

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut

Kairi Sudakov

KOHTUNIKU TAANDAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES JA
HALDUSKOHTUMENETLUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: B.A. Villem Lapimaa

Tallinn 2013

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
1. Seadusandjate eesmärgid taandamisinstituudi loomisel.....	5
2. Taandamine Eesti Vabariigi tsiviilkohtutes ja halduskohtutes.....	10
2.1. Kohtuniku taandamise õiguslikud alused ja põhjendatus	10
2.2. Kohtunikuabi ja kohtujuristi pädevus ja taandamine.....	19
3. Kohtuniku taandamine Ameerika Ühendriikide föderaalsetes kohtusüsteemis	26
3.1. Kohtuniku kodifitseeritud taandamise alused Ameerika Ühendriikides.....	26
3.2. USA kohtuniku taandamise erisusi ja sarnasusi võrrelduna Eesti kohtupraktikaga....	28
Kokkuvõte.....	34
Recusal of judge from administrative court and civil proceedings	36
Kasutatud allikad	38

SISSEJUHATUS

Igäihel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Eeltoodud sätte põhiseaduslik sõnum seisneb selles, et isikutel peab olema võimalik kohtus kaitsta iga subjektiivset õigust tõhusas ja ausas menetluses.¹ Isikute põhiõiguste kaitse lünkadeta tagamiseks tuleb selle põhiõiguse kaitseala tõlgendada avaralt, nii et kohtumenetluses oleksid hõlmatud kõik isiku menetlusõigusi tagavad aspektid, mille hulka kuulub õigus nõuda kohtuniku taandamist. Ühtlasi on ausa kohtupidamise põhieelduseks ka kohtunike taandamiskohustus taandumisaluste olemasolu korral.²

Menetlus peab olema aus, õiglane ja erapooletu igas kohtus. Käesolevas töös analüüsib autor kohtuniku taandamise instituuti halduskohtumenetluses ja tsiviilkohtumenetluses ning seoses sellega tõusetunud probleeme. Kuna vastavalt kohtute seaduse³ §-dele 114 ja 125¹ osalevad kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel lisaks kohtunikule ka kohtunikuabi või kohtujurist ning neil on seejuures pädevus teha seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all otsustusi, käsitleb autor töös lisaks ka eelnimetatud kohtuametnike taandamisega seonduvaid probleeme. Kuna tõlgid

Käesolev töö seondub eelkõige taandamise instituudiga tsiviilkohtumenetluses ja halduskohtumenetluses põhjusel, et kuigi nende menetluste eesmärgid on erinevad, on mõlemas menetluses taandamise alused üldjoontes samad. Seetõttu on asjakohane välja selgitada, kas kohtud tõlgendavad taandamise aluseid samamoodi või erinevalt. Kriminaalmenetluse seadustik on oluliselt erinev tsiviilkohtumenetluse seadustikust⁴ ja halduskohtumenetluse seadustikust⁵, sealhulgas ka taandamisaluste osas, mistõttu ei käsitle autor seda käesolevas töös.

Kuna Eesti meedias on kajastatud lähiajal kohtuvaidlusi, milles menetlusosalised taotlesid kohtuniku taandamist erapooletuse tõttu, siis on käesolev teema aktuaalne. Nimelt esitasid AS

---

¹ M. Ernits. PõhiS § 15/1. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

² L. Kanger. Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2009. lk 3 – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/836/Kohtuniku%20taandamine%20halduskohtumenetluses.pdf> (10.04.2013)

³ Kohtute seadus. – RT I, 29.12.2012, 8.

⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 05.04.2013, 5.

⁵ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 25.10.2012, 10.

Pärnu Kalur Holding, AS Saare Kalur, AS A. O. Imbi (pankrotis), Akke AS (likvideerimisel), AS Tartu Lihakombinaat (pankrotis), AS Volta, OÜ Kommunaar (likvideerimisel), OÜ Belesta, AS Baltic Computer Systems, Magnesium & Metals Limited, Kreenholmi Valduse AS (pankrotis) ja AS Latvijas Kugnieciba Riigikohtule asjas nr 3-4-1-4-12 avalduse taandada Riigikohtu esimees Märt Rask VEB Fondi sertifikaatidega tagatud nõuete hüvitamisele esitatud kaebuse arutamisel põhjusel, et Riigikohtu esimees Märt Rask osales justiitsministrina haldusmenetluses, milles tekkis sama kohtuvaidlus. Riigikohtu üldkogu kaebajate käsitlemisega ei nõustunud ja jättis 16.10.2012 määrusega⁶ taandamisavalduse rahuldamata.

Eesti õiguskirjanduses seonduvad vaid üksikud artiklid kohtunike taandamise instituudiga, mistõttu on asjakohane analüüsida seda põhjalikumalt käesolevas bakalaureusetöös. Teema on asjakohane lisaks sel põhjusel, et eelmisel aastal jõustus uus halduskohtumenetluse seadustik. Käesoleval ajal on päevakorras kohtute reform, mille käigus on loodud kohtutesse tõhusama õigusemõistmise tagamiseks kohtujuristide ametikohad, mistõttu on paslik vaadata, kuidas ja kas on nimetatud muudatused mõjutanud taandamise instituuti. Töö autor on seadnud eesmärgiks välja selgitada, kas kehtiva õiguse ja kohtupraktika pinnalt võib järeldada, et Eesti Vabariigi põhiseaduse⁷ § 15 lg-st 1 tulenev põhiõigus õiglasele erapooletule kohtumenetlusele on halduskohtumenetluses ja tsiviilkohtumenetluses tagatud tõhusalt läbi kohtuniku taandamise aluste.

Autor kasutab töös kvalitatiivse uuringu meetodina dokumendi analüüsi kombineerituna teiste meetoditega - ajaloolise, süsteemse ja võrdleva meetodiga. Näitlikustamiseks, kui erinevad võivad olla põhjused, miks kohtunikke kohtumenetlusest taandada, on töös kasutatud võrdlevalt halduskohtumenetluse seadustikus ja tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud taandamisinstituute ning Ameerika Ühendriikide föderaalkohtute kohtuniku taandamisega seonduvat kohtupraktikat, kuna see on välja kujunenud pika aja jooksul. Teooria põhineb lisaks nii Riigikohtu, ringkonnakohtute ja esimese astme kohtute jõustunud lahenditel, kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktilisel, samuti menetlusõigust selgitavatel õigusteadlaste kirjutistel.

---

⁶ Riigikohtu Üldkogu määrus 16.10.2012 nr 3-4-1-4-12

⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.

1. SEADUSANDJATE EESMÄRGID TAANDAMISINSTITUUDI LOOMISEL

Õigusemõistmise kontekstis kasutatakse enamasti terminit erapooletus koos terminiga kohtu sõltumatus, kuna mõlemad terminid on õigusemõistmise puhul lahutamatud, sest kohtul on võimalik asjas teha erapooletu lahend vaid juhul, kui kohus on igakülgsest sõltumatu.⁸ Eelnev ei tähenda aga seda, et neid mõisteid ei oleks võimalik üldse omavahel eristada. Euroopa Inimõiguste Kohus on oma pretsedendiõiguses eristanud kohtuniku sõltumatust ja erapooletust, sisustades neid Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni⁹ (EIÕK) artiklis 6 nimetatud mõisteid erinevalt. Mõistega „sõltumatus” iseloomustatakse kohtuniku ja täidesaatva võimu vahelist sidet, samas kui „erapooletus” peab eksisteerima kohtuniku suhetes protsessialistega konkreetse asja lahendamisel.¹⁰ Eeldusel, et on täidetud kohtu kui institutsiooni sõltumatus, ei saa veel vankumatult asuda seisukohale, et menetlus on erapooletu ja õiglane.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Kohtuniku sõltumatuse tagatised ja eeldused tulenevad nii PS §-dest 146 ja 147 kui ka kohtute seadusest, mis reguleerib kohtunike kui õigusemõistmisega tegelevate ametikandjate erilist staatust. Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertkomisjoni lõpparuandes on leitud, et kohtuniku sõltumatus on materiaalse õiguse rakendamise olemuslik institutsionaalne eeldus, kuid seda ei saa käsitleda kui kohtuniku privileegi, sest kohtunik on seotud siiski seaduses sätestatuga. Kohtunikul on võimalik õiglast ja seaduspärast otsust langetada objektiivselt vaid siis, kui ta on piisavalt sõltumatu täitevvõimust ning muudest mõjutustest. Kõrvalmõjusid ei tohi seejuures esineda nii vaidluse eset puututavates, kui ka protsessuaalsetes küsimustes, otsuste langetamisel kohtumenetluse vaheetappides kui ka lõpliku otsuse langetamisel.¹¹ Samas ei ole sätestatud kohtuniku sõltumatust põhiseaduse teises peatükis põhiõigusena.

---

⁸ T. Raudsepp. Kohtuliku rippumatuse tagamine. – Juridica 1999, nr 6, lk 269.

⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 04.11.1950, jõustunud 03.09.1953, (Eesti Vabariigi suhtes jõustunud 14.05.1993 – RT II 2000, 11, 57).

¹⁰ U. Lõhmus. PõhiSK § 147/7. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

¹¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta. Kätesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>. (23.04.2013)

PS §-dest, 4, 14 ja 15 koosmõjus PS 13. peatükiga tuleneb kohtutele kohustus mõista asjas õigust erapooletult. Juhul, kui kohtumenetluse käigus rikutakse erapooletuse põhimõtet või ka olukorras, kus ei olnud tagatud, et kohus oleks sõltumatu, on ilmne, et isiku õigust õiglasele ja ausale menetlusele on rikutud.

Kohtute seaduse § 70 lg 1 sätestab kohtuniku kohustuse täita tema ametikohustusi erapooletult ja omakasupüüdmatult. Kuigi kohtunikuabide ja kohtujuristide osas, kelle eesmärgiks on abistada kohtunikku õigusemõistmisel, ei ole seadusandja eraldi kehtestanud KS § 70 lõikele 1 analoogilist seaduse sätet, on meelevaldne järeldada nagu ei peakski nende toimingud lähtuma erapooletuse põhimõttest. Kohtunike endi poolt on 13. veebruaril 2004. a vastu võetud Eesti kohtuniku eetikakoodeks¹², millesse on kirja pandud üldised eetilised käitumisjuhised, mida kohtunikud peavad järgima oma kutsetegevuses ja ka eraelus ning muuhulgas ka kohustuse olla õigusemõistmisel erapooletu.

Erapooletu õigusemõistmise põhimõte on olulisel kohal ka Anglo-Ameerika õigussüsteemis. Nimelt on Ameerika Ühendriikide Ülemkohus Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni¹³ tõlgendades kinnitanud, et selle parandusest 14 tuleneb vaidlevatele pooltele õigus neutraalsele ja erapooletule kohtunikule.¹⁴ Veelgi enam – demokraatlikus riigis, milles valitsemise legitiimsus sõltub sellest, kas üksikisikud ja avalikkus aktsepteerivad ja peavad õigusemõistmist asendamatuks vaidluste lahendamise viisiks, ei ole piisav, kui kohtunikud on õigusemõistmisel erapooletud, vaid nad peavad sellisena kõigile ka näima.¹⁵ Ameerika Ühendriikide kohtunike käitumisreeglid¹⁶, mis on olnud aluseks kehtivas Code of Laws of the United States of America¹⁷ (edaspidi US Code) sätestatud kohtunike taandamise sätete sõnastusele, kohustavad kohtunikku käituma igal juhul ja alati sellisel viisil, mis tagab avalikkusele kindluse õigusemõistmise sõltumatuse ja erapooletuse osas ning kohustab vältima käitumises sündsusetust või selle näivust kõigis toimingutes.

---

¹² Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike täiskogu poolt 13.02.2004. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525>. (24.04.2013) *Kommentaar: tegemist ei ole siiski siduva õigusallikaga vaid kohtunikukonna vahel lepitud üldiste käitumistavadega.*

¹³ The Bill of Rights, jõustunud 15.12.1791, 14 parandus jõustunud 09.07.1868.

¹⁴ Ward v. Village of Monroeville, 409 U.S. 57 (1972). <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/case.html>

¹⁵ C. G. Geyh. Judicial Disqualification: An Analysis of Federal Law, Federal Judicial Center 2010, lk 11.

¹⁶ Code of Conduct for United States Judges. Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/RulesAndPolicies/CodesOfConduct/CodeConductUnitedStatesJudges.aspx> (25.04.2013)

¹⁷ Code of Laws of the United States of America, 1789.

Kohtumenetluste seadustikesse sätestatud taandamise instituudi üheks eesmärgiks võibki pidada seda, et kohtuasi saaks lahendatud ausa ja erapooletu õigusemõistja poolt, kellel puudub lahendatava asja vastu igasugune isiklik huvi ning ka eelarvamus, millest tulenevalt võiks ta lahendada asja kallutatult õigusvastaselt ja ühele poolele soodsalt. Endine Riigikohtu esimees ja praegune Euroopa Kohtu kohtunik Uno Lõhmus on kirjeldanud erapooletuse põhimõtet järgmiselt: „Erapooletus on õiglase kohtuotsuse vundament. Kodanike veendumus kohtuniku erapooletuses tagab usalduse kohtumõistmise vastu. Erapooletus tähendab tavaliselt eelarvamuste puudumist protsessi poolte ja vaidluse suhtes. Kohtunik ei tohi otsuse langetamisel lasta end mõjutada informatsioonist, mida ta saab väljastpoolt kohtusaali, ega mingist avalikust arvamusest või ükskõik millisest survest. Ta peab tegema otsuse objektiivsete argumentide alusel, mis on talle esitatud kohtupidamise käigus. On mõistetav, et kohtunikul on oma elufilosoofia ja poliitilised eelistused, samuti emotsioonid protsessi ajal, kuid need ei tohi mõjutada asja otsustamist.“¹⁸ Riigikohus on erapooletust defineerinud järgmiselt: „Erapooletu on selline kohtukoosseis, kes peab kohtuasja lahendama asudes võimalikuks igasugust seadusega ettenähtavat kohtulahendit ja ka seetõttu saab õigusemõistmisel toimida ausalt ning õiglaselt.“¹⁹

Tegelikkuses on kohtunikul endal, rääkimata siis teistest isikutest, väga raske anda hinnangut enda erapoolikusele, mistõttu ongi menetlusseadustikesse sätestatud täpsed regulatsioonid kohtuniku taandamise aluste ja korra kohta. Vaid enese vastu ausad ja menetlusosaliste suhtes lugupidavad kohtunikud täidavad kohustust kaitsta asja menetlemise käigus kõigi isikute õigusi ja vabadusi. Vältimaks olukordi, kus kohtunik jätab end põhjendamatu taandamata, on taandamise õigus antud menetlusosalistele. Neil on õigus taandada kohtunikkude menetlustes, kus seadus välistab tema poolt asja arutamise või kus on tegu kohtuniku eeldatava erapoolikuse ja eelarvamuslikkusega.²⁰ Taandamisalused peavad samas välistama vastukaaluks ka sellise olukorra tekkimise, kus menetlusosalistel oleks võimalik valida endale meelepärast kohtunikkude või oleks kohtunikul endal võimalik ilma selge põhjuseta keelduda asja lahendamisest. Nimelt välistab TsMS § 27 lg 3 selgesõnaliselt õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumise lubatavuse. Kuna halduskohtumenetluses kohaldatakse taandamisele TsMS paragrahve 23–30, ei ole õigusemõistmisest õigus põhjendamatu keelduda ka halduskohtumenetluses.

---

¹⁸ Uno Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. – Tartu 2003, lk 17.

¹⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 07.11.2005 määrus 3-1-1-123-05 p 9.

²⁰ T. Raudsepp, lk 274.

Vastasel juhul, kui puuduksid selged menetlusseadustikes sätestatud taandamisalused ja taandumise kord, tekiks sügav kahtlus tehtud kohtulahendi õigsuses ja legitiimsuses. Nii sätestavad HKMS § 199 lõige 1 punkt 1, kui ka HKMS § 230 lõige 2, et juhul, kui asja lahendab kohtunik, kellel seaduse järgi ei olnud õigust asja lahendada, on see absoluutseks kohtuotsuse tühistamise aluseks. HKMS § 199 lõike 1 punkti 5 kohaselt tuleb ringkonnakohtul tühistada halduskohtu lahend apellatsioonkaebuse ja vastuväidete põhjendusest olenemata ja saata asi uueks arutamiseks esimese astme kohtule tagasi, juhul kui asja lahendas ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama. HKMS § 192 kohaselt võib ringkonnakohus seejuures otsustada asja üksnes apellatsioonkaebuse põhjal, kui kohus leiab, et halduskohus rikkus oluliselt menetlusõiguse normi, mis vastavalt käesoleva seadustiku §-le 199 toob kaasa halduskohtu otsuse tühistamise. Samad õiguslikud tagajärjed on sätestatud ka tsiviilkohtumenetluse seadustikus. Nimelt sätestab ka TsMS § 656 lg 1 p 3, et ringkonnakohus tühistab esimese astme kohtu otsuse apellatsioonkaebuse põhjendusest ja selles esitatud asjaoludest olenemata ja saadab asja uueks arutamiseks esimese astme kohtule, kui esimese astme kohtus lahendas asja ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama. Juhul, kui ilmneb pärast kohtulahendi jõustumist, et asja on vaadanud läbi kohtunik, kes oleks pidanud taanduma, on võimalik menetlusosalistel taotleada kohtulahendi teistmist tsiviilkohtumenetluses vastavalt TsMS § 702 lg 2 p-le 1 ja halduskohtumenetluses vastavalt HKMS § 240 lg 2 p-le 1. Kuigi menetlusseadustikes ei ole otsesõnu viidatud asjaolule, kas asjas tehtud edasikaevatav kohtulahend kuulub tühistamisele või on võimalik teistmine, kui asja on lahendanud kohtujurist või kohtunikuabi, kes oleks pidanud ennast taandama tuleb seda siiski eeldada, kuna erapooletuse põhimõtte rikkumine on oluline menetlusnormi rikkumine. Kui kohtuametnik on teinud menetlust korraldava lahendi, siis on võimalik selle lahendi mõju vajadusel hinnata lõpliku lahendi vaidlustamisel, et selgitada välja, kas kohtuametniku toimingud võisid mõjutada kuidagi asja lõplikku otsustamist.

Ameerika Ühendriikides kuulub erapooliku või sellisena näiva kohtuniku või vandemeeste kogu tehtud kohtuotsus samuti tühistamisele, kuna on rikutud Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni 14 parandusest tulenevat õigust erapoolikule õigusemõistmisele. Nimelt, juhul, kui õigusaktidesse ei ole sätestatud kohast kohtuniku taandamise regulatsiooni, mis juba eos enne asja sisulist läbivaatamist ja otsuse tegemist välistaks võimaluse, et kohtuasjas toimub erapoolik õigusemõistmine, võib vankuma lüüa avalik usaldus õigussüsteemi kui tervikusse. Seega kuigi esmapilgul võivad taandamisalused näida võrdlemisi kitsa teemana õigusemõistmise eetilises kontekstis ja mitte nii olulise teemana võrreldes üldise kohtuliku

sõltumatusega, võimaldab taandamise institutsioon luua aluspõhja just samale õigusemõistmise sõltumatusele, kuna erapooliku kohtuniku tehtud lahend tühistatakse.²¹ Kui avalikkus on saanud teadlikuks asjaoludest, mille põhjal on väidetavalt kohtunik eelarvamusega või kallutatud ühe menetlusosalise poole, ei pruugi enam hilisem kohtuniku enesetaandus taastada täielikult avalikkuse usku õiglasesse kohtumõistmisesse, kuna taandusotsus on tehtud alles pärast nende asjaolude ilmumist. Veelgi enam – tehes kaasuskaasuse pinnalt taandamisotsustust eelkõige selle alusel, kas kohtumenetlus näib avalikkusele ja teistele menetlusvälistele isikutele kallutamatu, ei pruugi tegelikkuses tekkida olukorda, kus õigusemõistmine on erapooletu.²² Sellisel juhul viib kohtu poolne taandamist reguleerivate sätete liigne avar tõlgendamine olukorrani, mil jäävad arvesse võtmata tegelikud asjas tähtsust omavad ja määravad faktilised asjaolud ning kohtunik taandub menetlusest kergekäeliselt motivatsiooniga püüda võita avalikkuse poolehoidu.

---

²¹ D. M. Cann, J. Yates. Homegrown Institutional Legitimacy: Assessing Citizen's Diffuse Support for State Courts, 36 American Politics Research (2007) lk-d 297, 313.

²² D. Bam. Making Appearances Matter: Recusal and the Appearance of Bias. Brigham Young University Law Review, 2011, lk 8.

2. TAANDAMINE EESTI VABARIIGI TSIVIILKOHTUTES JA HALDUSKOHTUTES

2.1. KOHTUNIKU TAANDAMISE ÕIGUSLIKUD ALUSED JA PÕHJENDATUS

TsMS § 27 lg 3 kohaselt ei ole õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumine lubatav, mistõttu tuleb igal konkreetsel juhul põhjendada, miks kohtunik menetlusest taandub. Tulenevalt HKMS § 13 lõikest 1 kohaldub nimetatud põhimõte ka halduskohtumenetluses. Probleemaatiline on asjaolu, kuidas ja kelle vaatenurgast lähtudes tuleks hinnata asjaolu, kas asja menetlev kohtunik on erapoolik. TsMS §-st 23 järeldeb, et kohtuniku erapoolikuse hindajaks on esmalt kohtunik või ka kohtukoosseis ise. Seda eelkõige põhjusel, et just asja lahendamiseks saanud kohtunikule või kohtukoosseisule võivad olla esimesena teada olulised asjaolud, mis välistavad nende osalemise kohtumenetlusest. Samas võib kohtuniku enese jaoks olla keeruline enda objektiivsuse kohta hinnangu andmine. Ka kohtunik on inimene ning tema väärtushinnangud ja vaated kujunevad pika aja jooksul, olles seejuures mõjutatuna lugematul arvul erinevatest asjaoludest, muuhulgas näiteks ka kasvatuses, varasemast töökogemusest, inimsuhetest, avalikust arvamusest, varasemalt lahendatud kohtuasjadest jms.²³ Nimetatust ei saa järeldada koheselt seda, et kohtunik ei pruugi olla võimeline asja objektiivseks ja erapooletuks lahendamiseks. Kohtunik, kes on väidetavalt huvide konflikti olukorras ja on asja lõpptulemuse kujunemise suhtes isiklikult huvitatud või kes on juba varasemalt läbivaadanud samade menetlusosaliste vahel puhkenud vaidluse või oma isiklike väärtushinnangute ja teadmiste tõttu omab asja suhtes eelarvamust, ei pruugi ise endale täielikult teadvustada, et ta võib õigust mõista erapoolikult ning oma kallutusest olla suuteline lahendada objektiivselt ka tema suhtes esitatud taandamistaotlust. Kuna kohtumenetluses täidavad menetlusosalised ja kohtunik erinevaid rolle, on neil ka erinevad arusaamad sellest, kas menetlus saab nende arvates olla õiglane ja erapooletu.

Tsiviilkohtumenetluses sätestab kohtuniku taandamise õiguslikud alused TsMS § 23, mille kohaselt ei või kohtunik tsiviilasja menetleda ja peab ennast taandama juhul, kui:

1) asjas, milles ta on ise menetlusosaline või isik, kelle vastu võib esitada menetlusest tulenevalt nõude;

---

²³ T. Raudsepp, lk-d 272-273.

- 2) oma abikaasa või elukaaslase asjas, samuti abikaasa või elukaaslase õe, venna või otseliinis sugulase asjas, isegi kui abielu või püsiv kooselu on lõppenud;
- 3) isiku, kes on tema otseliinis sugulane või muu lähedane käesoleva seadustiku § 257 lõike 1 järgi, asjas;
- 4) asjas, milles ta on või on olnud menetlusosalise esindaja või nõustaja või milles ta osales või milles tal oli õigus osaleda menetlusosalise seadusliku esindajana;
- 5) asjas, milles ta on üle kuulatud tunnistajana või arvamuse andnud eksperdina;
- 6) asjas, milles ta on osalenud kohtueelses menetluses, eelnevas kohtuastmes või vahekohtumenetluses lahendi tegemisel;
- 7) kui esineb muu asjaolu, mis annab alust kahelda kohtuniku erapooletuses.

HKMS § 13 lg 1 kohaselt kohaldatakse kohtuniku taandamise suhtes TsMS paragrahve 23–30. Seega kohalduvad halduskohtumenetluses kohtuniku taandamisele samad taanduse alused, mis tsiviilkohtumenetluseski. Lisaks sätestab HKMS § 13 lg 2 täiendava taandamise aluse, mille kohaselt ei või lisaks käesoleva paragrahvi lõikest 1 tulenevale kohtunik haldusasja lahendamises osaleda ja ta peab ennast taandama, kui ta on osalenud haldusmenetluses, millest tekkis asjas lahendatav vaidlus.

Selleks, et kohtunik oleks kohustatud mõnel TsMS §-s 23 lõikes 1-6 sätestatud alusel või ka HKMS § 13 lõikes 2 sätestatud alusel end menetlusest taandama või esitama taandustaotluse kohtu esimehele või kohtu koosseisule, on vajalik samades taandamisalustes viidatud faktiliste asjaolude olemasolu. Millised faktilised asjaolud annaksid aluse taanduda või nõuda taandamist TsMS § 23 lõike 7 alusel, tuleb aga kohtul ja pooltel enesel esmalt taandamisavalduse lahendamist sisustada, kuna nimetatud sätte jätab lahtiseks asjaolud, mis võiksid olla taandamise aluseks.

TsMS § 23 lõiked 1-5 on sätestatud piisava selgusega ning välistavad igasuguse kaalutlemise, kas asja lahendamiseks taanduda või mitte. TsMS § 23 lõigete 1-5 alusel taandamise eesmärgiks tuleks pidada seega esmalt välistada kohtuniku ja menetlusosaliste vahel ilmselge huvide konflikti tekkimist ning selles olukorras õigusemõistmist, kuna isegi kui kohtuniku hinnangul on suudaks ta menetluses jääda objektiivseks, jätavad faktilised asjaolud õigusemõistmisest igal juhul ebaõiglase mulje, mistõttu lööb vankuma ka usk õigusemõistmisesse tervikuna.

TsMS § 23 lg 1 alusel tuleb kohtunikul taanduda juhul, kui tal on menetletava asjaga ilmselge seos – menetlus võib tema seadusega kaitstud õigusi või kohustusi puudutada ja sellest menetlusest tingituna võidakse tema vastu esitada nõue. Nimetatud säte väljendab kõige ehedamalt *nemo iudex causa sua*²⁴ põhimõtte väljendumist taandamisalustes. See säte eeldab menetlusest taandamist ilmselgelt ka juhul, kui kohtunik võib olla asjas näiteks kolmas isik ning tuleks halduskohtumenetluses tulenevalt HKMS § 20 lõikest 1 ning tsiviilkohtumenetluses tulenevalt TsMS § 198 lõige 1 p-st 1 menetlusse kaasata. Kuigi kolmanda isiku menetlusosalise staatus tekib alles määruse jõustumisest, on ilmne, et taandumine on siiski koheselt vajalik, kuna isegi juhul, kui kohtuniku kolmanda isikuna menetlusse ei kaasata, on tal ka hilisemates menetlusstaadiumides see võimalus olemas. Isegi juhul, kui ta ei soovi menetlusse asuda, on võimalik esitada tema vastu hiljem menetlusest tulenevat nõuet või vähemalt võib tehtav lahend puudutada teda määral, mis võib viia uute vaidlusteni, mistõttu tuleks kohtunikul taanduda menetlusest TsMS § 23 lg 7 alusel.

Kuna menetlusosalistele on enamasti teadmata kohtuniku eraelulised lähisuhted ja sugulased, siis on kohtunikel endil aktiivne roll TsMS § 23 lg-te 2 ja 3 alusel enese taandamisel. Need mõlemad sätted välistavad sellise olukorra tekkimist, kus kohtunik saaks otsustada oma lähedaste ja otseliinis sugulaste asjade üle. Lisaks TsMS § 23 lg 3 koosmõjus TsMS § 257 lg 1 p-st 1-5 lähtudes tuleb kohtunikul taanduda menetlusest ka juhul, kui menetlusosaliseks on tema poolõde, poolvend või isik, kes on olnud abielus tema poolõe, poolvennaga, võõrasvanemaga või kasulapsega.

Võttes arvesse TsMS § 23 lg 4 ja 5 sõnastust ja ka HKMS § 13 lg 2 sõnastust, võib järeldada, et nimetatud paragrahvide eesmärk on välistada sellise olukorra tekkimist, kus kohtunikul võivad olla teada mingisugused asjas tähtsust omavad faktilised asjaolud, millest tulenevalt võib tal juba enne asja sisulist lahendamist tekkida vankumatu poolehoid ja eelistus ühe menetlusosalise suhtes või veelgi enam – ta ise osales selle menetlusosalise kasuks seisukohtade kujundamisel. Juhul, kui kohtunik ise andis ütlusi tunnistajana või andis arvamuse eksperdina, seaks see ilmselgelt kahtluse alla kogu kohtumenetluse erapooletuse ja kaheldava väärtuse saaks ka kohtuniku enese antud tunnistused ja eksperdiarvamus, kuna siis peaks kohtunik hindama iseenese ütluste või hinnangute usaldusväärsust. HKMS § 13 lõikest 2 tuleneb, et kohtunik peab menetlusest taandama end, kui ta on osalenud haldusmenetluses, millest tekkis asjas lahendatav vaidlus.

---

²⁴ Keegi ei või olla oma asjas kohtunik (lad. k)

Kohtupraktikas on enim esinenud probleeme seoses sellega, kuidas sisustada TsMS § 23 lg-tes 6 ja 7 sätestatud taandamisaluseid.

TsMS § 23 lg 6 kohaselt tuleb kohtunikul taanduda asjast, milles ta on osalenud kohtueelses menetluses, eelnevas kohtuastmes või vahekohtumenetluses lahendi tegemisel. Nimetatud sätte sõnastus on selge ja ilmselt on selle sätte eesmärk on vältida olukorda, kus üks ja sama kohtunik hindab oma varasema lahendi õigsust. TsMS § 23 lg 6 ei hõlma samas kohtuasjas varasemas menetlusstaadiumis tehtud lahendeid, mille tegemisel on kohtunik osalenud.²⁵ Viidatud seisukoht on leidnud kinnitust ka kohtupraktikas. Nimelt leidis Tallinna Halduskohus 23. jaanuari 2008 kohtumääruses haldusasjas nr 3-07-578 punktis 6, et „asjaolu, et kaebuse läbivaatamatult tagastamise määrused tühistati, ei anna alust põhjendatud kahtluseks, et kohtunik on asja lahendamisel erapoolik. Kohtupraktikas on halduskohtu pädevuse piiritlemine tekitanud sageli raskusi ja võimalike vaieldavuste lahendamiseks ongi ette nähtud edasikaebemenetlus.“

Asjaolule, et TsMS § 23 lg 6 eesmärgiks on välistada üksnes olukorda, et sama kohtunik, kes tegi esialgse lahendi, kontrolliks seda hilisemas astmes, on viidatud ka Eesti õiguskirjanduses²⁶. Kohtupraktikas on tõusetunud küsimus sellest, kuidas sisustada TsMS § 23 lg 6 osa, mille kohaselt on „kohtunik osalenud lahendamisel eelmises kohtuastmes“ ning kas sellest lauseosast tulenevalt peaks asja samale astmele uuesti läbivaatamisele saatmisele määratlema, et seda tuleb teha uues kohtukoosseisus. Tartu Halduskohus on TsMS § 23 p-i 6 tõlgendanud 25. jaanuari 2006 määruses haldusasjas nr 3-05-221 selliselt, et juhul kui esimese kohtuastme lahend tühistatakse ja see asi saadetakse tagasi esimesele astmele uuele läbivaatamisele, tuleb seda teha uues koosseisus, kuna kohtunik on juba üks kord osalenud selles asjas kohtuotsuse tegemisel ja võtnud seega sisulise seisukoha kaebuse kohta. Kohtupraktikast leiab samas ka vastupidiseid seisukohti, mille kohaselt puudub alus kohtuniku taandamiseks juhul, kui kohtuotsus tühistatakse ja asi saabub tagasi samale kohtunikule läbivaatamiseks. Asja uuel läbivaatamisel ei hinda alama astme kohus enam varasemalt tehtud lahendi õigsust vaid peab juhinduma kõrgema astme seisukohtadest ja otsustama asja uuesti, mistõttu on välistatud asjas varasemate „kallutatud“ seisukohtade peale surumine. Seetõttu ei saa tuletada sellest ka üldreeglit, et kohtuotsuse tühistamisel tuleks asi saata koheselt lahendamiseks uuele koosseisule. Tallinna Halduskohus on 8. jaanuari 2009. a

---

²⁵ L. Kanger, lk 5.

²⁶ E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets „Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse, Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt“, lk 170.

kohtumääruses haldusasjas nr 3-08-2465 viidanud asjaolule, et kohtumajades ja kohtutes on erinev praktika mitte tingituna TsMS §-st 23 vaid asjaolust, et asjade kohtunike vahel jaotamise kord nähakse ette tööjaotusplaanis, mis kehtestatakse eraldi kohtute ja kohtumajade kaupa. Töö autori hinnangul oleks taandamiseks alust eelkõige üksnes juhul, kui kohtuotsuses kohtuniku väljendatud seisukohad tõendite hindamisel võivad viidata olulisele kallutatusel. Kuid sellisel juhul, oleks taandamise aluseks hoopiski TsMS § 23 lg 7. Siiski ei pruugi ka sellel alusel taandamine olla põhjendatud, kuna juhul, kui kohtuotsuse põhjendused olid jälgitavad ja isegi kuigi menetlusosalise hinnangul võis kohus tõendeid valesti hinnata, puudub menetlusosalisel õigus nõuda kohtunikku, kelle vaated või hinnangud võiksid kattuda nende omadega ja kes teeks seetõttu ka eelduslikult meelepärasema otsuse.

TsMS § 23 lg 7 kohaselt peab kohtunik ennast taandama, kui esineb muu asjaolu, mis annab alust kahelda kohtuniku erapooletuses. Nimetatud säte on äärmiselt suure määratlematuse astmega, mistõttu tekib selle kohaldamisel praktikas probleeme, kuna jääb selgusetuks, kuidas mõistet „muu asjaolu“ saaks ja tuleks sisustada. Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger on viidanud asjaolule, et selleks, et selgitada välja, mida mõista mõiste all „muu asjaolu“, on lihtsam alustada negatiivsest defineerimisest ja näitlikustada, et muuks asjaoluks ei saa pidada kohtu tegevust menetluse juhtimisel või teise faktiliselt mitteseotud kohtuasja läbivaatamist sama kohtuniku poolt. Kui teine kohtuasi ei ole faktiliselt antud vaidlusega seotud, see tähendab, et ei puuduta samu tõendeid ega asjaolusid, siis eelduslikult kohtunikku mõjutatud ei ole ja taanduda ei tohi. Kohtu igapäevane tegevus ei ole taandumist tingiv asjaolu ei varasemate faktiliselt mitteseotud kohtuasjade ega käimasoleva kohtumenetluse juhtimise seisukohalt. Muud kohtuasjad saavad olla taandumise põhjuseks üksnes siis, kui nende lahendamise kaudu on kohtunik kaotanud objektiivsuse, eelkõige võib see juhtuda seotud kohtuasjade puhul, kui kohtunikul on varasema vaidluse lahendamisel juba tulnud hinnata samu tõendeid või uurida samu asjaolusid. Mõjutatuse hindamine on aga kaalumise küsimus.²⁷ Näiteks on peetud Tartu Halduskohtu 26.03.2007 kohtumääruses asjas nr 3-07-166 kohtuniku taandamist võimalikuks kahju hüvitamise nõude lahendamisest, kuna kohtunik jättis varasemalt rahuldamata kaebuse, milles kaebaja taotles väidetavalt kahju tekitanud haldusakti tühistamist. Kuigi faktiline ja õiguslik alus taandamiseks puudus, tuli taandamist pidada otstarbekaks põhjusel, et kuna kohtunik andis varasemas asjas samadele tõenditele hinnangu võib jääda uue kaebuse lahendamisel mulje, et kohtunik ei saa olla asja menetlemisel täiesti erapooletu.

---

²⁷ L. Kanger, lk 8.

Töö autor nõustub väitega, et „muu asjaolu“ all ei tohi käsitleda tõepoolest tavapärasest kohtu tegevust menetluse juhtimisel, kuna see võimaldaks menetlusosalistel iga vähimagi soovi korral kohtunikku menetlusest taandada. Samas võivad menetlusosaliste ja kohtu käsitletud sellest, mida saab tavapäraseks menetluseks pidada, oluliselt lahkned, kuna menetlusosalise jaoks võib olla kohtusse pöördumine esmakordne, kuid kohtu jaoks on õigusemõistmine igapäevane tegevus. Näiteks jättis kohus Tallinna Halduskohtu 24. augusti 2012. a kohtumäärusega haldusajal nr 3-12-173 rahuldamata taandusavalduse, milles kaebaja oli soovinud kohtuniku taandada muuhulgas põhjusel, et kohus lükkas kohtuistungis edasi 11. septembrilt 2012. a 19. oktoobrile 2012 seoses asjaoluga, et kaebajat riigi õigusabi korras esindanud advokaadile ei sobinud varasem kohtuistungis aeg ning menetlust on läbi viidud mõistliku aja jooksul. Kuna nimetatud kohtutoimingu tegemisel ei ole iseenesest midagi eriskummalist, siis oleks kohtuniku taandamine põhjendamatu ja viiks vastupidisel juhul lõppkokkuvõttes sellise olukorra tekkimiseni, kus kaebajal oleks äärmiselt lihtsalt võimalik kohtunikke välistada, kuni tema asi jagatakse lahendamiseks talle meelepärasele kohtunikule.

Isegi juhul, kui menetlusosaline leiab, et kohtuniku menetlustoimingud ei ole seaduslikud või kui nad ka seda tõepoolest on väidetava kohtu poolse menetlusnormide või materiaalnormide rikkumise tõttu, ei ole alust kohtuniku taandamiseks, vaid menetlusosalisel tuleks esitada, kas tulenevalt TsMS § 333 vastuväide kohtu tegevusele, esitada määruskaebus edasikaevatavale määrusele või hiljem apellatsioon- või kassatsioonkaebus kohtuotsusele. Vastasel korral kui taandamisel asutakse hindama seda, kas kohus on rikkunud menetlus- või materiaaõiguse norme, saaks kahjustada erapooletu õigusemõistmine läbi selle, et asja menetlev kohtunik oleks allutatud mõne teise kohtuniku juhtnõuadele – kas siis kohtu esimehe või teiste kohtukoosseisu liikmete arvamusele või ka ringkonnakohtu arvamusele, et teha nende hinnangutest lähtudes õiguspärane otsus. Ühtlasi muutuks sisutuks ka edasikaebemenetlus, kuna isegi juhul, kui kõrgema astme kohtunikud ei ole puutunud sama taandusavalduse lahendamise kokku, oleks taandamisavalduse esitanud menetlusosalise jaoks avatud täiendav viis, kuidas mõjutada endale soodsas suunas kohtulahendite tegemist. Asjaolule, et menetlusnormi väidetav rikkumine ei ole kohtuniku taandamise aluseks ja et kaebaja saab vajadusel esitada vastuväite kohtu tegevusele, on leitud näiteks ka Tallinna Halduskohtu 12.11.2012 kohtumääruses nr 3-12-1516.

Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger on leidnud, et „muu asjaolu“ positiivne defineerimine on võimalik, kui kontrollida esmalt, kas eelnevad kohtuniku eelnevalt lahendatud kohtuvaidlused on lahendatava vaidlusega faktiliselt seotud, ning seejärel seotuse

korral tuleb kontrollida, kas kohtunik saab olla lahendist subjektiivselt huvitatud. Arvestada tuleb aga seejuures seda, et õiguslike seisukohtade kujundamine ei ole samastatav kohtuniku erapooletuse kadumisega. Kui mõlemad kontrollastmed saavad jaatava vastuse, on kohtupraktikas tegemist „muu asjaoluga“, mis toob kaasa taandumise. Sõltumata eelnevast on taandumist nõudvaks „muuks asjaoluks“ loetud menetlusosalise usalduse tõsist kaotust kohtu erapooletuse suhtes ja kohtu autoriteedi ohtu sattumist.²⁸ Nii on näiteks tsiviilasjas nr 2-11-8081 taotlenud avaldaja kohtuniku taandamist põhjusel, et kohus jättis rahuldamata esialgse õiguskaitse taotluse ega kinnitanud poolte vahel sõlmitud lapsega suhtlemise korda ka pärast seda, kui analoogiline kohtulahend oli tühistatud ning lisaks solvas kohus kaebajat ja „ähvardas trahviga“. Kohtu esimees nõustus 4. jaanuari 2012 kohtumääruses²⁹ küll asja menetleva kohtuniku seisukohaga, et taandustaotluses toodud asjaolud ei anna alust kohtuniku taandamiseks, kuid kuna avaldajal on tekkinud sügav subjektiivne arvamus kohtuniku erapoolikuse osas, tuleb kohtunik taandada menetlusest menetluse efektiivsuse ja kohtu õigusrahu huvides, kuna tsiviilasja menetlemine peaks kohtumenetluses osalevatele pooltele ka näima erapooletu ja objektiivne. Töö autori hinnangul võib aga selline avar tõlgendusviis, kus kohtuniku taandatakse menetlusest eelkõige põhjusel, et menetlus näiks erapooletu menetlusosalise jaoks, viia põhjendamatu kohtuniku taandamiseni, kuna on oluline see, kas realselt taandamise alused esinevad või mitte. Kohtuniku taandamine oleks nimetatud põhjustel vajalik ja põhjendatud vaid eelkõige juhul, kui kohtunik on tõepoolest menetlusosalisega ilmselgelt väärilt käitunud või väljendanud varasemalt menetletava asja suhtes seisukohti, millest võib järeldada, et kohtunikul on juba kujunenud eelarvamus menetletava asja suhtes. Vastasel juhul võivad menetlusosalised asuda pahatahtlikult kohtunikku taandama, kas mõne sobivama kohtuniku saamiseks või ka menetluse venitamiseks. Teisest küljest on mõistetav, et menetlusosalise jaoks võib olla keeruline tõendada asjaolu, et kohtunik on käitunud tema suhtes väärilt või et esineb mõni muu asjaolu, mis annab alust kahelda selles, kas kohtunik on asja menetlemisel erapooletu.

Ühtlasi on ka kohtunikud ise taotlenud kohtu esimehelt enese taandamist tuginedes TsMS § 23 lõikele 7 ja leides seejuures, et kuigi kohtuniku enese hinnangul suudab ta jääda menetluses erapooletuks – ja seega otseselt taandamise alust nagu ei esinekski – tuleb kohtunik menetlusest taandada põhjusel, et õigusemõistmine näiks erapooletuna ka kõrvaltvaatajatele. Näiteks on Pärnu Maakohtu kohtu esimees pidanud võimalikuks taandada

---

²⁸ L. Kanger, lk 8.

²⁹ Harju Maakohtu 04.01.2012 kohtumäärus asjas nr 2-11-8081

20.09.2011 määrusega tsiviilasjas nr 2-11-32161³⁰ asja menetlenud kohtuniku, põhjusel, et kohtunik tunneb varasemalt kostjat. Määrusest jääb esmapilgul mulje, et taandumist ei ole kõige õnnestunumalt põhjendatud. Kohtuniku taandumise põhjuseks võib olla ka varasem lähedane tutvus või sõprus mõne menetlusosalisega, mistõttu võib kohtunik tunda end kohtumenetluses kammitsetuna ja ei pruugi olla seetõttu oma poolehoiust tulenevalt suuteline otsuse tegemisel kaaluma kõiki asjaolusid objektiivselt, tulenevalt lojaalsuse tunde sõbra vastu.

Märkimisväärseks tuleb pidada asjaolu, et seni puuduvad Euroopa Inimõiguste kohtu lahendid selle kohta, et tsiviil- või haldusasjade kohtunikud oleksid menetlenud asju olukorras, kus nad oleksid pidanud end menetlusest taandama erapooletuse tõttu. Ka ei leidnud töö autor ühtegi Riigikohtu ega ka madalama astme kohtulahendit perioodi 2009 – 2012 kohta, kus varasem kohtulahend oleks tühistatud seoses sellega, et kohtuasja menetles erapooletu kohtunik või kohtukoosseis.

Asjaolu, kas menetlus näib menetlusosalise või avalikkuse jaoks erapooletu, on võimalik seega ka kohtuniku taandamise taotluse lahendamisel arvesse võtta. Nimelt on menetluse õigusnäivust pidanud oluliseks ka Euroopa Inimõiguste Kohus asjas *Findlay vs. the United Kingdom*³¹, kuna õigusemõistmise välise külje näilisuse arvesse võtmine võimaldab säilitada ja sisendada avalikkusele kindlust kohtute sõltumatusesse ja erapooletusesse. Asja menetleva kohtu erapooletus tuleb kindlaks kahe tahu kaudu, hinnates menetlust nii subjektiivse testi kui ka objektiivse testi kaudu. Eelviidatud kohtuasjas selgitas kohus, et subjektiivse testi puhul tuleb esmalt jõuda selgusele, kas kohus on vaba isiklikust eelarvamusest või huvist asja vastu ning teiseks peab kohtumenetlus ka objektiivsest vaatenurgast näima aus, et kõrvaldada igasugused kahtlused. Üldise põhimõtte kohaselt tuleb siiski eeldada, et kohus on subjektiivsest küljest erapooletu ning kui esineb vastuväiteid, peab isik neid asuma kohtus tõendama. Seejuures tuleb otsustamisel võtta arvesse nii kohtu poolt väljendatud veendumusi kui ka käitumist.³² Selleks, et kohut saaks pidada erapooletuks on nõutav, et kohus ei oleks otsustamisel kallutatud ühe või teise poole kasuks, ei võimaldaks ennast mõjutada informatsioonil, mis tuleb väljapoolt kohtusaali, ega teeks otsust populaarsuse saavutamiseks või ka ükskõik millisest muust survest lähtudes, vaid tugineks üksnes nendele objektiivsetele

---

³⁰ Vt ka Pärnu Maakohtu 17.02.2012 määrus 2-11-50263

³¹ EIKo 25.02.1997, 22107/93, *Findlay vs. United Kingdom*, p-d 73 ja 76.

³² EIKo 10.06.1996, 17602/91, *Thomann vs. Switzerland*, p-d 30 ja 31.

poolte väidetele, mis on esitatud kohtumenetluse käigus.³³ EIK viitas kohtuasjas *Pullar vs. United Kingdom*³⁴ sellele, et mõningatel juhtudel, võib olla keeruline esitada tõendeid selle kohta, mis lükkaksid sellist automaatset eeldust erapooletusest ümber, mistõttu tuleb objektiivsuse testi abil veenduda, kas siiski võib olla alust väiteks, et menetlus toimus erapoolikult. Objektiivsuses testi kaudu tuleb jõuda selgusele, kas kohtul olid piisavad garantiid, et mõista õigust erapooletult. Nimetatud garantiideks on kohtu liikmete ametisse nimetamise viis, ametiaja kestvus, välise surve vastu olevad garantiid ning ka see, kas kohtu institutsioon näib väljapoole sõltumatuna.³⁵ Seega, kuigi asjaolu, kuidas näib kohtumenetlus väljapoole avalikkusele on küll oluline, kuid väita, et on toimunud EIÕK artikkel 6 lõike 1 rikkumine, ei saa ainuüksi selle pinnalt, kuidas tundus see menetlusosalisele enesele, vaid peab esinema mingisugune täiendav objektiivne asjaolu, millest jääb väline mulje, et kohus oli kallutatud otsuse tegemisel.

---

³³ L. Wildhaber, *Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights*. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>

³⁴ EIKo 10.06.1996, 2239/93, *Pullar vs. United Kingdom*, p 32.

³⁵ EIKo 22.11.1995, 19178/91, *Bryan vs. United Kingdom*, p 37; EIKo 03.02.2005, 58141/00, *Thaler vs. Austria* p 40; EIKo 04.05.2006, 47533/99, *Egrin vs. Turkey*, p 38.

2.2. KOHTUNIKUABI JA KOHTUJURISTI PÄDEVUS JA TAANDAMINE

Esmased küsimused, mis tõusetuvad enne kohtunikuabi ja kohtujuristi menetlusest taandamise võimalikkust, on järgnevad - milline oli seadusandja eesmärk nimetatud ametikohtade loomisel ja kui on ja kui suur saab üldse olla nimetatud ametnike pädevus õigusemõistmisel.

PS § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Nimetatud sättes ei ole otseselt märgitud, kas õigusemõistmist teostab üksnes kohtunik või on võimalik nimetatud sätet tõlgendada laiendavalt selliselt, et õigusemõistmisega saavad piiratud ulatuses tegeleda ka kohtuametnikud. Märkimisväärne on ka asjaolu, et uue kohtute seaduse osad töögrupi liikmed pidasid vajalikuks enne kohtujuristi pädevuse laiendamist lahendada küsimust, kas PS § 146 esimeses lauses mõeldakse kohtu all kohut kui asutust või kohtu kui kohtunikku.³⁶

Kuigi alguses kuulus registrikannete tegemise pädevus üksnes kohtunikele, muudeti 1996. aastal äriseadustikku³⁷, lisades sinna paragrahvi 24, millega anti pädevus nimetatud kannete tegemiseks lisaks kohtunikele ka kohtunikuabidele. Varasemalt kohtunikuabide ametikohad puudusid. Nimetatud paragrahvi lõike 1 kohaselt on kohtunikuabi pädev läbi vaatama registripidajale esitatud avaldusi ja tegema kandeotsuseid. Sama paragrahvi lõike 2 punktide 1-4 kohaselt pidi kohtunikuabi kandeotsuse tegemise andma vastava kohtu esimehe poolt määratud kohtunikule, kui tuleb rakendada teise riigi õigust; ta soovib kõrvale kalduda talle teadaolevast kohtuniku seisukohast; avalduse läbivaatamisel ilmnevad õiguslikud raskused; tegemist on käesoleva seadustiku § 61 alusel tehtava ebaõige kande parandamise või seni puuduva kande tegemisega. ÄS § 24 lg 3 kohaselt võis kohtunik samas paragrahvis lõikes 2 sätestatud aluste korral kandeotsuse tegemise kohtunikuabile tagasi anda, kuid sellisel juhul oli kohtunikuabi seotud kohustuslikult kohtuniku seisukohaga. Seega oli kohtunikuabi pädevus võrdlemisi kitsas ning seondus vaid registrikannete tegemise ja õigusliku kontrolliga.

Käesoleval ajal sätestab kohtunikuabi õigusliku seisundi KS § 114, mille lõike 1 kohaselt on kohtunikuabi kohtuametnik, kes täidab seaduses nimetatud ülesandeid. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kohtunikuabi oma ülesannete täitmisel sõltumatu, kuid peab seaduses ettenähtud ulatuses järgima kohtuniku juhiseid. Kehtiva TsMS § 22¹ lg 1 kohaselt võib seaduses sätestatud juhul tsiviilasja kohtuniku asemel lahendada ka kohtunikuabi. TsMS sätestab lisaks

³⁶ Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

³⁷ Äriseadustik. - RT I 1996, 52, 993.

kohtunikule kohtunikuabi pädevusalasse järgmiste otsustuste tegemise: TsMS § 59 lõike 6 esimese lause kohaselt määruse toimikuga tutvumisloa andmisest keeldumise kohta; TsMS § 174 lõike 8 alusel menetluskulude kindlakstegemise määrus; TsMS § 187 lõike 4 alusel menetlusabi taotlus; TsMS § 489² lõike 1 kohaselt makseettepaneku, maksekäsu ja maksekäsu kiirmenetlusega seotud muu määrus, muu hulgas TsMS §-s 179 nimetatud määrus; TsMS § 499 lõike 5 kohaselt on üleskutsemenetluse läbiviimiseks pädev ka kohtunikuabi. Seejuures võib TsMS § 503 lõike 2 punkti 4 kohaselt üleskutsemenetluses määruskaebus tugineda üksnes sellele, et välistusmääruse teinud kohtunik või kohtunikuabi oleks pidanud ennast asjas taandama. TsMS § 586 lõike 5 kohaselt võib pärandi hoiumeetmete rakendamise ja pärandi hooldaja määramise otsustada ka kohtunikuabi. Seega on seadusandja käesolevaks ajaks laiendanud oluliselt kohtunikuabide pädevust. Justiitsministeeriumi menetluses oleva kavandatava kohtute seaduse eelnõuga kavatakse ühtlustada kohtuametnike allkirjastamise pädevust ja seda laiendada. Ühtlasi plaanitakse seejuures ära kohtunikuabide ja konsultantide ametikohad ning luua nende asemele kohtujuristide ametikohad.³⁸

1. jaanuaril 2013. a jõustus kohtute seaduse § 125¹, mis reguleerib kohtujuristide staatust ja tegevust ning millest tulenevalt loodi esimese ja teise astme kohtutesse kohtujuristide ametikohad. Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirja³⁹ kohaselt on kohtujurist kohtuametnik, kes osaleb kohtuasjade menetluseks ettevalmistamisel ning võib seejuures menetlusseadustikus ettenähtud juhtudel teha menetlustoiminguid iseseisvalt või teda juhendava kohtuniku järelevalve all. Eelviidatud seletuskirja kohaselt on kohtujuristide ametikohtade loomise peamiseks eesmärgideks arendada konsultandi ametit edasi kvalifikatsiooni tõstmisega ning tagada seeläbi kohtute töö kvaliteeti ja tõhustada kohtumenetlust.

Kehtiva korra kohaselt tuleneb kohtuametniku iseseisev pädevus TsMS § 22¹ lõikest 3, mille kohaselt tuleb kohtuametniku pädevus asja lahendamist ettevalmistava või muu korraldava määruse, mille peale ei saa edasi kaevata, muu hulgas avalduse, taotluse või kaebuse käiguta jätmise määruse ning määruse tähtaja andmise ja pikendamise kohta, tegemiseks sätestada kohtu kodukorras. KS § 125¹ lg 1 kohaselt osaleb kohtujurist kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel kohtumenetluse seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kohtujurist pädev tegema ka neid toiminguid ja lahendeid, mida kohtumenetluse seaduse kohaselt on pädev tegema

---

³⁸ Kohtute seadus. Eelnõu seisuga 21.03.2013 (Käikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

³⁹ Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>

kohtunikuabi või muu kohtuametnik. Seega on kohtujuristidel samasugune pädevus nagu kohtunikuabidel. Kuna halduskohtutes kohtunikuabid puuduvad, ei ole käesoleval ajal faktiliselt kohtujuristide pädevus suurenenud. KS eelnõu seletuskirja⁴⁰ kohaselt on edaspidi plaanis kohtujuristi pädevust täpsustada ministeeriumis ettevalmistamisel oleva seaduse muudatusega.

KS 125¹ lõikest 5 tuleneb, et avaliku konkursi kohtujuristi ametikoha täitmiseks korraldab kohtu esimees, kellel on pädevus ka kohtujuristi ametisse nimetamiseks ja ametist vabastamiseks. KS 125¹ lg 6 kohaselt ei või kohtujuristi palk ületada esimese astme kohtuniku ametipalka ja peale katseaega olla väiksem kui pool esimese astme kohtuniku ametipalgast. Kuigi kohtujuristi ei nimeta ametisse justiitsminister ning alluvusvahekord kohtudirektoriga puudub, ei saa veel sellest teha järeldust nagu oleks kohtujuristil võrreldes kohtunikega samasugune isiklik sõltuvus ning kohtujuristi pädevusse saaks delegeerida eelviidatud lihtsamad õigusemõistmise otsustused, millega seni tegelesid kohtunikud.

Täiendavalt seni mitte edasikaevatavatele kohtulahenditele, on uue kohtute seaduse eelnõuga plaanis anda kohtujuristide pädevusse muuhulgas järgmised otsustused: tulenevalt TsMS § 68 lg-st 3; HKMS § 71 lg-st 5 seaduses sätestatud menetlustähtaja ennistamise avalduse lahendamine; tulenevalt TsMS § 75 lg-st 3 ja TsMS § 76 lg-st 1 asja üleandmine kohtualluvuse järgi; TsMS § 148 lg 1 ja HKMS § 105 lg 1 alusel menetlusosalise kohustamine tasuda ette asja läbivaatamise kulud ja kui neid ei tasuta, võib kohtujurist otsustada ka taotletava toimingu tegemata jätmise; TsMS § 149 lg 8 alusel kautsjoni tagastamise avalduse lahendamine; TsMS § 149 lg 8; § 150 lg 4; HKMS § 104 lg 8 alusel riigilõivu tagastamise määrus. Ühtlasi plaanitakse kohtujuristide pädevusse anda TsMS § 159 lg 1, § 161 lg 2; HKMS § 106 alusel tunnistajale, eksperdile või tõlgile makstava tasu ja hüvitatavate kulude kindlaksmääramine; menetlusvälisele isikule tema poolt tõendi esitamisega seoses kantud hüvitatavate vajalike kulutuste kindlaksmääramine; TsMS § 188 lg 1 ja 3 alusel osamaksete tasumise peatamine, kui menetlusabi korras on määratud menetluskulude tasumine osadena või osamaksete suuruse ja tasumise tähtaja muutmine; TsMS § 189 lg 1; HKMS § 117 lg 1 alusel menetlusabi andmise tühistamine; TsMS § 317 lg 6 alusel menetlusdokumendi avalikust kättetoimetamisest keeldumine; TsMS § 425 lg 1 alusel tähtpäevaks kõrvaldamata puudustega menetlusdokumendi läbi vaatamata jätmine ja tagastamine; TsMS § 425 lõige 1 alusel hagi läbivaatamata jätmine; HKMS § 124 lg 2¹ alusel kaebuse tähtaegsuse kontrollimine; TsMS § 638 lg 1 alusel apellatsioonkaebuse menetlusse

---

⁴⁰ Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE II). Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>

võtmine. Kohtute seaduse eelnõu töögrupp leidis, et kohtujurist võiks edaspidi otsustada hagita asjades: TsMS § 511 lg 1 kohaselt isiku surnuks tunnistamine; TsMS 516 lg 1 kohaselt äraolija varale hoolduse seadmine; TsMS § 523 lg 1 alusel välisriigi kohtulahendi täidetavaks tunnistamise otsustamine; TsMS § 628 lg 1 alusel varale sundvalitseja määramine ja sundvalitsejale tasu maksmise otsustamine; PKS § 194 lg 3 alusel eestkoste järelevalve teostamine. Seega suurendab kavandatav eelnõu kohtujuristi pädevusi oluliselt võrreldes kohtunikuabi senise pädevusega.

Märkimisväärne on aga asjaolu, et Uno Lõhmus on varasemalt seonduvalt kohtunikuabide pädevuse laiendamisega leidnud, et kuigi kohtuasutustes tegelevad õigusemõistmisega eri liiki riigiametnikud ning seadusandja on viimastel aastatel laiendanud kohtunikuabi pädevust ja andnud ka talle õigusemõistmise volitusi, tuleb PS-de 146, 147 ja 150 koostoisest, et õigusemõistmise volitused on siiski vaid kohtunikul. Õigusemõistmise volituste andmine kohtunikuabile on PS seisukohast vaieldav. KS järgi on kohtunikuabi kohtuametnik, kelle nimetab ametisse justiitsminister ja kellel on alluvusvahekord kohtu direktoriga.⁴¹ Ühtlasi kehtestab KS § 122 lg 1 sätestatu kohaselt kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus. Seega võib väita, et vähemalt näiliselt ei saa pidada kohtunikuabisid sõltumatuks täitevvõimust, kuna kohtunikuabide ametipalga määramisega Vabariigi Valitsuse poolt on loodud oht või kahtlus lubamatuks kohtuvõimu institutsionaalse sõltumatuse negatiivseks mõjutamiseks.⁴² Ka Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes leitakse, et kohtunikuabi ei ole vaadeldav kohtunikuna just seetõttu, et tal puudub isiklik sõltumatus, mis objektiivse sõltumatuse kõrval on kohtunikuameti sisuliseks elemendiks.⁴³

Põhiseaduse eelnõu ettevalmistamisel kaaluti põhiseadusesse sätestada sõnaselgelt, et õigust mõistavad vaid ametikohtunikud. Põhjus, miks sellisest kindlaviisilisest määratlusest nähtuvalt Põhiseaduse Assamblee protokollidest loobuti, oli soov rakendada kohtumenetluses kohtukaasistujaid.⁴⁴ Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes leiti seonduvalt PS § 146 analüüsidest järgnevat: „Kohtusüsteemi monopol õigusemõistmisel välistab selle, et riiklik õigusemõistmise funktsioon võidaks panna mingitele muudele isikutele või organitele, kes või mis ei vasta põhiseaduses sätestatud kohtunike ja kohtute

---

⁴¹U. Lõhmus. PõhiSK § 146/3. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

⁴² Õiguskantsler Indrek Tederi märgukiri aastast 2008. a Justiitsministeeriumile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6oiguskantsleri_margukiri_kohtunikuabi_ametipalgad.pdf

⁴³ EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta.

⁴⁴ V. Peep (toim). Põhiseadus ja Põhiseaduse assamblee. Tallinn 1997, lk-d 393, 395-398 ja 445-446.

mõistele.“/.../,Õigust mõista võivad ainult kohtunikud, mitte aga haldusametnikud või muud ametikandjad.“/.../,Kohtunikele on reserveeritud vaid õigusemõistmine materiaalses mõttes, kuhu põhiseadusega kohtutele määratud ülesannete kõrval kuluvad õigusemõistmise traditsioonilised „tuumikküsimused“ st tsiviil- ning kriminaalasjade lahendamine. Neid ülesandeid ei või panna mittekohtunikest ametnikele. Kuid mitte kõik kohtutele pandud ülesanded ei kujuta endast õigusemõistmist materiaalses mõttes. Ka mittehagiliste kohtuasjade raames on kohtunikele üldjoontes reserveeritud need ülesanded, mis puudutavad isikuõigusi, sh teovõimetuks tunnistamine, adopteerimine, vanemaõiguste äravõtmine jne. Neid küsimusi võib lugeda õigusemõistmise materiaalse külje alla kuuluvateks.“⁴⁵

Kuigi uue kohtute seaduse eelnõu osad koostajad soovisid leida tsiviil- ja halduskohtumenetluses neid toiminguid, mida ei saa pidada otseselt õigusemõistmiseks, et laiendada selles ulatuses kohtujuristide pädevust⁴⁶ ning ilmselgelt ei ole ega saa panna kohtujuristidele lõplikku otsustuspädevust, on siiski neile usaldatud kohtumenetluses oluliste toimingute tegemine, millest võib sõltuda asja edasine menetlus. Näiteks võib hagejale saada hagiaga kohtusse pöördumisel oluliseks piiranguks sellelt tasutav riigilõiv juhul, kui kohtujurist või kohtunikuabi jätab rahuldamata tema menetlusabi taotluse hagilt riigilõivu tasumisest vabastamiseks. TsMS § 181 lg 1 p 2 kohaselt saab anda menetlusabi juhul kui on piisav alus eeldada, et menetluses osalemine on edukas. Seega eeldab riigilõivust vabastamise taotluse lahendamine juba asjasse sisulisemat süüvimist. Olukorras, kus hageja menetlusabi taotluse on lahendanud ainuisikuliselt kohtunikuabi, tõusetub küsimus sellest, kas nimetatud ametniku otsust saab pidada piisavalt erapooletuks. Nimelt asjaolud, et kohtunikuabi allub teenistuslikult kohtudirektorile ja lisaks kehtestab KS § 122 lõike 1 kohaselt kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus, võivad viidata asjaolule, et kohtunikuabi ei pruugi olla täitevvõimust organisatsiooniliselt täiesti sõltumatu. Nimetatud asjaolud ei anna alust aga siiski kohtunikuabi taandamiseks menetlusest, kuivõrd taandamise aluste kohaldamise eesmärgiks ei saaks olla kohtuvõimu kui organisatsioonilise võimu erapooletuse tagamine.

TsMS § 22¹ lg 3 kohaselt kohaldatakse kohtunikuabi taandamisele käesoleva seadustiku § 595 lõigetes 2-4 sätestatut. TsMS § 595 lg 4 viitab jällegi aga sellele, et kohtunikuabi taandamisele kohaldatakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus kohtuniku taandamise kohta sätestatut, ehk siis TsMS § 23-30. Seega, võib väita, et kuigi kohtunikuabi taandamine on TsMS-ga reguleeritud, ei ole see toimunud kõige õnnestunumal moel. Sisuliselt on tegu olukorraga, kus TsMS üldosa viitab eriosale, mis viitab tagasi üldosas paiknevale kohtuniku

⁴⁵ EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta.

⁴⁶ Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

taandamise alustele, muutes TsMS 22¹ lg 3 sätte taandamise osas sisutuks. Asjaolule, et õigusnormide süstemaatika eeldaks vastupidist ning et taandamise instituudi asetamine ei sobi TsMS § 595 pealkirja alla „kohtunikuabi pädevus“ on viidanud ka Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger.⁴⁷ Kuna kohtunikuabide instituut puudub halduskohtumenetluses, ei tõusetu nimetatud probleemi halduskohtumenetluses.

Tsiviilkohtumenetluses tõusetub samas probleem, millistel alustel saab taandada kohtujuristi, kuna kohtujuristi ja kohtunikuabi pädevus on hetkel sisuliselt samasugune. Olukorras, kus TsMS-is ei ole sätestatud hetkel selgesõnalisi aluseid kohtujuristi taandamiseks, kuigi kohtujuristile on antud samasugune pädevus, on tegemist olulise menetlusseadustiku minetusega, mistõttu ei saa väita, et menetlusosaliste õigus erapooletule kohtumenetlusele on täielikult tagatud. Kohtupraktikas ei ole nimetatud küsimust hetkel veel tõstatatud ja ilmselt saaks analoogia korras kohaldada kohtujuristi taandamisel kohtunikuabi või kohtuniku taandamise aluseid, kuid kuna menetlusseadustik on selles osas ebaselge, ei pruugi ka kõik isikud olla teadlikud sellest, et vajadusel on neil võimalik esitada avaldus ka kohtujuristi taandamiseks. Uue kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõuga⁴⁸ plaanitakse nimetatud probleem lahendada täiendades TsMS § 22¹ lõikega 2¹, mille kohaselt kohaldatakse kohtujuristi taandamisele käesolevas seadustikus kohtuniku taandamise kohta sätestatud. Kuigi ka halduskohtus on kohtujuristid, ei ole neil reaalselt analoogilist pädevust teha edasikaevatavaid kohtulahendeid nagu tsiviilkohtumenetluses. Seetõttu ei tõusetu halduskohtumenetluses hetkel küsimust ka kohtujuristi taandamisaluste vajalikkusest. Samas võib see päevakorda tulla jällegi juhul, kui kohtujuristide pädevust suurendatakse, sest HKMS-is puudub säte, mille kohaselt on kohtujuristi võimalik taandada kohtumenetlusest.

Praktikas ei ole kohtutelt taotletud käesolevaks ajaks kohtujuristi taandamist ning kohtujuristid ei ole esitanud ka avaldusi enesetaanduseks. Eelnevat asjaolu saab põhjendada ilmselt asjaoluga, et alates 1. jaanuarist 2013. a jõustus kohtujuristi ametikoha loomise võimaluse ning alles pärast seda said kohtud hakata konkursse korraldama. Seetõttu ei saa hetkel anda selles osas hinnangut kohtumenetluse erapooletuse nõude täitmise osas.

Aastatel 2009-2012 ei ole samuti taotlenud menetlusosalised kohtunikuabi taandamist. Kohtunikuabid on taotlenud enese taandamist HKMS § 23 lg 7 alusel nimetatud perioodil

---

⁴⁷ L. Kanger, lk 5.

⁴⁸ Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga 10.05.2013 (Käsitöö Justitiisministeeriumis ja töö autori valduses).

kolmes asjas⁴⁹ seondult asjaoluga, et tunnevad menetlusosalisi ning kohtu esimees on pidanud nende menetlusest taandamist põhjendatuks.

Kuigi ka Ameerika Ühendriikides on tulenevalt US Code § 956 õigusnõunikel⁵⁰ pädevus tegeleda õigusemõistmise toimingutega kohtu määratud ulatuses, puudub US Code'is regulatsioon, mis näeks ette võimaluse menetlusosalistele või õigusnõunikele endile võimaluse taandada õigusnõunikku kohtumenetlusest. Samas tuleb ka kohtuametnikel, sealhulgas ka kohtu õigusnõunikel samuti tulenevalt Kohtutöötajate käitumisreeglitest⁵¹ toimida õigusemõistmisel erapooletult, vältida igasuguse huvidekonflikti tekkimist ja välistada, et perekonnasuhted, sotsiaalelu või mõni muu suhe mõjutaks õigusemõistmist. Kohtutöötajate käitumisreeglite kaanoni nr 3 kohaselt on õigusnõuniku kohustus teavitada enda osas iga sellise asjaolu ilmnemisest, mis võib takistada erapooletud õigusemõistmist. Juhul, kui on teada asjaolud, mis võivad viia erapooliku õigusemõistmiseni või kallutada otsuse tegemist ebaõiglaselt ühe või teise menetlusosalise kasuks, on kohtunikul võimalik välistada õigusnõuniku osalemine sellistest asjadest. Kui kohtunik õigusnõuniku osalemist ei välista, on menetlusosalistel endil võimalik esitada kohtuniku kohta taandusavaldus US Code § 455 lõige a alusel, seda muidugi juhul, kui menetlusosalised on teadlikud sellistest asjaoludest. Kohtuniku aga mitte õigusnõuniku taandamine on põhjendatav eelkõige asjaoluga, et õigusnõunikud osalevad pretsedendiõiguse analüüsimisel ja sellise analüüsi tulemused mõjutavad ilmselgelt ka kohtunike tehtavaid lahendeid ja nägemust asjast, mis võib viia lõpptulemusena selleni, et kohtunik on otsust tehes kallutatud.

---

⁴⁹ Harju Maakohtu 13.12.2010 määrus nr 2-09-25263; Harju Maakohtu 15.08.2011 määrus nr 2-11-15902; Harju Maakohtu 23.01.2012 määrus nr 2-10-45497.

⁵⁰ Märkus. *Ingl. k. law clerk.*

⁵¹ Code of Conduct for Judicial Employees Kättesaadav:
<http://www.uscourts.gov/rulesandpolicies/codesofconduct/codeconductjudicialempleyees.aspx>

3. KOHTUNIKU TAANDAMINE AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE FÖDERAALSES KOHTUSÜSTEEMIS VÕRRELDUNA EESTI KOHTUPRAKTIKAGA

3.1. KODIFITSEERITUD KOHTUNIKU TAANDAMISE ALUSED AMEERIKA ÜHENDRIIKIDES

Ameerika Ühendriikide Föderaalsetes kohtusüsteemis sätestab kodifitseeritud õiguse allikana Code of Laws of the United States of America (edaspidi US Code) kohtunike taandamise õiguslikud alused § 455, mille kohaselt:

(a) Iga Ameerika Ühendriikide rahvakohtunik, kohtunik või magistraat peab end taandama igast menetlusest, kus tema erapooletus võidakse mõistlikult küsimuse alla seada.

(b) Lisaks peab ta end taandama järgmistes olukordades:

(1) kui tal on menetlusosalise suhtes isiklik eelistus või eelarvamus või isiklikud teadmised menetlusega seotud vaidlusalustest tõenduslikest asjaoludest;

(2) kui ta on vaidlusaluses asjas erapraksise raames advokaadina osalenud või kui advokaat, kellega tal oli varem ühine praksis, osales sellise ühispraksise ajal vaidlusaluses asjas advokaadina või kui kohtunik või selline advokaat on vaidlusaluses asjas oluliseks tunnistajaks olnud;

(3) kui ta on riigi alluvuses töötades vaidlusaluse asja menetluses kaitsjana, nõustajana või olulise tunnistajana osalenud või vaidlusaluse asja sisu kohta arvamust avaldanud;

(4) kui ta teab, et temal endal indiviidina või esindajana või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga samas leibkonnas, on vaidlusaluses asjas või menetlusosalises finantshuvi või mis tahes muu huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada;

(5) kui tema ise või tema abikaasa ise või tema või tema abikaasa sugulane kolmanda astmeni või sellise sugulase abikaasa:

(i) on menetlusosaline või menetlusosalise ametnik, direktor või usaldusisik;

(ii) osaleb menetluses advokaadina;

(iii) omab kohtunikule teadaolevalt huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada;

(iv) on kohtunikule teadaolevalt tõenäoliselt menetluses oluline tunnistaja.

US Code § 455 rakendussäte e sätestab, et rahvakohtunik, kohtunik ega magistraat ei tohi menetlusosalistelt vastu võtta ühestki lõikes b loetletud taandamise alusest loobumist. Kui taandamise alus tekib ainult lõike a alusel, siis võib sellest alusest loobumise vastu võtta eeldusel, et sellele eelneb taandamise aluse täielik avaldamine ja dokumenteerimine. US Code § 455 lõige f sätestab, et kui rahvakohtunik, kohtunik, magistraat või pankrotikohtunik, kellele kõnealune asi on lahendamiseks antud, taandatakse pärast olulise kohtuaja pühendamist kõnealusele asjale ja taandamise põhjuseks on, et pärast kõnealuse asja temale lahendada andmist ilmnes või avastati, et temal endal indiviidina või esindajana või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga samas leibkonnas, on menetlusosalises finantshuvi, välja arvatud huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada, siis ei ole taandamine nõutav, kui selline rahvakohtunik, kohtunik, magistraat, pankrotikohtunik, abikaasa või alaealine laps ütleb taandamise aluseks olevast huvist lahti.

Paralleelselt US Code §-le 455 kohaldub Ameerika Ühendriikide Föderaalne õigussüsteemi apellatsioonikohtutes täiendavalt ka US Code § 144. Nimetatud paragrahv sätestab, et alati, kui menetlusosaline esitab ringkonnakohtus õigeaegse ja piisava vandetunnistuse, et kohtunikul, kelle lahendada tema kohtuasi on antud, on isiklik eelistus või eelarvamus tema või mis tahes oponendi poolt või vastu, ei tohi selline kohtunik antud menetluses enam jätkata, vaid tema asemel määratakse seda menetlust jätkama teine kohtunik. Vandetunnistuses peab ära märkima faktid ja põhjused, miks menetlusosaline usub sellist eelistust või eelarvamust eksisteerivat ning see peab olema esitatud vähemalt kümme päeva enne menetluse kohtuistungile määratud päeva või tuleb näidata hea põhjendus sellele, miks niisugust vandetunnistust ei esitatud eelnimetatud tähtaja jooksul. Menetlusosaline võib igal juhul ainult ühe sellise vandetunnistuse esitada. Sellega peab kaasas olema ametliku nõustaja kinnitus selle kohta, et vandetunnistus on antud heauskselt.

Ühtlasi reguleerib kohtuniku taandamist ka US Code § 47, mis sätestab, et ükski kohtunik ei tohi arutada ega lahendada apellatsiooni asjas, milles ta on juba varasemalt otsuse teinud.

3.2. USA KOHTUNIKU TAANDAMISE ERISUSI JA SARNASUSI VÕRRELDUNA EESTI KOHTUPRAKTIKAGA

US Code § 455 lõike a kohaselt peab kohtunik end igal juhul menetlusest taandama, kui tema erapooletus võidakse mõistlikult küsimuse alla seada. US Code § 455 b nõuab lisaks taandamist eelistuse, finantshuvi ja muude samas lõikes nimetatud aluste korral. Seega on sisuliselt US Code 455 lõikes b määratletud kindlaks konkreetsed juhud, millal kindlasti tuleks kohtunikul taanduda, kuid US Code 455 lõige a on oma olemuselt avaram üldklausel võrrelduna lõikega b, võimaldades kohtul ja menetlusosalistel taanduda ka igal võimalikul muul juhul, mis annab alust kohtuniku erapooletuses kahtlemiseks.⁵² US Code 455 lõike a eesmärgiks ei ole seejuures mitte üksnes õigusemõistmise erapoolikuse kaitsmine vaid ka see, et läbi kohtuniku taandamise taotluse lahendamise oleks kindlustatud asjaolu, et kohtumenetlus näiks avalikkuse jaoks erapooletu. Samas on eelnimetatud sätete täpse tõlgendamisviisi osas õiguskirjanduses ka vastupidiseid seisukohti avaldatud, seades kahtluse alla asjaolu, kas § 455 lõikes b toodud loetelu näol on tegemist eraldiseisva taandamise aluste kataloogiga, mille eesmärgiks on välistada tegelikku ühe poole suhtes kallutatud õigusemõistmise olukorra tekkimist, mitte aga näitlikustatud loeteluga § 455 lõike a jaoks, mil on küsimus sellest, kas menetlus võib näida avalikkusele erapoolik.⁵³ Seega väärtustab ka US Code 455 lõige a seda, kuidas menetlus võib näida avalikkusele ja nimetatud sätet võib kohtuniku taandamiseks kohaldada, kui esinevad mõjuvad kahtlused või põhjendused kohtuniku erapoolikuse kohta. Analoogiliselt TsMS §-le 23 lg 7 on ka siinkohal kohtute ja menetlusosaliste endi sisustada need asjaolud, mille alusel nad leiavad, et kohtunik menetleb asja erapoolikult.

Asjaolusid, millest saaks järeldada, et kohtumenetluse „kohtumenetluse erapooletust võidakse mõistlikult küsimuse alla seada“ tuleb allviidatava Ameerika Ühendriikide kohtupraktika kohaselt hinnata järgmise lahenduskäigu järgi: kohtunikul, kes on kaalutlemas, kas ta peaks end taandama § 455 lõike a alusel, ei tohiks taandamisel lähtuda enese kohta antud hinnangust, kas ta suudab tema enese arvates otsustada asja üle erapooletult, vaid otsustamisel tuleb lähtuda sellest, kas kohtuniku erapoolikust võidakse seada kahtluse alla mõistliku inimese poolt.⁵⁴ Kohtuasjas Ameerika Ühendriigid vs Bayless⁵⁵ selgitas kohus täiendavalt,

---

⁵² C. G. Geyh, lk 21.

⁵³ D. Bam, lk 12-13.

⁵⁴ C. G. Geyh, lk 28.

keda võib mõista sellise isikuna, kes vaatleb kohtuasja kõrvalt - nimelt ei tohiks see isik ise olla kuidagi asjast enesest isiklikult huvitatud, kuid talle peaksid olema teada kõik kaasuse faktilised asjaolud. US Code § 455 lõike a alusel saaks taandada kohtuniku aga üksnes juhul, kui tegemist on mingisuguse kohtumenetluse välise asjaoluga, mis annab alust kahtluseks kohtuniku erapooletuses, kuid samas tuleks arvestada ka seda, kuidas erapoolikusele viitavad asjaolud võivad näida üldsusele. Kohtuasjas *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*⁵⁶ selgitas kohus aga järgnevat: „aksiomaatiline on see, et kohus ei tohi lahendada asja, kui tema erapooletust võidakse mõistlikult kahtluse alla seada. Otsustamaks tundlikku küsimust, kas taandada kohtunik asja läbivaatamiselt, tuleb läbida test, mis seisneb selles, kas ka „mõistlik inimene“ kes on teadlik kõikidest faktidest ja asjaoludest, usuks kohtuniku erapooletust./.../ Kohtulikku menetlust ei tohiks hinnata selle põhjal, mida väljendatakse meedias. Juhul, kui see nii oleks, siis menetlusosalised, kellel on piisavalt õnne, et pääseda meediasse, võivad hakata kohtunikule ette heitma pärast erapooletust ning panna efektiivselt mõnele kohtunikule asja määramise korral veto. Sellisel juhul muutuks *judge-shopping*⁵⁷ täiendavaks ja potentsiaalseks taktikaliseks relvaks oskusliku õiguspraktiku käes. Selle asemel tuleb delikaatse küsimuse lahendamisel, kas kohtunik peaks menetlusest taanduma, vaatlama erapoolikuse väitega seonduvaid olulisi fakte ja asjaolusid, et otsustada, kas süüdistused tõepoolest tekitavad küsimuse kohtuniku erapoolikusest.“ Seega võib järeldada, et sarnaselt Eesti Vabariigi kohtutele on ka Ameerika Ühendriikide föderaalkohtutes oluline hinnata menetluse õigusnäivuse aspekti, kuid erapooletust ei tohiks hinnata vaid üksnes sellest aspektist, kuidas see kohtumenetlus näib väljapoole, vaid esmalt tuleb vaadelda ikkagi seda, kas esineb reaalseid faktilisi asjaolusid, mis annavad alust väiteks, et kohtunik võib asja menetleda erapoolikult.

Erinevalt Eesti Vabariigi kohtutest, kus kohus lähtub taandamise otsustuse tegemisel üksnes seadusest ning varasem kohtupraktika ei anna täiendavat õiguslikku alust taandamisotsustuse tegemisel, on Ameerika Ühendriikides taandamisotsustuse tegemisel kasutada lisaks kodifitseeritud õigusele ka kohtupraktikat. Näiteks ei pea Ameerika Ühendriikide

---

⁵⁵ *United States vs. Bayless*, 201 F.3d 116, 126 (2d Cir. 2000). Kättesaadav: <http://openjurist.org/201/f3d/116/united-states-of-america-v-carol-bayless>

⁵⁶ *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*, 861 F.2d 1307 (2d Cir. 1988). http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=5&xmldoc=19882168861F2d1307_11936.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006&SizeDisp=7

⁵⁷ Endale meelepärase kohtuniku valimine (ingl. k).

kohtupraktikas kinnitust leidnud tavaõiguse kohaselt⁵⁸ ei pea aga erapoolikuna näiv kohtunik menetlusest taanduma juhul, kui kaasuse asjaolude tõttu, on tekkinud olukord, et kus kõik sellise asja saavad kohtunikud peaksid end menetlusest taanduma ja erapooletut menetlejat ei olekski võimalik leida üldse. Taandamine tähendaks sellises olukorras sisuliselt seda, et mitte keegi ei lahendakski kohtuvaidlust – mis võib tuua omakorda menetlusosaliste suhtes veel suurema ebaõigluse ja see kahjustaks ka avalikkuse usaldust õigusemõistmisesse ning poolte vaheline õigusrahu ei pruugigi kunagi saabuda. Terava avalikkuse surve tõttu eeldatakse, et asja saanud kohtunik teeb asjas õige lahendi. Analoogilist olukorda, kus kõikide kohtunike puhul oleks esinenud alus enesetaandamiseks kohtumenetlusest, ei ole veel Eesti kohtupraktikas esinenud, mistõttu ei ole ka teada, kuidas tõlgendaksid kohtud taandamise aluseid ja vajalikkust sellisel juhul.

Nagu eelnevalt märgitud nõuab US Code § 455 lõige b taandumist sama lõike alapunktides nimetatud asjaolude esinemisel ning tegemist on kinnise taandamise aluste loetelu kataloogiga. Nimetatud loetelu eesmärgiks on välistada seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kes oleks kallutatud või kellel oleks tekkinud asja või ka menetlusosaliste suhtes eelarvamus temale teada olevate asjaolude tõttu, seoses tema või tema lähedaste varasema tegevusega, mis võib omada tähtsust ka konkreetse kohtuasja puhul või ka isikliku poolehoiu tõttu menetlusosalise või tunnistusi andva lähedase isiku suhtes. Nimetatud sätte eesmärgiks on välistada ka seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kellel enesel või kelle lähedastel oleks kohtuasja teataval viisil lahendamisest võimalik saada majanduslikku kasu. US Code § 455 b punkt 2 annab tulenevalt selle sõnastusest aluse kohtuniku taandamiseks vaid juhul, kui kohtunik ise töötas samal ajal advokaadibüroos advokaadina ja tema või tema kolleegide töö seondus kuidagi vaidlusaluse ajaga, või osalesid kohtunik ise või tema kolleeg selles asjas tunnistajana. Üksnes asjaolu, et kohtunik on varasemalt menetlusosaliste, nende esindajate või ka tunnistajaga varasemalt kokku puutunud või suhelnud põgusalt sotsiaalsel tasemel, ei anna alust kohtuniku taandamiseks. Näiteks ei pidanud kohtunik vajalikuks enesetaandamist asjas *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*⁵⁹, kuigi ta tundis varasemalt tunnistajat. Nimelt ei oma iseenesest tähtsust see, kas kohtunik tunneb tunnistajat, menetlusosalist või menetlusosaliste esindajat vaid üksnes see, kui lähedane suhe on kohtuniku ja eelnimetatud võimalike isikute

---

⁵⁸ *Williams vs. United States*, 240 F.3d 1019, 1025–26 (Fed. Cir. 2001); Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/cafc/4XwV/spencer-williams-aubrey-e-robinson-jr-c-clyde-atki/?q=%2C+240+F.3d+1019%2C+1025%E2%80%9326+%28Fed.+Cir.+2001%29%3B&refine=refine&case_name=Williams+v.+United+States&court_cafc=on&court_armfor=on&court_uscfc=on&court_fiscr=on&court_wva=on&court_wis=on&court_wyo=on&sort=score+desc

⁵⁹ *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*, 323 F.3d 661 (8th Cir. 2003). Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca8/51g7/dallas-fletcher-and-katherine-fletcher-v-conoco-pi/?q=Fletcher+v.+Conoco+Pipe+Line+Co.%2C+323+F.3d+661+%288th+Cir.+2003%29.&search=>

vahel ja kas kohtunik peab end seejuures ise piisavalt sõltumatuks ja erapooletuks ning kas ta näib erapooletuna ka objektiivsele kõrvaltvaatajale. Oleks äärmiselt ebamõistlik ja ebapraktiline nõuda kohtunikelt seda, et nad isoleeriks end ühiskonnast nii, et ei suhtleks üldse enam nende advokaatide ja menetlusosalistega, kes võivad potentsiaalselt ilmuda ka kohtusse seoses mingisuguse asja läbivaatamisega. Samuti oleks põhjendamatu nõuda kohtunikelt sellises olukorras enese taandamist kohtumenetlusest. Sõprussuhe kohtuniku ja menetlusosalise või tema esindaja või ka tunnistajaga annaks aluse kohtuniku taandamiseks üksnes juhul, kui see suhe ületaks tavapärasest piiri, mis on tuttavate vahel ning tegemist oleks lähedasema suhtega, milles oleksid pooled lojaalsed üksteisele ja mis väljuks tavapärasest kolleegide vahelisest viisakast suhtlusest.⁶⁰ Samas kohtuniku kallutatust eeldatakse ja tal tuleb seega taanduda US Code § 455 lõike b punkti 5 alapunktide kohaselt igal juhul, kui talle lähedased isikud nagu abikaasa või kohtuniku enese või tema abikaasa sugulased osalevad kohtumenetluses esindajana või omavad selles asjas mingisugust huvi või võivad mõjutada näiteks tunnistajana.

Ka eeldatakse kohtuniku kallutatust igal juhul US Code § 455 lõike b punkti 5 kohaselt kui kohtunik on varasemalt osalenud riigi alluvuses töötades menetluses kaitsjana, nõustajana või olulise tunnistajana või avaldanud ka asja sisu kohta arvamust. Kuigi TsMS § 23 lõiked 4 ja 5 ning ka HKMS § 13 lg 2 ei ole sõnastatud päris sarnaselt oleks siiski nimetatud paragrahvide läbi ja ka tulenevalt TsMS § 23 lg-st 7 välistatud ka Eesti kohtunike osalemine tsiviil- ja haldusajade menetluses, juhul kui nad on olnud varasemalt mingilgi viisil puutumuses menetletava asjaga või avaldanud selle kohta varasemalt arvamust. Kohtuasjas *Liteky vs. United States*⁶¹ selgitas ülemkohus, et kohtuniku taandamiseks puudub alus üldjuhul, kui kohtunik on menetletava asja suhtes menetluse kestel mingisuguse menetlustoiminguga seoses menetlusosalise laiduväärt käitumise suhtes oma arvamust avaldanud ning mõningatel juhtudel on isegi selline kohtuniku käitumisviis vajalik, et täita oma kohust kohtunikuna ja näiteks sundida menetlusosalist aktiivsusele asjakohaseid tema valduses olevaid tõendeid esitama. Samas asjas leidis kohus siiski ka seda, et kohtuniku taandamiseks võib siiski olla alust juhul, kui kohtuniku kommentaarid või märkused seonduvad kohtumenetluse väliste asjaoludega ja nendest võib välja lugeda sellist kallutatust või poolehoidu ühe menetlusosalise suhtes, mis välistaks igal juhul selle, et kohtunik kaalutleks erinevate otsuste võimalikkuse vahel.

---

⁶⁰ J. M. Miller. Judicial Recusal and Disqualification: The Need for a Per Se Rule on Friendship (Not Acquaintance), *Pepperdine Law Review*, 2006, lk-d 578-579.

⁶¹ *Liteky vs. United States*, 510 U.S. 540, (1994). Kättesaadav: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-6921.ZC.html>

US Code § 455 lõike b punkti 4 ja lõike punkti c kohaselt tuleb kohtunikul end menetlusest taandada, kui temal või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga koos samas leibkonnas, on ükskõik kui väike finantshuvi või ka muu huvi, mida võiks kohtumenetluse tulemus mõjutada.

Kuigi TsMS-is ja HKMS-is puudub säte, mille kohaselt tuleks kohtunikul menetlusest finants- või muu huvi korral taanduda, tuleb seda siiski käsitleda muu asjaoluna, mis tingib menetlusest taandamise TsMS § 23 lg 7 kohaselt. Samas ei ole Eesti kohtupraktikas käsitletud põhjalikult seda, kui väike või suur muu huvi peaks olema, et see tingiks kohtuniku taandamise. Üldjuhul võib eeldada, et kohtunikud taandavad end, kui esineb kahtlus sellest, kas nad on kohtuasja tulemusest kuidagi huvitatud.

Märkimisväärseks erisuseks võrrelduna TsMS-iga võib pidada aga seda, et US Code § 455 lõikest f tulenevalt on kohtunikul võimalik olukorras, kus tema erapooletus on kahtluse alla seatud, välistada enda taandamist, kui huvi, mille tõttu soovitakse tema taandamist, on tema või sättes nimetatud kohtuniku lähedaste jaoks ebaoluline, sellisest huvist lahtiütlemisega. Samas tuleb ka US Code § 455 lõike b punkti 4 alusel taandamisavalduse lahendamisel arvestada seda, kas tegemist on rahalise hüvega, kui vastus on jaatav tuleb kindlasti kohtunik menetlusest taandada, kui tegemist on muu hüvega, peab arvestama selle olulisust ja kui hoomatav saaks üldse selline huvi olla. Kohtuasjas *In re Placid Oil Co.*⁶² Leidis kohus, et kaugel või oletatav huvi ei saa tingida kohtuniku menetlusest taandamist. Seega on võimalik kaalutleda kohtutel endil, kas muu huvi, võib anda aluse kohtuniku taandamiseks või mitte.

US Code § 144, mis kohaldub üksnes apellatsioonikohtutes, võimaldab oma olemuselt automaatselt kohtuniku taandamist juhul, kui menetlusosaline esitab ühe sellise taotluse koos kaitsja kinnitusega tähtaegselt ning seejuures on avalduses näidatud ära ka selgelt kahtlused, miks peetakse kohtuniku kallutatuks.⁶³ Eesti kohtutes puudub eraldi regulatsioon kõrgema astme kohtutes taanduse esitamiseks, samas puudub selleks ka ilmselgelt praktiline vajadus.

US Code § 47 on leidnud kohtupraktikas vähest kohaldamist, kuna kohaldub vaid piiratud juhtudel – näiteks olukorras, kus piirkonnakohtunik asub tööle ringkonnakohtusse apellatsioonikohtunikuks ja hakkab hindama sama asja, milles ta juba varem tegi sisulise

---

⁶² *In re Placid Oil Co.*, 802 F.2d 783, (5th Cir. 1986) Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca5/3s2L/in-re-placid-oil-company-placid-building-service-c/?q=In+re+Placid+Oil+Co.%2C+802+F.2d+783%2C+%285th+Cir.+1986%29%29.&refine=refine&sort=score+desc>

⁶³ *Christo vs. Padgett*, 323 F.3d 1324 (11th Cir. 2000). https://www.courtlistener.com/ca11/odq/christo-v-padgett/?q=Christo+v.+Padgett%2C+%2811th+Cir.+2000%29.&refine=refine&court_ca11=on&sort=score+desc

lahendi. Lisaks ei ole seda sätet praktikas palju jõutud kohaldada ka põhjusel, et kohtunikul tuleks end samast menetlusest taandada eelkõige esmalt 28 US Code § 455 lõike (a) alusel, kuna juhul, kui kohtunik hakkaks hindama otsust, mille ta ise tegi, on ilmne, et menetlus ei saa toimuda enam erapooletult.⁶⁴ Nimetatud säte sarnaneb oma sisult TsMS § 23 lg-ga 6 kuna ka selle sätte eesmärgiks on välistada seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kes seda on juba varasemalt kord lahendanud.

---

⁶⁴ C. G. Geyh, lk 105.

KOKKUVÕTE

Taandamise instituut on ausa ja õiglase kohtumõistmise tagatis, mille eesmärgiks on välistada sellise olukorra tekkimine, kus kohtuasja sisulise lahenduse üle otsustaks erapoolik ja enda või üksnes mõne menetlusosalise huvist lähtuv kohtunik. Kuna kohtunikuna võib PS § 146 laiemal tõlgendamisel mõista ka kohtuametnikku, kellel on seaduses ettenähtud juhtudel pädevus teha iseseisvalt või asja menetleva kohtuniku järelevalve all otsustusi, peavad menetlusseadustikud sätestama selgelt ka võimaluse kohtujuristide ja kohtunikuabide taandamise võimaluse.

Kuna puuduvad lahendid, millest nähtub, et tsiviil- ja halduskohtud oleksid rikkunud ausa ja erapooletu kohtumenetluse põhimõtet, jättes kohtuniku menetlusest taandamata, olukorras kus tegelikkuses esines selleks vajadus, võib väita, et erapooletu kohtumenetluse põhimõte on läbi kohtunike taandamise instituudi tagatud. Samas ei ole ausa ja erapooletu kohtumenetluse põhimõte tagatud täielikult juhul, kui edasikaevatava kohtulahendi peaks tegema, kas kohtunikuabi või kohtujurist. Kohtunikuabi on alluvussuhtes kohtudirektoriga ja kohtute seaduse § 122 lõike 1 kohaselt kehtestab kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus, mistõttu ei pruugi kohtunikuabi olla näiliselt oma otsuste tegemisel täitevvõimust organisatsiooniliselt täiesti sõltumatu. Analoogilist probleemi ei tõusetu kohtujuristi puhul. Kuna tsiviilkohtumenetluse seadustik võimaldab koosmõjus kohtute seadusega teha kohtujuristil analoogiliselt kohtunikuabiga seaduses ettenähtud juhtudel iseseisvalt või asja menetleva kohtuniku järelevalve all otsustusi, peaks menetlusseadustikus sätestama alused tema taandamiseks. Vastav regulatsioon puudub kehtivatest menetlusseadustikest. Eeltoodu tõttu võib pidada menetlusseadustiku vastavas osas puudulikuks. Kuigi ilmselt on võimalik analoogia korras kohaldada kohtujuristi taandamiseks kohtunikuabi taandamise ja seeläbi ka kohtuniku taandamise sätteid, ei väära see seisukohta regulatsiooni puudulikkusest. Küll aga on seadusandja sellisest puudusest teadlik ja tegeleb aktiivselt selle probleemi kõrvaldamisega planeeritavas uues kohtute seaduses.

Kuigi kohtud on tõlgendanud taandamistaotluse lahendamisel erinevalt TsMS § 23 lõikeid 6 ja 7, ei saa veel ainuüksi sellest teha järeldust, et kohtunikud oleksid end menetlust täiesti alusetult taandanud. Iga taandamise taotluse või enese taandamise avalduse lahendamisel tuleb arvestada selle aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mistõttu võibki kohtupraktika erineda sarnaste asjade puhul. Kuigi kohtud tõlgendavad piiri osas, mil kohtunikku tuleks menetlusest taandada selleks, et kohtumenetlus näiks ka õiglane, erinevalt ja see asjaolu võib seada

mõnevõrra kahtluse alla kohtumenetluse usaldusvääruse, kuna samade asjaolude esinemise korral peaks ju kohus tõlgendama seadust sarnaselt, puudub siiski otseselt alus väiteks, et kohtunikud oleksid menetlusest ilma ühegi põhjendusega taandunud.

Ameerika Ühendriikide kohtute kohtupraktika kohaselt on nimetatud piiri kindlakstegemisel lähtunud eelkõige sellisest objektiivsuse testist, mis seisneb selles, et kohtunik ei tohiks lähtuda taandamisavaldusel mitte enda hinnangust, kas ta usub, et ta suudab erapooletult otsustada asja üle, vaid sellest, et kas keskmine mõistlik inimene, kes asub küll väljapoolt kohtumenetlust, kuid kellele on teada kõik samad kohtumenetluse asjaolud, seaks kahtluse alla kohtuniku õigusemõistmise erapooletust. Üldjuhul, on sellisest käsitlusest lähtudes välisele menetluse aususele hinnangu andmine rangem, kui lihtsalt kohtunikule enesele teadaolevate faktiliste asjaolude põhjal taandamise aluste hindamine, kuna tuleb arvesse võtta, ka seda, kas menetlus võib näida erapoolik. Siiski tuleb ka sellisel juhul võtta arvesse seda, kas esineb tegelikke asjaolusid, mille põhjal saab väita, et asja menetleb erapoolik kohtunik. Kohtunik ei tohi menetlusest taanduda avalikkuse või menetlusosaliste poolehoiu võitmiseks. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika toetab samuti käsitlust, et kohtuniku erapooletuse kaalumisel tuleb võtta arvesse nii subjektiivseid kui objektiivseid asjaolusid ning kui seejärel on faktiliste asjaolude pinnalt on usutav ja tajutav, et kohtunik võib olla erapoolik, on rikutud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 6 lõiget 1.

Kuigi Ameerika Ühendriikides kehtiv föderaalkohtu kohtunike taandamist põhiliselt reguleeriva US Code § 455 lõikes b sätestatud taandamisaluste kataloog on oluliselt suurem, kui Eestis tsiviil- ja haldusajades kohtunike taandamist reguleerivas TsMS § 23 lõigetes 1-6 sätestatud loetelu, võimaldab TsMS § 23 lõige 7 analoogiliselt US Code § 455 lõikele a taandada kohtunikku ka muu asjaolu esinemisel, mis annab alust kohtuniku erapooletuses kahtlemiseks. Selliseks asjaoluks saab mõlemas kohtusüsteemis olla üksnes asjaolu, mis asub väljaspool kohtumenetlust, mitte aga materiaal- või menetlusnormide rikkumine, kuna selliste rikkumiste vaidlustamiseks on ette nähtud edasikaebemenetlus. Küll aga võib normide rikkumine viidata sellisele asjaolule, mis saab olla taandamise aluseks. Erapooletuse põhimõtte rikkumine nimetatud asjaolude tõttu on aga äärmiselt harukordne ning töö autor ei tuvastanud sellist rikkumist Eesti Vabariigi tsiviil- ja halduskohtumenetluses analüüsitud lahendite puhul.

RECUSAL OF JUDGE FROM ADMINISTRATIVE AND CIVIL PROCEEDINGS

RESUME

Proceedings must be honest and fair in every court. The author of this Thesis has set the goal to determine whether the law in force and the existing judicial practice enable a conclusion that the fundamental right resulting from § 15 (1) of the Constitution of the Republic of Estonia i.e. the right to a fair trial, is effectively guaranteed in administrative and civil proceedings via bases for recusing a judge. Upon wider interpretation of § 146 of the Constitution, the definition of a judge would also include a court official whom the law bestows in certain conditions with competence to make adjudications independently or under supervision by the judge proceeding the case, therefore the author has also discussed problems related to recusal of court officials in this Thesis. To exemplify the widely varied range of possible causes for removing a judge from proceedings, the Thesis uses a comparison to the judicial practice of removing judges in Federal Courts of the United States of America.

Although an analysis of judicial practice did not identify any cases where procedural parties had applied for removal of a judge or a court official and there were no cases with any reference to the fact that an adjudication made should be annulled due to a court official having made the adjudication in a biased manner, this alone cannot enable an assured conclusion that an unbiased trial would be fully guaranteed in a situation where the case has been assigned to an advocate-general or an assistant judge. This is so primarily for the reason that although the Code of Civil Procedure currently in force, in conjunction with the Courts Act, enables an advocate-general (similarly to a court official) to make adjudications independently or under supervision by the judge proceeding the case, there is no legal regulation for removing an advocate-general. Although it would apparently be possible to apply the provisions of removing a court official and thus removing a judge as an analogy for removing an advocate-general, this does not eliminate the conclusion that the relevant regulation is lacking. On the other hand, the legislator is aware of the shortcoming and is actively working towards eliminating it in the new Courts Act being planned. In the system of Federal Courts of the United States of America, bases for removing an advocate-general (called a law clerk there) are not codified in the law. This is caused by the fact that the law clerks of the United States of America are mostly active in analyzing earlier judicial practice

and it has an extremely significant impact if a judge uses such an analysis for adjudicating a case.

Although the catalogue of bases for removal as stated in § 455 (b) of US Code, which primarily regulates the removal of federal judges in the United States of America, is significantly wider than the list stated in § 23 (1)-(6) of the Code of Civil Procedure regulating the removal of Estonian judges from civil and administrative proceedings, § 23 (7) of the Code of Civil Procedure enables removal of a judge due to other circumstances providing grounds for doubting the judge's unbiased adjudication, similarly to § 455 (a) of US Code.

Indeed, among all the bases for removal, the courts of the Republic of Estonia have most frequently applied § 23 (7) of the Code of Civil Procedure in the civil and administrative cases where removal was effected; that provision gives a basis for removing a judge if there is some other circumstance providing grounds for doubting the judge's unbiased adjudication. In both judicial systems, such a fact can only be outside the proceedings and cannot be a violation of the substantive law or the procedural provisions, because the appeal procedure is intended for challenging such violations. But a violation of provisions can indicate a fact which in turn can be a basis for removing the judge. Still, violation of the principle of impartiality due to aforementioned circumstances is very rare and the author of this Thesis did not identify any such violation in the analyzed adjudications of civil and administrative proceedings in the Republic of Estonia.

In practice, the civil courts and administrative courts of the Republic of Estonia have different interpretations of the limit beyond which it can be stated that the apparent fairness of court proceedings is endangered. Such differences of interpretation can cast some doubt on the reliability of court proceedings. Namely, if we leave out the facts providing a basis for the assessment that the judge is actually impartial and we remove a judge from the proceedings for the reason of making it also apparent to the public and the procedural parties that the judge is impartial, we could create a situation where a judge can be removed from proceedings too easily.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. D. Bam, Making Appearances Matter: Recusal and the Appearance of Bias. Brigham Young University Law Review, 2011.
2. D. M. Cann, J. Yates. Homegrown Institutional Legitimacy: Assessing Citizen's Diffuse Support for State Courts, 36 American Politics Research, 2007.
3. E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets „Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse, Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt“.
4. C. G. Geyh., Judicial Disqualification: An Analysis of Federal Law, Federal Judicial Center 2010.
5. L. Kanger, Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/836/Kohtuniku%20taandamine%20halduskohtumenetluses.pdf> (10.04.2013)
6. U. Lõhmus, Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. – Tartu 2003.
7. J. M. Miller, Judicial Recusal and Disqualification: The Need for a Per Se Rule on Friendship (Not Acquaintance), Pepperdine Law Review, 2006.
8. V. Peep, Põhiseadus ja Põhiseaduse assamblee. Tallinn 1997.
9. T. Raudsepp, Kohtuliku rippumatus tagamine. – Juridica 1999, nr 6.
10. E.-J. Truuväli, jt Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2. täiendatud trükk, Tallinn: Juura, 2008.

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Code of Laws of the United States of America, 1789.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.

3. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 04.11.1950, jõustunud 03.09.1953, (Eesti Vabariigi suhtes jõustunud 14.05.1993 – RT II 2000, 11, 57).
4. The Bill of Rights, jõustunud 15.12.1791, parandus 14 jõustunud 09.07.1868.
5. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 25.10.2012, 10.
6. Kohtute seadus. – RT I, 29.12.2012, 8.
7. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 05.04.2013, 5.
8. Äriseadustik. – RT I 1996, 52, 993.

Kasutatud kohtulahendid

1. Harju Maakohtu 13.12.2010 määrus nr 2-09-25263
2. Harju Maakohtu 15.08.2011 määrus nr 2-11-15902
3. Harju Maakohtu 20.09.2011 määrus nr 2-11-32161
4. Harju Maakohtu 23.01.2012 määrus nr 2-10-45497
5. Harju Maakohtu 04.01.2012 määrus asjas nr 2-11-8081
6. Tallinna Halduskohtu 25.01.2006 määrus nr 3-05-221
7. Tartu Halduskohtu 26.03.2007 määrus nr 3-07-166
8. Tallinna Halduskohtu 23.01.2008 määrus nr 3-07-578
9. Tallinna Halduskohtu 08.01.2009 määrus nr 3-08-2465
10. Tallinna Halduskohtu 24.08.2012 määrus nr 3-12-173
11. Tallinna Halduskohtu 12.11.2012 määrus nr 3-12-1516.
12. Riigikohtu Kriminaalkollegiumi 07.11.2005 määrus 3-1-1-123-05
13. Riigikohtu Üldkogu 16.10.2012 määrus nr 3-4-1-4-12

14. *Christo vs. Padgett*, 323 F.3d 1324 (11th Cir. 2000). Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/ca11/odq/christo-v-padgett/?q=Christo+v.+Padgett%2C+&refine=refine&court_ca11=on&sort=score+desc
15. *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*, 323 F.3d 661 (8th Cir. 2003). Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca8/51g7/dallas-fletcher-and-katherine-fletcher-v-conoco-pi/?q=Fletcher+v.+Conoco+Pipe+Line+Co.%2C+323+F.3d+661+%288th+Cir.+2003%29.&search=>
16. *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*, 861 F.2d 1307 (2d Cir. 1988). http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=5&xmldoc=19882168861F2d1307_11936.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006&SizeDisp=7
17. *In re Placid Oil Co.*, 802 F.2d 783, (5th Cir. 1986) Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca5/3s2L/in-re-placid-oil-company-placid-building-service-c/?q=In+re+Placid+Oil+Co.%2C+802+F.2d+783%2C+%285th+Cir.+1986%29%29.&refine=refine&sort=score+desc>
18. *Liteky vs. United States*, 510 U.S. 540, (1994). Kättesaadav: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-6921.ZC.html>
19. *United States vs. Bayless*, 201 F.3d 116, 126 (2d Cir. 2000). Kättesaadav: <http://openjurist.org/201/f3d/116/united-states-of-america-v-carol-bayless>
20. *Ward vs. Village of Monroeville*, 409 U.S. 57 (1972). <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/case.html>
21. *Williams vs. United States*, 240 F.3d 1019, 1025–26 (Fed. Cir. 2001); Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/cafc/4XwV/spencer-williams-aubrey-e-robinson-jr-c-clyde-atki/?q=%2C+240+F.3d+1019%2C+1025%E2%80%9326+%28Fed.+Cir.+2001%29%3B&refine=refine&case_
22. EIKo 25.02.1997, 22107/93, *Findlay vs. United Kingdom*
23. EIKo 10.06.1996, 17602/91, *Thomann vs. Switzerland*
24. EIKo 10.06.1996, 2239/93, *Pullar vs. United Kingdom*
25. EIKo 22.11.1995, 19178/91, *Bryan vs. United Kingdom*
26. EIKo 03.02.2005, 58141/00, *Thaler vs. Austria*
27. EIKo 04.05.2006, 47533/99, *Egrin vs. Turkey*

Muud allikad

1. Code of Conduct for Judicial Employees Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/rulesandpolicies/codesofconduct/codeconductjudicialempleyees.aspx> (25.04.2013)
2. Code of Conduct for United States Judges. Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/RulesAndPolicies/CodesOfConduct/CodeConductUnitedStatesJudges.aspx> (25.04.2013)
3. Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike täiskogu poolt 13.02.2004. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525>. (24.04.2013)
4. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>. (23.04.2013)
5. Kohtute seadus. Eelnõu seisuga 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
6. Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga 10.05.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
7. Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
8. Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>
9. L. Wildhaber, Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights“. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>
10. Õiguskantsler Indrek Tederi märgukiri aastast 2008. a Justiitsministeeriumile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_kohtunik_uabi_ametipalgad.pdf

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina ___Kairi Sudakov_____

(autori nimi)

(sünnikuupäev: _06.03.1986_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses ja
tsiviilkohtumenetluses_____

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on ___Villem Lapimaa_____

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 20.05.2013 (kuupäev)

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut

Kairi Sudakov

KOHTUNIKU TAANDAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES JA
HALDUSKOHTUMENETLUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: B.A. Villem Lapimaa

Tallinn 2013

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
1. Seadusandjate eesmärgid taandamisinstituudi loomisel.....	5
2. Taandamine Eesti Vabariigi tsiviilkohtutes ja halduskohtutes.....	10
2.1. Kohtuniku taandamise õiguslikud alused ja põhjendatus	10
2.2. Kohtunikuabi ja kohtujuristi pädevus ja taandamine.....	19
3. Kohtuniku taandamine Ameerika Ühendriikide föderaalsetes kohtusüsteemis	26
3.1. Kohtuniku kodifitseeritud taandamise alused Ameerika Ühendriikides.....	26
3.2. USA kohtuniku taandamise erisusi ja sarnasusi võrrelduna Eesti kohtupraktikaga....	28
Kokkuvõte.....	34
Recusal of judge from administrative court and civil proceedings	36
Kasutatud allikad	38

SISSEJUHATUS

Igäihel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Eeltoodud sätte põhiseaduslik sõnum seisneb selles, et isikutel peab olema võimalik kohtus kaitsta iga subjektiivset õigust tõhusas ja ausas menetluses.¹ Isikute põhiõiguste kaitse lünkadeta tagamiseks tuleb selle põhiõiguse kaitseala tõlgendada avaralt, nii et kohtumenetluses oleksid hõlmatud kõik isiku menetlusõigusi tagavad aspektid, mille hulka kuulub õigus nõuda kohtuniku taandamist. Ühtlasi on ausa kohtupidamise põhieelduseks ka kohtunike taandamiskohustus taandumisaluste olemasolu korral.²

Menetlus peab olema aus, õiglane ja erapooletu igas kohtus. Käesolevas töös analüüsib autor kohtuniku taandamise instituuti halduskohtumenetluses ja tsiviilkohtumenetluses ning seoses sellega tõusetunud probleeme. Kuna vastavalt kohtute seaduse³ §-dele 114 ja 125¹ osalevad kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel lisaks kohtunikule ka kohtunikuabi või kohtujurist ning neil on seejuures pädevus teha seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all otsustusi, käsitleb autor töös lisaks ka eelnimetatud kohtuametnike taandamisega seonduvaid probleeme. Kuna tõlgid

Käesolev töö seondub eelkõige taandamise instituudiga tsiviilkohtumenetluses ja halduskohtumenetluses põhjusel, et kuigi nende menetluste eesmärgid on erinevad, on mõlemas menetluses taandamise alused üldjoontes samad. Seetõttu on asjakohane välja selgitada, kas kohtud tõlgendavad taandamise aluseid samamoodi või erinevalt. Kriminaalmenetluse seadustik on oluliselt erinev tsiviilkohtumenetluse seadustikust⁴ ja halduskohtumenetluse seadustikust⁵, sealhulgas ka taandamisaluste osas, mistõttu ei käsitle autor seda käesolevas töös.

Kuna Eesti meedias on kajastatud lähiajal kohtuvaidlusi, milles menetlusosalised taotlesid kohtuniku taandamist erapooletuse tõttu, siis on käesolev teema aktuaalne. Nimelt esitasid AS

---

¹ M. Ernits. PõhiS § 15/1. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

² L. Kanger. Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2009. lk 3 – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/836/Kohtuniku%20taandamine%20halduskohtumenetluses.pdf> (10.04.2013)

³ Kohtute seadus. – RT I, 29.12.2012, 8.

⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 05.04.2013, 5.

⁵ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 25.10.2012, 10.

Pärnu Kalur Holding, AS Saare Kalur, AS A. O. Imbi (pankrotis), Akke AS (likvideerimisel), AS Tartu Lihakombinaat (pankrotis), AS Volta, OÜ Kommunaar (likvideerimisel), OÜ Belesta, AS Baltic Computer Systems, Magnesium & Metals Limited, Kreenholmi Valduse AS (pankrotis) ja AS Latvijas Kugnieciba Riigikohtule asjas nr 3-4-1-4-12 avalduse taandada Riigikohtu esimees Märt Rask VEB Fondi sertifikaatidega tagatud nõuete hüvitamisele esitatud kaebuse arutamisel põhjusel, et Riigikohtu esimees Märt Rask osales justiitsministrina haldusmenetluses, milles tekkis sama kohtuvaidlus. Riigikohtu üldkogu kaebajate käsitlemisega ei nõustunud ja jättis 16.10.2012 määrusega⁶ taandamisavalduse rahuldamata.

Eesti õiguskirjanduses seonduvad vaid üksikud artiklid kohtunike taandamise instituudiga, mistõttu on asjakohane analüüsida seda põhjalikumalt käesolevas bakalaureusetöös. Teema on asjakohane lisaks sel põhjusel, et eelmisel aastal jõustus uus halduskohtumenetluse seadustik. Käesoleval ajal on päevakorras kohtute reform, mille käigus on loodud kohtutesse tõhusama õigusemõistmise tagamiseks kohtujuristide ametikohad, mistõttu on paslik vaadata, kuidas ja kas on nimetatud muudatused mõjutanud taandamise instituuti. Töö autor on seadnud eesmärgiks välja selgitada, kas kehtiva õiguse ja kohtupraktika pinnalt võib järeldada, et Eesti Vabariigi põhiseaduse⁷ § 15 lg-st 1 tulenev põhiõigus õiglasele erapooletule kohtumenetlusele on halduskohtumenetluses ja tsiviilkohtumenetluses tagatud tõhusalt läbi kohtuniku taandamise aluste.

Autor kasutab töös kvalitatiivse uuringu meetodina dokumendi analüüsi kombineerituna teiste meetoditega - ajaloolise, süsteemse ja võrdleva meetodiga. Näitlikustamiseks, kui erinevad võivad olla põhjused, miks kohtunikke kohtumenetlusest taandada, on töös kasutatud võrdlevalt halduskohtumenetluse seadustikus ja tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud taandamisinstituute ning Ameerika Ühendriikide föderaalkohtute kohtuniku taandamisega seonduvat kohtupraktikat, kuna see on välja kujunenud pika aja jooksul. Teooria põhineb lisaks nii Riigikohtu, ringkonnakohtute ja esimese astme kohtute jõustunud lahenditel, kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktilisel, samuti menetlusõigust selgitavatel õigusteadlaste kirjutistel.

---

⁶ Riigikohtu Üldkogu määrus 16.10.2012 nr 3-4-1-4-12

⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.

1. SEADUSANDJATE EESMÄRGID TAANDAMISINSTITUUDI LOOMISEL

Õigusemõistmise kontekstis kasutatakse enamasti terminit erapooletus koos terminiga kohtu sõltumatus, kuna mõlemad terminid on õigusemõistmise puhul lahutamatud, sest kohtul on võimalik asjas teha erapooletu lahend vaid juhul, kui kohus on igakülgsest sõltumatu.⁸ Eelnev ei tähenda aga seda, et neid mõisteid ei oleks võimalik üldse omavahel eristada. Euroopa Inimõiguste Kohus on oma pretsedendiõiguses eristanud kohtuniku sõltumatust ja erapooletust, sisustades neid Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni⁹ (EIÕK) artiklis 6 nimetatud mõisteid erinevalt. Mõistega „sõltumatus” iseloomustatakse kohtuniku ja täidesaatva võimu vahelist sidet, samas kui „erapooletus” peab eksisteerima kohtuniku suhetes protsessialistega konkreetse asja lahendamisel.¹⁰ Eeldusel, et on täidetud kohtu kui institutsiooni sõltumatus, ei saa veel vankumatult asuda seisukohale, et menetlus on erapooletu ja õiglane.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Kohtuniku sõltumatuse tagatised ja eeldused tulenevad nii PS §-dest 146 ja 147 kui ka kohtute seadusest, mis reguleerib kohtunike kui õigusemõistmisega tegelevate ametikandjate erilist staatust. Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertkomisjoni lõpparuandes on leitud, et kohtuniku sõltumatus on materiaalse õiguse rakendamise olemuslik institutsionaalne eeldus, kuid seda ei saa käsitleda kui kohtuniku privileegi, sest kohtunik on seotud siiski seaduses sätestatuga. Kohtunikul on võimalik õiglast ja seaduspärast otsust langetada objektiivselt vaid siis, kui ta on piisavalt sõltumatu täitevvõimust ning muudest mõjutustest. Kõrvalmõjusid ei tohi seejuures esineda nii vaidluse eset puututavates, kui ka protsessuaalsetes küsimustes, otsuste langetamisel kohtumenetluse vaheetappides kui ka lõpliku otsuse langetamisel.¹¹ Samas ei ole sätestatud kohtuniku sõltumatust põhiseaduse teises peatükis põhiõigusena.

---

⁸ T. Raudsepp. Kohtuliku rippumatuse tagamine. – Juridica 1999, nr 6, lk 269.

⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 04.11.1950, jõustunud 03.09.1953, (Eesti Vabariigi suhtes jõustunud 14.05.1993 – RT II 2000, 11, 57).

¹⁰ U. Lõhmus. PõhiSK § 147/7. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

¹¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta. Kätesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>. (23.04.2013)

PS §-dest, 4, 14 ja 15 koosmõjus PS 13. peatükiga tuleneb kohtutele kohustus mõista asjas õigust erapooletult. Juhul, kui kohtumenetluse käigus rikutakse erapooletuse põhimõtet või ka olukorras, kus ei olnud tagatud, et kohus oleks sõltumatu, on ilmne, et isiku õigust õiglasele ja ausale menetlusele on rikutud.

Kohtute seaduse § 70 lg 1 sätestab kohtuniku kohustuse täita tema ametikohustusi erapooletult ja omakasupüüdmatult. Kuigi kohtunikuabide ja kohtujuristide osas, kelle eesmärgiks on abistada kohtunikku õigusemõistmisel, ei ole seadusandja eraldi kehtestanud KS § 70 lõikele 1 analoogilist seaduse sätet, on meelevaldne järeldada nagu ei peakski nende toimingud lähtuma erapooletuse põhimõttest. Kohtunike endi poolt on 13. veebruaril 2004. a vastu võetud Eesti kohtuniku eetikakoodeks¹², millesse on kirja pandud üldised eetilised käitumisjuhised, mida kohtunikud peavad järgima oma kutsetegevuses ja ka eraelus ning muuhulgas ka kohustuse olla õigusemõistmisel erapooletu.

Erapooletu õigusemõistmise põhimõte on olulisel kohal ka Anglo-Ameerika õigussüsteemis. Nimelt on Ameerika Ühendriikide Ülemkohus Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni¹³ tõlgendades kinnitanud, et selle parandusest 14 tuleneb vaidlevatele pooltele õigus neutraalsele ja erapooletule kohtunikule.¹⁴ Veelgi enam – demokraatlikus riigis, milles valitsemise legitiimsus sõltub sellest, kas üksikisikud ja avalikkus aktsepteerivad ja peavad õigusemõistmist asendamatuks vaidluste lahendamise viisiks, ei ole piisav, kui kohtunikud on õigusemõistmisel erapooletud, vaid nad peavad sellisena kõigile ka näima.¹⁵ Ameerika Ühendriikide kohtunike käitumisreeglid¹⁶, mis on olnud aluseks kehtivas Code of Laws of the United States of America¹⁷ (edaspidi US Code) sätestatud kohtunike taandamise sätete sõnastusele, kohustavad kohtunikku käituma igal juhul ja alati sellisel viisil, mis tagab avalikkusele kindluse õigusemõistmise sõltumatuse ja erapooletuse osas ning kohustab vältima käitumises sündsusetust või selle näivust kõigis toimingutes.

---

¹² Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike täiskogu poolt 13.02.2004. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525>. (24.04.2013) *Kommentaar: tegemist ei ole siiski siduva õigusallikaga vaid kohtunikukonna vahel lepitud üldiste käitumistavadega.*

¹³ The Bill of Rights, jõustunud 15.12.1791, 14 parandus jõustunud 09.07.1868.

¹⁴ Ward v. Village of Monroeville, 409 U.S. 57 (1972).
<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/case.html>

¹⁵ C. G. Geyh. Judicial Disqualification: An Analysis of Federal Law, Federal Judicial Center 2010, lk 11.

¹⁶ Code of Conduct for United States Judges. Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/RulesAndPolicies/CodesOfConduct/CodeConductUnitedStatesJudges.aspx> (25.04.2013)

¹⁷ Code of Laws of the United States of America, 1789.

Kohtumenetluste seadustikesse sätestatud taandamise instituudi üheks eesmärgiks võibki pidada seda, et kohtuasi saaks lahendatud ausa ja erapooletu õigusemõistja poolt, kellel puudub lahendatava asja vastu igasugune isiklik huvi ning ka eelarvamus, millest tulenevalt võiks ta lahendada asja kallutatult õigusvastaselt ja ühele poolele soodsalt. Endine Riigikohtu esimees ja praegune Euroopa Kohtu kohtunik Uno Lõhmus on kirjeldanud erapooletuse põhimõtet järgmiselt: „Erapooletus on õiglase kohtuotsuse vundament. Kodanike veendumus kohtuniku erapooletuses tagab usalduse kohtumõistmise vastu. Erapooletus tähendab tavaliselt eelarvamuste puudumist protsessi poolte ja vaidluse suhtes. Kohtunik ei tohi otsuse langetamisel lasta end mõjutada informatsioonist, mida ta saab väljastpoolt kohtusaali, ega mingist avalikust arvamusest või ükskõik millisest survest. Ta peab tegema otsuse objektiivsete argumentide alusel, mis on talle esitatud kohtupidamise käigus. On mõistetav, et kohtunikul on oma elufilosoofia ja poliitilised eelistused, samuti emotsioonid protsessi ajal, kuid need ei tohi mõjutada asja otsustamist.“¹⁸ Riigikohus on erapooletust defineerinud järgmiselt: „Erapooletu on selline kohtukoosseis, kes peab kohtuasja lahendama asudes võimalikuks igasugust seadusega ettenähtavat kohtulahendit ja ka seetõttu saab õigusemõistmisel toimida ausalt ning õiglaselt.“¹⁹

Tegelikkuses on kohtunikul endal, rääkimata siis teistest isikutest, väga raske anda hinnangut enda erapoolikusele, mistõttu ongi menetlusseadustikesse sätestatud täpsed regulatsioonid kohtuniku taandamise aluste ja korra kohta. Vaid enese vastu ausad ja menetlusosaliste suhtes lugupidavad kohtunikud täidavad kohustust kaitsta asja menetlemise käigus kõigi isikute õigusi ja vabadusi. Vältimaks olukordi, kus kohtunik jätab end põhjendamatu taandamata, on taandamise õigus antud menetlusosalistele. Neil on õigus taandada kohtunikkude menetlustes, kus seadus välistab tema poolt asja arutamise või kus on tegu kohtuniku eeldatava erapoolikuse ja eelarvamuslikkusega.²⁰ Taandamisalused peavad samas välistama vastukaaluks ka sellise olukorra tekkimise, kus menetlusosalistel oleks võimalik valida endale meelepärast kohtunikkude või oleks kohtunikul endal võimalik ilma selge põhjuseta keelduda asja lahendamisest. Nimelt välistab TsMS § 27 lg 3 selgesõnaliselt õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumise lubatavuse. Kuna halduskohtumenetluses kohaldatakse taandamisele TsMS paragrahve 23–30, ei ole õigusemõistmisest õigus põhjendamatu keelduda ka halduskohtumenetluses.

---

¹⁸ Uno Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. – Tartu 2003, lk 17.

¹⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 07.11.2005 määrus 3-1-1-123-05 p 9.

²⁰ T. Raudsepp, lk 274.

Vastasel juhul, kui puuduksid selged menetlusseadustikes sätestatud taandamisalused ja taandumise kord, tekiks sügav kahtlus tehtud kohtulahendi õigsuses ja legitiimsuses. Nii sätestavad HKMS § 199 lõige 1 punkt 1, kui ka HKMS § 230 lõige 2, et juhul, kui asja lahendab kohtunik, kellel seaduse järgi ei olnud õigust asja lahendada, on see absoluutseks kohtuotsuse tühistamise aluseks. HKMS § 199 lõike 1 punkti 5 kohaselt tuleb ringkonnakohtul tühistada halduskohtu lahend apellatsioonkaebuse ja vastuväidete põhjendusest olenemata ja saata asi uueks arutamiseks esimese astme kohtule tagasi, juhul kui asja lahendas ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama. HKMS § 192 kohaselt võib ringkonnakohus seejuures otsustada asja üksnes apellatsioonkaebuse põhjal, kui kohus leiab, et halduskohus rikkus oluliselt menetlusõiguse normi, mis vastavalt käesoleva seadustiku §-le 199 toob kaasa halduskohtu otsuse tühistamise. Samad õiguslikud tagajärjed on sätestatud ka tsiviilkohtumenetluse seadustikus. Nimelt sätestab ka TsMS § 656 lg 1 p 3, et ringkonnakohus tühistab esimese astme kohtu otsuse apellatsioonkaebuse põhjendusest ja selles esitatud asjaoludest olenemata ja saadab asja uueks arutamiseks esimese astme kohtule, kui esimese astme kohtus lahendas asja ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama. Juhul, kui ilmneb pärast kohtulahendi jõustumist, et asja on vaadanud läbi kohtunik, kes oleks pidanud taanduma, on võimalik menetlusosalistel taotleada kohtulahendi teistmist tsiviilkohtumenetluses vastavalt TsMS § 702 lg 2 p-le 1 ja halduskohtumenetluses vastavalt HKMS § 240 lg 2 p-le 1. Kuigi menetlusseadustikes ei ole otsesõnu viidatud asjaolule, kas asjas tehtud edasikaevatav kohtulahend kuulub tühistamisele või on võimalik teistmine, kui asja on lahendanud kohtujurist või kohtunikuabi, kes oleks pidanud ennast taandama tuleb seda siiski eeldada, kuna erapooletuse põhimõtte rikkumine on oluline menetlusnormi rikkumine. Kui kohtuametnik on teinud menetlust korraldava lahendi, siis on võimalik selle lahendi mõju vajadusel hinnata lõpliku lahendi vaidlustamisel, et selgitada välja, kas kohtuametniku toimingud võisid mõjutada kuidagi asja lõplikku otsustamist.

Ameerika Ühendriikides kuulub erapooliku või sellisena näiva kohtuniku või vandemeeste kogu tehtud kohtuotsus samuti tühistamisele, kuna on rikutud Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni 14 parandusest tulenevat õigust erapoolikule õigusemõistmisele. Nimelt, juhul, kui õigusaktidesse ei ole sätestatud kohast kohtuniku taandamise regulatsiooni, mis juba eos enne asja sisulist läbivaatamist ja otsuse tegemist välistaks võimaluse, et kohtuasjas toimub erapoolik õigusemõistmine, võib vankuma lüüa avalik usaldus õigussüsteemi kui tervikusse. Seega kuigi esmapilgul võivad taandamisalused näida võrdlemisi kitsa teemana õigusemõistmise eetilises kontekstis ja mitte nii olulise teemana võrreldes üldise kohtuliku

sõltumatusega, võimaldab taandamise institutsioon luua aluspõhja just samale õigusemõistmise sõltumatusele, kuna erapooliku kohtuniku tehtud lahend tühistatakse.²¹ Kui avalikkus on saanud teadlikuks asjaoludest, mille põhjal on väidetavalt kohtunik eelarvamusega või kallutatud ühe menetlusosalise poole, ei pruugi enam hilisem kohtuniku enesetaandus taastada täielikult avalikkuse usku õiglasesse kohtumõistmisesse, kuna taandusotsus on tehtud alles pärast nende asjaolude ilmumist. Veelgi enam – tehes kaasuskaasuse pinnalt taandamisotsustust eelkõige selle alusel, kas kohtumenetlus näib avalikkusele ja teistele menetlusvälistele isikutele kallutamatu, ei pruugi tegelikkuses tekkida olukorda, kus õigusemõistmine on erapooletu.²² Sellisel juhul viib kohtu poolne taandamist reguleerivate sätete liigne avar tõlgendamine olukorrani, mil jäävad arvesse võtmata tegelikud asjas tähtsust omavad ja määravad faktilised asjaolud ning kohtunik taandub menetlusest kergekäeliselt motivatsiooniga püüda võita avalikkuse poolehoidu.

---

²¹ D. M. Cann, J. Yates. Homegrown Institutional Legitimacy: Assessing Citizen's Diffuse Support for State Courts, 36 American Politics Research (2007) lk-d 297, 313.

²² D. Bam. Making Appearances Matter: Recusal and the Appearance of Bias. Brigham Young University Law Review, 2011, lk 8.

2. TAANDAMINE EESTI VABARIIGI TSIVIILKOHTUTES JA HALDUSKOHTUTES

2.1. KOHTUNIKU TAANDAMISE ÕIGUSLIKUD ALUSED JA PÕHJENDATUS

TsMS § 27 lg 3 kohaselt ei ole õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumine lubatav, mistõttu tuleb igal konkreetsel juhul põhjendada, miks kohtunik menetlusest taandub. Tulenevalt HKMS § 13 lõikest 1 kohaldub nimetatud põhimõte ka halduskohtumenetluses. Probleemaatiline on asjaolu, kuidas ja kelle vaatenurgast lähtudes tuleks hinnata asjaolu, kas asja menetlev kohtunik on erapoolik. TsMS §-st 23 järeldeb, et kohtuniku erapoolikuse hindajaks on esmalt kohtunik või ka kohtukoosseis ise. Seda eelkõige põhjusel, et just asja lahendamiseks saanud kohtunikule või kohtukoosseisule võivad olla esimesena teada olulised asjaolud, mis välistavad nende osalemise kohtumenetlusest. Samas võib kohtuniku enese jaoks olla keeruline enda objektiivsuse kohta hinnangu andmine. Ka kohtunik on inimene ning tema väärtushinnangud ja vaated kujunevad pika aja jooksul, olles seejuures mõjutatuna lugematul arvul erinevatest asjaoludest, muuhulgas näiteks ka kasvatuses, varasemast töökogemusest, inimsuhetest, avalikust arvamusest, varasemalt lahendatud kohtuasjadest jms.²³ Nimetatust ei saa järeldebda koheselt seda, et kohtunik ei pruugi olla võimeline asja objektiivseks ja erapooletuks lahendamiseks. Kohtunik, kes on väidetavalt huvide konflikti olukorras ja on asja lõpptulemuse kujunemise suhtes isiklikult huvitatud või kes on juba varasemalt läbivaadanud samade menetlusosaliste vahel puhkenud vaidluse või oma isiklike väärtushinnangute ja teadmiste tõttu omab asja suhtes eelarvamust, ei pruugi ise endale täielikult teadvustada, et ta võib õigust mõista erapoolikult ning oma kallutusest olla suuteline lahendada objektiivselt ka tema suhtes esitatud taandamistaotlust. Kuna kohtumenetluses täidavad menetlusosalised ja kohtunik erinevaid rolle, on neil ka erinevad arusaamad sellest, kas menetlus saab nende arvates olla õiglane ja erapooletu.

Tsiviilkohtumenetluses sätestab kohtuniku taandamise õiguslikud alused TsMS § 23, mille kohaselt ei või kohtunik tsiviilasja menetleda ja peab ennast taandama juhul, kui:

1) asjas, milles ta on ise menetlusosaline või isik, kelle vastu võib esitada menetlusest tulenevalt nõude;

---

²³ T. Raudsepp, lk-d 272-273.

- 2) oma abikaasa või elukaaslase asjas, samuti abikaasa või elukaaslase õe, venna või otseliinis sugulase asjas, isegi kui abielu või püsiv kooselu on lõppenud;
- 3) isiku, kes on tema otseliinis sugulane või muu lähedane käesoleva seadustiku § 257 lõike 1 järgi, asjas;
- 4) asjas, milles ta on või on olnud menetlusosalise esindaja või nõustaja või milles ta osales või milles tal oli õigus osaleda menetlusosalise seadusliku esindajana;
- 5) asjas, milles ta on üle kuulatud tunnistajana või arvamuse andnud eksperdina;
- 6) asjas, milles ta on osalenud kohtueelses menetluses, eelnevas kohtuastmes või vahekohtumenetluses lahendi tegemisel;
- 7) kui esineb muu asjaolu, mis annab alust kahelda kohtuniku erapooletuses.

HKMS § 13 lg 1 kohaselt kohaldatakse kohtuniku taandamise suhtes TsMS paragrahve 23–30. Seega kohalduvad halduskohtumenetluses kohtuniku taandamisele samad taanduse alused, mis tsiviilkohtumenetluseski. Lisaks sätestab HKMS § 13 lg 2 täiendava taandamise aluse, mille kohaselt ei või lisaks käesoleva paragrahvi lõikest 1 tulenevale kohtunik haldusasja lahendamises osaleda ja ta peab ennast taandama, kui ta on osalenud haldusmenetluses, millest tekkis asjas lahendatav vaidlus.

Selleks, et kohtunik oleks kohustatud mõnel TsMS §-s 23 lõikes 1-6 sätestatud alusel või ka HKMS § 13 lõikes 2 sätestatud alusel end menetlusest taandama või esitama taandustaotluse kohtu esimehele või kohtu koosseisule, on vajalik samades taandamisalustes viidatud faktiliste asjaolude olemasolu. Millised faktilised asjaolud annaksid aluse taanduda või nõuda taandamist TsMS § 23 lõike 7 alusel, tuleb aga kohtul ja pooltel enesel esmalt taandamisavalduse lahendamist sisustada, kuna nimetatud sätte jätab lahtiseks asjaolud, mis võiksid olla taandamise aluseks.

TsMS § 23 lõiked 1-5 on sätestatud piisava selgusega ning välistavad igasuguse kaalutlemise, kas asja lahendamisest taanduda või mitte. TsMS § 23 lõigete 1-5 alusel taandamise eesmärgiks tuleks pidada seega esmalt välistada kohtuniku ja menetlusosaliste vahel ilmselge huvide konflikti tekkimist ning selles olukorras õigusemõistmist, kuna isegi kui kohtuniku hinnangul on suudaks ta menetluses jääda objektiivseks, jätavad faktilised asjaolud õigusemõistmisest igal juhul ebaõiglase mulje, mistõttu lööb vankuma ka usk õigusemõistmisesse tervikuna.

TsMS § 23 lg 1 alusel tuleb kohtunikul taanduda juhul, kui tal on menetletava asjaga ilmselge seos – menetlus võib tema seadusega kaitstud õigusi või kohustusi puudutada ja sellest menetlusest tingituna võidakse tema vastu esitada nõue. Nimetatud säte väljendab kõige ehedamalt *nemo iudex causa sua*²⁴ põhimõtte väljendumist taandamisalustes. See säte eeldab menetlusest taandamist ilmselgelt ka juhul, kui kohtunik võib olla asjas näiteks kolmas isik ning tuleks halduskohtumenetluses tulenevalt HKMS § 20 lõikest 1 ning tsiviilkohtumenetluses tulenevalt TsMS § 198 lõige 1 p-st 1 menetlusse kaasata. Kuigi kolmanda isiku menetlusosalise staatus tekib alles määruse jõustumisest, on ilmne, et taandumine on siiski koheselt vajalik, kuna isegi juhul, kui kohtuniku kolmanda isikuna menetlusse ei kaasata, on tal ka hilisemates menetlusstaadiumides see võimalus olemas. Isegi juhul, kui ta ei soovi menetlusse asuda, on võimalik esitada tema vastu hiljem menetlusest tulenevat nõuet või vähemalt võib tehtav lahend puudutada teda määral, mis võib viia uute vaidlusteni, mistõttu tuleks kohtunikul taanduda menetlusest TsMS § 23 lg 7 alusel.

Kuna menetlusosalistele on enamasti teadmata kohtuniku eraelulised lähisuhted ja sugulased, siis on kohtunikel endil aktiivne roll TsMS § 23 lg-te 2 ja 3 alusel enese taandamisel. Need mõlemad sätted välistavad sellise olukorra tekkimist, kus kohtunik saaks otsustada oma lähedaste ja otseliinis sugulaste asjade üle. Lisaks TsMS § 23 lg 3 koosmõjus TsMS § 257 lg 1 p-st 1-5 lähtudes tuleb kohtunikul taanduda menetlusest ka juhul, kui menetlusosaliseks on tema poolõde, poolvend või isik, kes on olnud abielus tema poolõe, poolvennaga, võõrasvanemaga või kasulapsega.

Võttes arvesse TsMS § 23 lg 4 ja 5 sõnastust ja ka HKMS § 13 lg 2 sõnastust, võib järeldada, et nimetatud paragrahvide eesmärk on välistada sellise olukorra tekkimist, kus kohtunikul võivad olla teada mingisugused asjas tähtsust omavad faktilised asjaolud, millest tulenevalt võib tal juba enne asja sisulist lahendamist tekkida vankumatu poolehoid ja eelistus ühe menetlusosalise suhtes või veelgi enam – ta ise osales selle menetlusosalise kasuks seisukohtade kujundamisel. Juhul, kui kohtunik ise andis ütlusi tunnistajana või andis arvamuse eksperdina, seaks see ilmselgelt kahtluse alla kogu kohtumenetluse erapooletuse ja kaheldava väärtuse saaks ka kohtuniku enese antud tunnistused ja eksperdiarvamus, kuna siis peaks kohtunik hindama iseenese ütluste või hinnangute usaldusväärsust. HKMS § 13 lõikest 2 tuleneb, et kohtunik peab menetlusest taandama end, kui ta on osalenud haldusmenetluses, millest tekkis asjas lahendatav vaidlus.

---

²⁴ Keegi ei või olla oma asjas kohtunik (lad. k)

Kohtupraktikas on enim esinenud probleeme seoses sellega, kuidas sisustada TsMS § 23 lg-tes 6 ja 7 sätestatud taandamisaluseid.

TsMS § 23 lg 6 kohaselt tuleb kohtunikul taanduda asjast, milles ta on osalenud kohtueelses menetluses, eelnevas kohtuastmes või vahekohtumenetluses lahendi tegemisel. Nimetatud sätte sõnastus on selge ja ilmselt on selle sätte eesmärk on vältida olukorda, kus üks ja sama kohtunik hindab oma varasema lahendi õigsust. TsMS § 23 lg 6 ei hõlma samas kohtuasjas varasemas menetlusstaadiumis tehtud lahendeid, mille tegemisel on kohtunik osalenud.²⁵ Viidatud seisukoht on leidnud kinnitust ka kohtupraktikas. Nimelt leidis Tallinna Halduskohus 23. jaanuari 2008 kohtumääruses haldusasjas nr 3-07-578 punktis 6, et „asjaolu, et kaebuse läbivaatamatult tagastamise määrused tühistati, ei anna alust põhjendatud kahtluseks, et kohtunik on asja lahendamisel erapoolik. Kohtupraktikas on halduskohtu pädevuse piiritlemine tekitanud sageli raskusi ja võimalike vaieldavuste lahendamiseks ongi ette nähtud edasikaebemenetlus.“

Asjaolule, et TsMS § 23 lg 6 eesmärgiks on välistada üksnes olukorda, et sama kohtunik, kes tegi esialgse lahendi, kontrolliks seda hilisemas astmes, on viidatud ka Eesti õiguskirjanduses²⁶. Kohtupraktikas on tõusetunud küsimus sellest, kuidas sisustada TsMS § 23 lg 6 osa, mille kohaselt on „kohtunik osalenud lahendamisel eelmises kohtuastmes“ ning kas sellest lauseosast tulenevalt peaks asja samale astmele uuesti läbivaatamisele saatmisele määratlema, et seda tuleb teha uues kohtukoosseisus. Tartu Halduskohus on TsMS § 23 p-i 6 tõlgendanud 25. jaanuari 2006 määruses haldusasjas nr 3-05-221 selliselt, et juhul kui esimese kohtuastme lahend tühistatakse ja see asi saadetakse tagasi esimesele astmele uuele läbivaatamisele, tuleb seda teha uues koosseisus, kuna kohtunik on juba üks kord osalenud selles asjas kohtuotsuse tegemisel ja võtnud seega sisulise seisukoha kaebuse kohta. Kohtupraktikast leiab samas ka vastupidiseid seisukohti, mille kohaselt puudub alus kohtuniku taandamiseks juhul, kui kohtuotsus tühistatakse ja asi saabub tagasi samale kohtunikule läbivaatamiseks. Asja uuel läbivaatamisel ei hinda alama astme kohus enam varasemalt tehtud lahendi õigsust vaid peab juhinduma kõrgema astme seisukohtadest ja otsustama asja uuesti, mistõttu on välistatud asjas varasemate „kallutatud“ seisukohtade peale surumine. Seetõttu ei saa tuletada sellest ka üldreeglit, et kohtuotsuse tühistamisel tuleks asi saata koheselt lahendamiseks uuele koosseisule. Tallinna Halduskohus on 8. jaanuari 2009. a

---

²⁵ L. Kanger, lk 5.

²⁶ E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets „Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse, Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt“, lk 170.

kohtumääruses haldusasjas nr 3-08-2465 viidanud asjaolule, et kohtumajades ja kohtutes on erinev praktika mitte tingituna TsMS §-st 23 vaid asjaolust, et asjade kohtunike vahel jaotamise kord nähakse ette tööjaotusplaanis, mis kehtestatakse eraldi kohtute ja kohtumajade kaupa. Töö autori hinnangul oleks taandamiseks alust eelkõige üksnes juhul, kui kohtuotsuses kohtuniku väljendatud seisukohad tõendite hindamisel võivad viidata olulisele kallutatusel. Kuid sellisel juhul, oleks taandamise aluseks hoopiski TsMS § 23 lg 7. Siiski ei pruugi ka sellel alusel taandamine olla põhjendatud, kuna juhul, kui kohtuotsuse põhjendused olid jälgitavad ja isegi kuigi menetlusosalise hinnangul võis kohus tõendeid valesti hinnata, puudub menetlusosalisel õigus nõuda kohtunikku, kelle vaated või hinnangud võiksid kattuda nende omadega ja kes teeks seetõttu ka eelduslikult meelepärasema otsuse.

TsMS § 23 lg 7 kohaselt peab kohtunik ennast taandama, kui esineb muu asjaolu, mis annab alust kahelda kohtuniku erapooletuses. Nimetatud säte on äärmiselt suure määratlematuse astmega, mistõttu tekib selle kohaldamisel praktikas probleeme, kuna jääb selgusetuks, kuidas mõistet „muu asjaolu“ saaks ja tuleks sisustada. Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger on viidanud asjaolule, et selleks, et selgitada välja, mida mõista mõiste all „muu asjaolu“, on lihtsam alustada negatiivsest defineerimisest ja näitlikustada, et muuks asjaoluks ei saa pidada kohtu tegevust menetluse juhtimisel või teise faktiliselt mitteseotud kohtuasja läbivaatamist sama kohtuniku poolt. Kui teine kohtuasi ei ole faktiliselt antud vaidlusega seotud, see tähendab, et ei puuduta samu tõendeid ega asjaolusid, siis eelduslikult kohtunikku mõjutatud ei ole ja taanduda ei tohi. Kohtu igapäevane tegevus ei ole taandumist tingiv asjaolu ei varasemate faktiliselt mitteseotud kohtuasjade ega käimasoleva kohtumenetluse juhtimise seisukohalt. Muud kohtuasjad saavad olla taandumise põhjuseks üksnes siis, kui nende lahendamise kaudu on kohtunik kaotanud objektiivsuse, eelkõige võib see juhtuda seotud kohtuasjade puhul, kui kohtunikul on varasema vaidluse lahendamisel juba tulnud hinnata samu tõendeid või uurida samu asjaolusid. Mõjutatuse hindamine on aga kaalumise küsimus.²⁷ Näiteks on peetud Tartu Halduskohtu 26.03.2007 kohtumääruses asjas nr 3-07-166 kohtuniku taandamist võimalikuks kahju hüvitamise nõude lahendamisest, kuna kohtunik jättis varasemalt rahuldamata kaebuse, milles kaebaja taotles väidetavalt kahju tekitanud haldusakti tühistamist. Kuigi faktiline ja õiguslik alus taandamiseks puudus, tuli taandamist pidada otstarbekaks põhjusel, et kuna kohtunik andis varasemas asjas samadele tõenditele hinnangu võib jääda uue kaebuse lahendamisel mulje, et kohtunik ei saa olla asja menetlemisel täiesti erapooletu.

---

²⁷ L. Kanger, lk 8.

Töö autor nõustub väitega, et „muu asjaolu“ all ei tohi käsitleda tõepoolest tavapärasest kohtu tegevust menetluse juhtimisel, kuna see võimaldaks menetlusosalistel iga vähimagi soovi korral kohtunikku menetlusest taandada. Samas võivad menetlusosaliste ja kohtu käsitletud sellest, mida saab tavapäraseks menetluseks pidada, oluliselt lahkned, kuna menetlusosalise jaoks võib olla kohtusse pöördumine esmakordne, kuid kohtu jaoks on õigusemõistmine igapäevane tegevus. Näiteks jättis kohus Tallinna Halduskohtu 24. augusti 2012. a kohtumäärusega haldusasjas nr 3-12-173 rahuldamata taandusavalduse, milles kaebaja oli soovinud kohtuniku taandada muuhulgas põhjusel, et kohus lükkas kohtuistungi edasi 11. septembrilt 2012. a 19. oktoobrile 2012 seoses asjaoluga, et kaebajat riigi õigusabi korras esindanud advokaadile ei sobinud varasem kohtuistung aeg ning menetlust on läbi viidud mõistliku aja jooksul. Kuna nimetatud kohtutoimingu tegemisel ei ole iseenesest midagi eriskummalist, siis oleks kohtuniku taandamine põhjendamatu ja viiks vastupidisel juhul lõppkokkuvõttes sellise olukorra tekkimiseni, kus kaebajal oleks äärmiselt lihtsalt võimalik kohtunikke välistada, kuni tema asi jagatakse lahendamiseks talle meelepärasele kohtunikule.

Isegi juhul, kui menetlusosaline leiab, et kohtuniku menetlustoimingud ei ole seaduslikud või kui nad ka seda tõepoolest on väidetava kohtu poolse menetlusnormide või materiaalnormide rikkumise tõttu, ei ole alust kohtuniku taandamiseks, vaid menetlusosalisel tuleks esitada, kas tulenevalt TsMS § 333 vastuväide kohtu tegevusele, esitada määruskaebus edasikaevatavale määrusele või hiljem apellatsioon- või kassatsioonkaebus kohtuotsusele. Vastasel korral kui taandamisel asutakse hindama seda, kas kohus on rikkunud menetlus- või materiaaõiguse norme, saaks kahjustada erapooletu õigusemõistmine läbi selle, et asja menetlev kohtunik oleks allutatud mõne teise kohtuniku juhtnööridele – kas siis kohtu esimehe või teiste kohtukoosseisu liikmete arvamusele või ka ringkonnakohtu arvamusele, et teha nende hinnangutest lähtudes õiguspärane otsus. Ühtlasi muutuks sisutuks ka edasikaebemenetlus, kuna isegi juhul, kui kõrgema astme kohtunikud ei ole puutunud sama taandusavalduse lahendamise kokku, oleks taandamisavalduse esitanud menetlusosalise jaoks avatud täiendav viis, kuidas mõjutada endale soodsas suunas kohtulahendite tegemist. Asjaolule, et menetlusnormi väidetav rikkumine ei ole kohtuniku taandamise aluseks ja et kaebaja saab vajadusel esitada vastuväite kohtu tegevusele, on leitud näiteks ka Tallinna Halduskohtu 12.11.2012 kohtumääruses nr 3-12-1516.

Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger on leidnud, et „muu asjaolu“ positiivne defineerimine on võimalik, kui kontrollida esmalt, kas eelnevad kohtuniku eelnevalt lahendatud kohtuvaidlused on lahendatava vaidlusega faktiliselt seotud, ning seejärel seotuse

korral tuleb kontrollida, kas kohtunik saab olla lahendist subjektiivselt huvitatud. Arvestada tuleb aga seejuures seda, et õiguslike seisukohtade kujundamine ei ole samastatav kohtuniku erapooletuse kadumisega. Kui mõlemad kontrollastmed saavad jaatava vastuse, on kohtupraktikas tegemist „muu asjaoluga“, mis toob kaasa taandumise. Sõltumata eelnevast on taandumist nõudvaks „muuks asjaoluks“ loetud menetlusosalise usalduse tõsist kaotust kohtu erapooletuse suhtes ja kohtu autoriteedi ohtu sattumist.²⁸ Nii on näiteks tsiviilasjas nr 2-11-8081 taotlenud avaldaja kohtuniku taandamist põhjusel, et kohus jättis rahuldamata esialgse õiguskaitse taotluse ega kinnitanud poolte vahel sõlmitud lapsega suhtlemise korda ka pärast seda, kui analoogiline kohtulahend oli tühistatud ning lisaks solvas kohus kaebajat ja „ähvardas trahviga“. Kohtu esimees nõustus 4. jaanuari 2012 kohtumääruses²⁹ küll asja menetleva kohtuniku seisukohaga, et taandustaotluses toodud asjaolud ei anna alust kohtuniku taandamiseks, kuid kuna avaldajal on tekkinud sügav subjektiivne arvamus kohtuniku erapoolikuse osas, tuleb kohtunik taandada menetlusest menetluse efektiivsuse ja kohtu õigusrahu huvides, kuna tsiviilasja menetlemine peaks kohtumenetluses osalevatele pooltele ka näima erapooletu ja objektiivne. Töö autori hinnangul võib aga selline avar tõlgendusviis, kus kohtuniku taandatakse menetlusest eelkõige põhjusel, et menetlus näiks erapooletu menetlusosalise jaoks, viia põhjendamatu kohtuniku taandamiseni, kuna on oluline see, kas realselt taandamise alused esinevad või mitte. Kohtuniku taandamine oleks nimetatud põhjustel vajalik ja põhjendatud vaid eelkõige juhul, kui kohtunik on tõepoolest menetlusosalisega ilmselgelt väärilt käitunud või väljendanud varasemalt menetletava asja suhtes seisukohti, millest võib järeldada, et kohtunikul on juba kujunenud eelarvamus menetletava asja suhtes. Vastasel juhul võivad menetlusosalised asuda pahatahtlikult kohtunikku taandama, kas mõne sobivama kohtuniku saamiseks või ka menetluse venitamiseks. Teisest küljest on mõistetav, et menetlusosalise jaoks võib olla keeruline tõendada asjaolu, et kohtunik on käitunud tema suhtes väärilt või et esineb mõni muu asjaolu, mis annab alust kahelda selles, kas kohtunik on asja menetlemisel erapooletu.

Ühtlasi on ka kohtunikud ise taotlenud kohtu esimehelt enese taandamist tuginedes TsMS § 23 lõikele 7 ja leides seejuures, et kuigi kohtuniku enese hinnangul suudab ta jääda menetluses erapooletuks – ja seega otseselt taandamise alust nagu ei esinekski – tuleb kohtunik menetlusest taandada põhjusel, et õigusemõistmine näiks erapooletuna ka kõrvaltvaatajatele. Näiteks on Pärnu Maakohtu kohtu esimees pidanud võimalikuks taandada

---

²⁸ L. Kanger, lk 8.

²⁹ Harju Maakohtu 04.01.2012 kohtumäärus asjas nr 2-11-8081

20.09.2011 määrusega tsiviilasjas nr 2-11-32161³⁰ asja menetlenud kohtuniku, põhjusel, et kohtunik tunneb varasemalt kostjat. Määrusest jääb esmapilgul mulje, et taandumist ei ole kõige õnnestunumalt põhjendatud. Kohtuniku taandumise põhjuseks võib olla ka varasem lähedane tutvus või sõprus mõne menetlusosalisega, mistõttu võib kohtunik tunda end kohtumenetluses kammitsetuna ja ei pruugi olla seetõttu oma poolehoiust tulenevalt suuteline otsuse tegemisel kaaluma kõiki asjaolusid objektiivselt, tulenevalt lojaalsuse tunde sõbra vastu.

Märkimisväärseks tuleb pidada asjaolu, et seni puuduvad Euroopa Inimõiguste kohtu lahendid selle kohta, et tsiviil- või haldusasjade kohtunikud oleksid menetlenud asju olukorras, kus nad oleksid pidanud end menetlusest taandama erapooletuse tõttu. Ka ei leidnud töö autor ühtegi Riigikohtu ega ka madalama astme kohtulahendit perioodi 2009 – 2012 kohta, kus varasem kohtulahend oleks tühistatud seoses sellega, et kohtuasja menetles erapooletu kohtunik või kohtukoosseis.

Asjaolu, kas menetlus näib menetlusosalise või avalikkuse jaoks erapooletu, on võimalik seega ka kohtuniku taandamise taotluse lahendamisel arvesse võtta. Nimelt on menetluse õigusnäivust pidanud oluliseks ka Euroopa Inimõiguste Kohus asjas *Findlay vs. the United Kingdom*³¹, kuna õigusemõistmise välise külje näilisuse arvesse võtmine võimaldab säilitada ja sisendada avalikkusele kindlust kohtute sõltumatusesse ja erapooletusesse. Asja menetleva kohtu erapooletus tuleb kindlaks kahe tahu kaudu, hinnates menetlust nii subjektiivse testi kui ka objektiivse testi kaudu. Eelviidatud kohtuasjas selgitas kohus, et subjektiivse testi puhul tuleb esmalt jõuda selgusele, kas kohus on vaba isiklikust eelarvamusest või huvist asja vastu ning teiseks peab kohtumenetlus ka objektiivsest vaatenurgast näima aus, et kõrvaldada igasugused kahtlused. Üldise põhimõtte kohaselt tuleb siiski eeldada, et kohus on subjektiivsest küljest erapooletu ning kui esineb vastuväiteid, peab isik neid asuma kohtus tõendama. Seejuures tuleb otsustamisel võtta arvesse nii kohtu poolt väljendatud veendumusi kui ka käitumist.³² Selleks, et kohut saaks pidada erapooletuks on nõutav, et kohus ei oleks otsustamisel kallutatud ühe või teise poole kasuks, ei võimaldaks ennast mõjutada informatsioonil, mis tuleb väljapoolt kohtusaali, ega teeks otsust populaarsuse saavutamiseks või ka ükskõik millisest muust survest lähtudes, vaid tugineks üksnes nendele objektiivsetele

---

³⁰ Vt ka Pärnu Maakohtu 17.02.2012 määrus 2-11-50263

³¹ EIKo 25.02.1997, 22107/93, *Findlay vs. United Kingdom*, p-d 73 ja 76.

³² EIKo 10.06.1996, 17602/91, *Thomann vs. Switzerland*, p-d 30 ja 31.

poolte väidetele, mis on esitatud kohtumenetluse käigus.³³ EIK viitas kohtuasjas *Pullar vs. United Kingdom*³⁴ sellele, et mõningatel juhtudel, võib olla keeruline esitada tõendeid selle kohta, mis lükkaksid sellist automaatset eeldust erapooletusest ümber, mistõttu tuleb objektiivsuse testi abil veenduda, kas siiski võib olla alust väiteks, et menetlus toimus erapoolikult. Objektiivsuses testi kaudu tuleb jõuda selgusele, kas kohtul olid piisavad garantiid, et mõista õigust erapooletult. Nimetatud garantiideks on kohtu liikmete ametisse nimetamise viis, ametiaja kestvus, välise surve vastu olevad garantiid ning ka see, kas kohtu institutsioon näib väljapoole sõltumatuna.³⁵ Seega, kuigi asjaolu, kuidas näib kohtumenetlus väljapoole avalikkusele on küll oluline, kuid väita, et on toimunud EIÕK artikkel 6 lõike 1 rikkumine, ei saa ainuüksi selle pinnalt, kuidas tundus see menetlusosalisele enesele, vaid peab esinema mingisugune täiendav objektiivne asjaolu, millest jääb väline mulje, et kohus oli kallutatud otsuse tegemisel.

---

³³ L. Wildhaber, *Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights*. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>

³⁴ EIKo 10.06.1996, 2239/93, *Pullar vs. United Kingdom*, p 32.

³⁵ EIKo 22.11.1995, 19178/91, *Bryan vs. United Kingdom*, p 37; EIKo 03.02.2005, 58141/00, *Thaler vs. Austria* p 40; EIKo 04.05.2006, 47533/99, *Egrin vs. Turkey*, p 38.

2.2. KOHTUNIKUABI JA KOHTUJURISTI PÄDEVUS JA TAANDAMINE

Esmased küsimused, mis tõusetuvad enne kohtunikuabi ja kohtujuristi menetlusest taandamise võimalikkust, on järgnevad - milline oli seadusandja eesmärk nimetatud ametikohtade loomisel ja kui on ja kui suur saab üldse olla nimetatud ametnike pädevus õigusemõistmisel.

PS § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Nimetatud sättes ei ole otseselt märgitud, kas õigusemõistmist teostab üksnes kohtunik või on võimalik nimetatud sätet tõlgendada laiendavalt selliselt, et õigusemõistmisega saavad piiratud ulatuses tegeleda ka kohtuametnikud. Märkimisväärne on ka asjaolu, et uue kohtute seaduse osad töögrupi liikmed pidasid vajalikuks enne kohtujuristi pädevuse laiendamist lahendada küsimust, kas PS § 146 esimeses lauses mõeldakse kohtu all kohut kui asutust või kohtu kui kohtunikku.³⁶

Kuigi alguses kuulus registrikannete tegemise pädevus üksnes kohtunikele, muudeti 1996. aastal äriseadustikku³⁷, lisades sinna paragrahvi 24, millega anti pädevus nimetatud kannete tegemiseks lisaks kohtunikele ka kohtunikuabidele. Varasemalt kohtunikuabide ametikohad puudusid. Nimetatud paragrahvi lõike 1 kohaselt on kohtunikuabi pädev läbi vaatama registripidajale esitatud avaldusi ja tegema kandeotsuseid. Sama paragrahvi lõike 2 punktide 1-4 kohaselt pidi kohtunikuabi kandeotsuse tegemise andma vastava kohtu esimehe poolt määratud kohtunikule, kui tuleb rakendada teise riigi õigust; ta soovib kõrvale kalduda talle teadaolevast kohtuniku seisukohast; avalduse läbivaatamisel ilmnevad õiguslikud raskused; tegemist on käesoleva seadustiku § 61 alusel tehtava ebaõige kande parandamise või seni puuduva kande tegemisega. ÄS § 24 lg 3 kohaselt võis kohtunik samas paragrahvis lõikes 2 sätestatud aluste korral kandeotsuse tegemise kohtunikuabile tagasi anda, kuid sellisel juhul oli kohtunikuabi seotud kohustuslikult kohtuniku seisukohaga. Seega oli kohtunikuabi pädevus võrdlemisi kitsas ning seondus vaid registrikannete tegemise ja õigusliku kontrolliga.

Käesoleval ajal sätestab kohtunikuabi õigusliku seisundi KS § 114, mille lõike 1 kohaselt on kohtunikuabi kohtuametnik, kes täidab seaduses nimetatud ülesandeid. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kohtunikuabi oma ülesannete täitmisel sõltumatu, kuid peab seaduses ettenähtud ulatuses järgima kohtuniku juhiseid. Kehtiva TsMS § 22¹ lg 1 kohaselt võib seaduses sätestatud juhul tsiviilasja kohtuniku asemel lahendada ka kohtunikuabi. TsMS sätestab lisaks

³⁶ Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

³⁷ Äriseadustik. - RT I 1996, 52, 993.

kohtunikule kohtunikuabi pädevusalasse järgmiste otsustuste tegemise: TsMS § 59 lõike 6 esimese lause kohaselt määruse toimikuga tutvumisloa andmisest keeldumise kohta; TsMS § 174 lõike 8 alusel menetluskulude kindlakstegemise määrus; TsMS § 187 lõike 4 alusel menetlusabi taotlus; TsMS § 489² lõike 1 kohaselt makseettepaneku, maksekäsu ja maksekäsu kiirmenetlusega seotud muu määrus, muu hulgas TsMS §-s 179 nimetatud määrus; TsMS § 499 lõike 5 kohaselt on üleskutsemenetluse läbiviimiseks pädev ka kohtunikuabi. Seejuures võib TsMS § 503 lõike 2 punkti 4 kohaselt üleskutsemenetluses määruskaebus tugineda üksnes sellele, et välistusmääruse teinud kohtunik või kohtunikuabi oleks pidanud ennast asjas taandama. TsMS § 586 lõike 5 kohaselt võib pärandi hoiumeetmete rakendamise ja pärandi hooldaja määramise otsustada ka kohtunikuabi. Seega on seadusandja käesolevaks ajaks laiendanud oluliselt kohtunikuabide pädevust. Justiitsministeeriumi menetluses oleva kavandatava kohtute seaduse eelnõuga kavatakse ühtlustada kohtuametnike allkirjastamise pädevust ja seda laiendada. Ühtlasi plaanitakse seejuures ära kohtunikuabide ja konsultantide ametikohad ning luua nende asemele kohtujuristide ametikohad.³⁸

1. jaanuaril 2013. a jõustus kohtute seaduse § 125¹, mis reguleerib kohtujuristide staatust ja tegevust ning millest tulenevalt loodi esimese ja teise astme kohtutesse kohtujuristide ametikohad. Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirja³⁹ kohaselt on kohtujurist kohtuametnik, kes osaleb kohtuasjade menetluseks ettevalmistamisel ning võib seejuures menetlusseadustikus ettenähtud juhtudel teha menetlustoiminguid iseseisvalt või teda juhendava kohtuniku järelevalve all. Eelviidatud seletuskirja kohaselt on kohtujuristide ametikohtade loomise peamiseks eesmärkideks arendada konsultandi ametit edasi kvalifikatsiooni tõstmisega ning tagada seeläbi kohtute töö kvaliteeti ja tõhustada kohtumenetlust.

Kehtiva korra kohaselt tuleneb kohtuametniku iseseisev pädevus TsMS § 22¹ lõikest 3, mille kohaselt tuleb kohtuametniku pädevus asja lahendamist ettevalmistava või muu korraldava määruse, mille peale ei saa edasi kaevata, muu hulgas avalduse, taotluse või kaebuse käiguta jätmise määruse ning määruse tähtaja andmise ja pikendamise kohta, tegemiseks sätestada kohtu kodukorras. KS § 125¹ lg 1 kohaselt osaleb kohtujurist kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel kohtumenetluse seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kohtujurist pädev tegema ka neid toiminguid ja lahendeid, mida kohtumenetluse seaduse kohaselt on pädev tegema

---

³⁸ Kohtute seadus. Eelnõu seisuga 21.03.2013 (Käskiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

³⁹ Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>

kohtunikuabi või muu kohtuametnik. Seega on kohtujuristidel samasugune pädevus nagu kohtunikuabidel. Kuna halduskohtutes kohtunikuabid puuduvad, ei ole käesoleval ajal faktiliselt kohtujuristide pädevus suurenenud. KS eelnõu seletuskirja⁴⁰ kohaselt on edaspidi plaanis kohtujuristi pädevust täpsustada ministeeriumis ettevalmistamisel oleva seaduse muudatusega.

KS 125¹ lõikest 5 tuleneb, et avaliku konkursi kohtujuristi ametikoha täitmiseks korraldab kohtu esimees, kellel on pädevus ka kohtujuristi ametisse nimetamiseks ja ametist vabastamiseks. KS 125¹ lg 6 kohaselt ei või kohtujuristi palk ületada esimese astme kohtuniku ametipalka ja peale katseaega olla väiksem kui pool esimese astme kohtuniku ametipalgast. Kuigi kohtujuristi ei nimeta ametisse justiitsminister ning alluvusvahekord kohtudirektoriga puudub, ei saa veel sellest teha järeldust nagu oleks kohtujuristil võrreldes kohtunikega samasugune isiklik sõltuvus ning kohtujuristi pädevusse saaks delegeerida eelviidatud lihtsamad õigusemõistmise otsustused, millega seni tegelesid kohtunikud.

Täiendavalt seni mitte edasikaevatavatele kohtulahenditele, on uue kohtute seaduse eelnõuga plaanis anda kohtujuristide pädevusse muuhulgas järgmised otsustused: tulenevalt TsMS § 68 lg-st 3; HKMS § 71 lg-st 5 seaduses sätestatud menetlustähtaja ennistamise avalduse lahendamine; tulenevalt TsMS § 75 lg-st 3 ja TsMS § 76 lg-st 1 asja üleandmine kohtualluvuse järgi; TsMS § 148 lg 1 ja HKMS § 105 lg 1 alusel menetlusosalise kohustamine tasuda ette asja läbivaatamise kulud ja kui neid ei tasuta, võib kohtujurist otsustada ka taotletava toimingu tegemata jätmise; TsMS § 149 lg 8 alusel kautsjoni tagastamise avalduse lahendamine; TsMS § 149 lg 8; § 150 lg 4; HKMS § 104 lg 8 alusel riigilõivu tagastamise määrus. Ühtlasi plaanitakse kohtujuristide pädevusse anda TsMS § 159 lg 1, § 161 lg 2; HKMS § 106 alusel tunnistajale, eksperdile või tõlgile makstava tasu ja hüvitatavate kulude kindlaksmääramine; menetlusvälisele isikule tema poolt tõendi esitamisega seoses kantud hüvitatavate vajalike kulutuste kindlaksmääramine; TsMS § 188 lg 1 ja 3 alusel osamaksete tasumise peatamine, kui menetlusabi korras on määratud menetluskulude tasumine osadena või osamaksete suuruse ja tasumise tähtaja muutmine; TsMS § 189 lg 1; HKMS § 117 lg 1 alusel menetlusabi andmise tühistamine; TsMS § 317 lg 6 alusel menetlusdokumendi avalikust kättetoimetamisest keeldumine; TsMS § 425 lg 1 alusel tähtpäevaks kõrvaldamata puudustega menetlusdokumendi läbi vaatamata jätmine ja tagastamine; TsMS § 425 lõige 1 alusel hagi läbivaatamata jätmine; HKMS § 124 lg 2¹ alusel kaebuse tähtaegsuse kontrollimine; TsMS § 638 lg 1 alusel apellatsioonkaebuse menetlusse

---

⁴⁰ Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE II). Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>

võtmine. Kohtute seaduse eelnõu töögrupp leidis, et kohtujurist võiks edaspidi otsustada hagita asjades: TsMS § 511 lg 1 kohaselt isiku surnuks tunnistamine; TsMS 516 lg 1 kohaselt äraolija varale hoolduse seadmine; TsMS § 523 lg 1 alusel välisriigi kohtulahendi täidetavaks tunnistamise otsustamine; TsMS § 628 lg 1 alusel varale sundvalitseja määramine ja sundvalitsejale tasu maksmise otsustamine; PKS § 194 lg 3 alusel eestkoste järelevalve teostamine. Seega suurendab kavandatav eelnõu kohtujuristi pädevusi oluliselt võrreldes kohtunikuabi senise pädevusega.

Märkimisväärne on aga asjaolu, et Uno Lõhmus on varasemalt seonduvalt kohtunikuabide pädevuse laiendamisega leidnud, et kuigi kohtuasutustes tegelevad õigusemõistmisega eri liiki riigiametnikud ning seadusandja on viimastel aastatel laiendanud kohtunikuabi pädevust ja andnud ka talle õigusemõistmise volitusi, tuleb PS-de 146, 147 ja 150 koostoisest, et õigusemõistmise volitused on siiski vaid kohtunikul. Õigusemõistmise volituste andmine kohtunikuabile on PS seisukohast vaieldav. KS järgi on kohtunikuabi kohtuametnik, kelle nimetab ametisse justiitsminister ja kellel on alluvusvahekord kohtu direktoriga.⁴¹ Ühtlasi kehtestab KS § 122 lg 1 sätestatu kohaselt kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus. Seega võib väita, et vähemalt näiliselt ei saa pidada kohtunikuabisid sõltumatuks täitevvõimust, kuna kohtunikuabide ametipalga määramisega Vabariigi Valitsuse poolt on loodud oht või kahtlus lubamatuks kohtuvõimu institutsionaalse sõltumatuse negatiivseks mõjutamiseks.⁴² Ka Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes leitakse, et kohtunikuabi ei ole vaadeldav kohtunikuna just seetõttu, et tal puudub isiklik sõltumatus, mis objektiivse sõltumatuse kõrval on kohtunikuameti sisuliseks elemendiks.⁴³

Põhiseaduse eelnõu ettevalmistamisel kaaluti põhiseadusesse sätestada sõnaselgelt, et õigust mõistavad vaid ametikohtunikud. Põhjus, miks sellisest kindlaviisilisest määratlusest nähtuvalt Põhiseaduse Assamblee protokollidest loobuti, oli soov rakendada kohtumenetluses kohtukaasistujaid.⁴⁴ Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes leiti seonduvalt PS § 146 analüüsidest järgnevat: „Kohtusüsteemi monopol õigusemõistmisel välistab selle, et riiklik õigusemõistmise funktsioon võidaks panna mingitele muudele isikutele või organitele, kes või mis ei vasta põhiseaduses sätestatud kohtunike ja kohtute

---

⁴¹U. Lõhmus. PõhiSK § 146/3. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

⁴² Õiguskantsler Indrek Tederi märgukiri aastast 2008. a Justiitsministeeriumile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6oiguskantsleri_margukiri_kohtunikuabi_ametipalgad.pdf

⁴³ EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta.

⁴⁴ V. Peep (toim). Põhiseadus ja Põhiseaduse assamblee. Tallinn 1997, lk-d 393, 395-398 ja 445-446.

mõistele.“/.../,Õigust mõista võivad ainult kohtunikud, mitte aga haldusametnikud või muud ametikandjad.“/.../,Kohtunikele on reserveeritud vaid õigusemõistmine materiaalses mõttes, kuhu põhiseadusega kohtutele määratud ülesannete kõrval kuluvad õigusemõistmise traditsioonilised „tuumikküsimused“ st tsiviil- ning kriminaalasjade lahendamine. Neid ülesandeid ei või panna mittekohtunikest ametnikele. Kuid mitte kõik kohtutele pandud ülesanded ei kujuta endast õigusemõistmist materiaalses mõttes. Ka mittehagiliste kohtuasjade raames on kohtunikele üldjoontes reserveeritud need ülesanded, mis puudutavad isikuõigusi, sh teovõimetuks tunnistamine, adopteerimine, vanemaõiguste äravõtmine jne. Neid küsimusi võib lugeda õigusemõistmise materiaalse külje alla kuuluvateks.“⁴⁵

Kuigi uue kohtute seaduse eelnõu osad koostajad soovisid leida tsiviil- ja halduskohtumenetluses neid toiminguid, mida ei saa pidada otseselt õigusemõistmiseks, et laiendada selles ulatuses kohtujuristide pädevust⁴⁶ ning ilmselgelt ei ole ega saa panna kohtujuristidele lõplikku otsustuspädevust, on siiski neile usaldatud kohtumenetluses oluliste toimingute tegemine, millest võib sõltuda asja edasine menetlus. Näiteks võib hagejale saada hagiaga kohtusse pöördumisel oluliseks piiranguks sellelt tasutav riigilõiv juhul, kui kohtujurist või kohtunikuabi jätab rahuldamata tema menetlusabi taotluse hagilt riigilõivu tasumisest vabastamiseks. TsMS § 181 lg 1 p 2 kohaselt saab anda menetlusabi juhul kui on piisav alus eeldada, et menetluses osalemine on edukas. Seega eeldab riigilõivust vabastamise taotluse lahendamine juba asjasse sisulisemat süüvimist. Olukorras, kus hageja menetlusabi taotluse on lahendanud ainuisikuliselt kohtunikuabi, tõusetub küsimus sellest, kas nimetatud ametniku otsust saab pidada piisavalt erapooletuks. Nimelt asjaolud, et kohtunikuabi allub teenistuslikult kohtudirektorile ja lisaks kehtestab KS § 122 lõike 1 kohaselt kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus, võivad viidata asjaolule, et kohtunikuabi ei pruugi olla täitevvõimust organisatsiooniliselt täiesti sõltumatu. Nimetatud asjaolud ei anna alust aga siiski kohtunikuabi taandamiseks menetlusest, kuivõrd taandamise aluste kohaldamise eesmärgiks ei saaks olla kohtuvõimu kui organisatsioonilise võimu erapooletuse tagamine.

TsMS § 22¹ lg 3 kohaselt kohaldatakse kohtunikuabi taandamisele käesoleva seadustiku § 595 lõigetes 2-4 sätestatud. TsMS § 595 lg 4 viitab jällegi aga sellele, et kohtunikuabi taandamisele kohaldatakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus kohtuniku taandamise kohta sätestatud, ehk siis TsMS § 23-30. Seega, võib väita, et kuigi kohtunikuabi taandamine on TsMS-ga reguleeritud, ei ole see toimunud kõige õnnestunumal moel. Sisuliselt on tegu olukorraga, kus TsMS üldosa viitab eriosale, mis viitab tagasi üldosas paiknevale kohtuniku

⁴⁵ EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta.

⁴⁶ Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

taandamise alustele, muutes TsMS 22¹ lg 3 sätte taandamise osas sisutuks. Asjaolule, et õigusnormide süstemaatika eeldaks vastupidist ning et taandamise instituudi asetamine ei sobi TsMS § 595 pealkirja alla „kohtunikuabi pädevus“ on viidanud ka Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger.⁴⁷ Kuna kohtunikuabide instituut puudub halduskohtumenetluses, ei tõusetu nimetatud probleemi halduskohtumenetluses.

Tsiviilkohtumenetluses tõusetub samas probleem, millistel alustel saab taandada kohtujuristi, kuna kohtujuristi ja kohtunikuabi pädevus on hetkel sisuliselt samasugune. Olukorras, kus TsMS-is ei ole sätestatud hetkel selgesõnalisi aluseid kohtujuristi taandamiseks, kuigi kohtujuristile on antud samasugune pädevus, on tegemist olulise menetlusseadustiku minetusega, mistõttu ei saa väita, et menetlusosaliste õigus erapooletule kohtumenetlusele on täielikult tagatud. Kohtupraktikas ei ole nimetatud küsimust hetkel veel tõstatatud ja ilmselt saaks analoogia korras kohaldada kohtujuristi taandamisel kohtunikuabi või kohtuniku taandamise aluseid, kuid kuna menetlusseadustik on selles osas ebaselge, ei pruugi ka kõik isikud olla teadlikud sellest, et vajadusel on neil võimalik esitada avaldus ka kohtujuristi taandamiseks. Uue kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõuga⁴⁸ plaanitakse nimetatud probleem lahendada täiendades TsMS § 22¹ lõikega 2¹, mille kohaselt kohaldatakse kohtujuristi taandamisele käesolevas seadustikus kohtuniku taandamise kohta sätestatut. Kuigi ka halduskohtus on kohtujuristid, ei ole neil reaalselt analoogilist pädevust teha edasikaevatavaid kohtulahendeid nagu tsiviilkohtumenetluses. Seetõttu ei tõusetu halduskohtumenetluses hetkel küsimust ka kohtujuristi taandamisaluste vajalikkusest. Samas võib see päevakorda tulla jällegi juhul, kui kohtujuristide pädevust suurendatakse, sest HKMS-is puudub säte, mille kohaselt on kohtujuristi võimalik taandada kohtumenetlusest.

Praktikas ei ole kohtutelt taotletud käesolevaks ajaks kohtujuristi taandamist ning kohtujuristid ei ole esitanud ka avaldusi enesetaanduseks. Eelnevat asjaolu saab põhjendada ilmselt asjaoluga, et alates 1. jaanuarist 2013. a jõustus kohtujuristi ametikoha loomise võimaluse ning alles pärast seda said kohtud hakata konkursse korraldama. Seetõttu ei saa hetkel anda selles osas hinnangut kohtumenetluse erapooletuse nõude täitmise osas.

Aastatel 2009-2012 ei ole samuti taotlenud menetlusosalised kohtunikuabi taandamist. Kohtunikuabid on taotlenud enese taandamist HKMS § 23 lg 7 alusel nimetatud perioodil

---

⁴⁷ L. Kanger, lk 5.

⁴⁸ Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga 10.05.2013 (Käsitöö Justitiisministeeriumis ja töö autori valduses).

kolmes asjas⁴⁹ seondvalt asjaoluga, et tunnevad menetlusosalisi ning kohtu esimees on pidanud nende menetlusest taandamist põhjendatuks.

Kuigi ka Ameerika Ühendriikides on tulenevalt US Code § 956 õigusnõunikel⁵⁰ pädevus tegeleda õigusemõistmise toimingutega kohtu määratud ulatuses, puudub US Code'is regulatsioon, mis näeks ette võimaluse menetlusosalistele või õigusnõunikele endile võimaluse taandada õigusnõunikku kohtumenetlusest. Samas tuleb ka kohtuametnikel, sealhulgas ka kohtu õigusnõunikel samuti tulenevalt Kohtutöötajate käitumisreeglitest⁵¹ toimida õigusemõistmisel erapooletult, vältida igasuguse huvidekonflikti tekkimist ja välistada, et perekonnasuhted, sotsiaalelu või mõni muu suhe mõjutaks õigusemõistmist. Kohtutöötajate käitumisreeglite kaanoni nr 3 kohaselt on õigusnõuniku kohustus teavitada enda osas iga sellise asjaolu ilmnemisest, mis võib takistada erapooletud õigusemõistmist. Juhul, kui on teada asjaolud, mis võivad viia erapooliku õigusemõistmiseni või kallutada otsuse tegemist ebaõiglaselt ühe või teise menetlusosalise kasuks, on kohtunikul võimalik välistada õigusnõuniku osalemine sellistest asjadest. Kui kohtunik õigusnõuniku osalemist ei välista, on menetlusosalistel endil võimalik esitada kohtuniku kohta taandusavaldus US Code § 455 lõige a alusel, seda muidugi juhul, kui menetlusosalised on teadlikud sellistest asjaoludest. Kohtuniku aga mitte õigusnõuniku taandamine on põhjendatav eelkõige asjaoluga, et õigusnõunikud osalevad pretsedendiõiguse analüüsimisel ja sellise analüüsi tulemused mõjutavad ilmselgelt ka kohtunike tehtavaid lahendeid ja nägemust asjast, mis võib viia lõpptulemusena selleni, et kohtunik on otsust tehes kallutatud.

---

⁴⁹ Harju Maakohtu 13.12.2010 määrus nr 2-09-25263; Harju Maakohtu 15.08.2011 määrus nr 2-11-15902; Harju Maakohtu 23.01.2012 määrus nr 2-10-45497.

⁵⁰ Märkus. *Ingl. k. law clerk.*

⁵¹ Code of Conduct for Judicial Employees Kättesaadav:
<http://www.uscourts.gov/rulesandpolicies/codesofconduct/codeconductjudicialempleyees.aspx>

3. KOHTUNIKU TAANDAMINE AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE FÖDERAALSES KOHTUSÜSTEEMIS VÕRRELDUNA EESTI KOHTUPRAKTIKAGA

3.1. KODIFITSEERITUD KOHTUNIKU TAANDAMISE ALUSED AMEERIKA ÜHENDRIIKIDES

Ameerika Ühendriikide Föderaalsetes kohtusüsteemis sätestab kodifitseeritud õiguse allikana Code of Laws of the United States of America (edaspidi US Code) kohtunike taandamise õiguslikud alused § 455, mille kohaselt:

(a) Iga Ameerika Ühendriikide rahvakohtunik, kohtunik või magistraat peab end taandama igast menetlusest, kus tema erapooletus võidakse mõistlikult küsimuse alla seada.

(b) Lisaks peab ta end taandama järgmistes olukordades:

(1) kui tal on menetlusosalise suhtes isiklik eelistus või eelarvamus või isiklikud teadmised menetlusega seotud vaidlusalustest tõenduslikest asjaoludest;

(2) kui ta on vaidlusaluses asjas erapraksise raames advokaadina osalenud või kui advokaat, kellega tal oli varem ühine praksis, osales sellise ühispraksise ajal vaidlusaluses asjas advokaadina või kui kohtunik või selline advokaat on vaidlusaluses asjas oluliseks tunnistajaks olnud;

(3) kui ta on riigi alluvuses töötades vaidlusaluse asja menetluses kaitsjana, nõustajana või olulise tunnistajana osalenud või vaidlusaluse asja sisu kohta arvamust avaldanud;

(4) kui ta teab, et temal endal indiviidina või esindajana või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga samas leibkonnas, on vaidlusaluses asjas või menetlusosalises finantshuvi või mis tahes muu huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada;

(5) kui tema ise või tema abikaasa ise või tema või tema abikaasa sugulane kolmanda astmeni või sellise sugulase abikaasa:

(i) on menetlusosaline või menetlusosalise ametnik, direktor või usaldusisik;

(ii) osaleb menetluses advokaadina;

(iii) omab kohtunikule teadaolevalt huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada;

(iv) on kohtunikule teadaolevalt tõenäoliselt menetluses oluline tunnistaja.

US Code § 455 rakendussäte e sätestab, et rahvakohtunik, kohtunik ega magistraat ei tohi menetlusosalistelt vastu võtta ühestki lõikes b loetletud taandamise alusest loobumist. Kui taandamise alus tekib ainult lõike a alusel, siis võib sellest alusest loobumise vastu võtta eeldusel, et sellele eelneb taandamise aluse täielik avaldamine ja dokumenteerimine. US Code § 455 lõige f sätestab, et kui rahvakohtunik, kohtunik, magistraat või pankrotikohtunik, kellele kõnealune asi on lahendamiseks antud, taandatakse pärast olulise kohtuaja pühendamist kõnealusele asjale ja taandamise põhjuseks on, et pärast kõnealuse asja temale lahendada andmist ilmnes või avastati, et temal endal indiviidina või esindajana või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga samas leibkonnas, on menetlusosalises finantshuvi, välja arvatud huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada, siis ei ole taandamine nõutav, kui selline rahvakohtunik, kohtunik, magistraat, pankrotikohtunik, abikaasa või alaealine laps ütleb taandamise aluseks olevast huvist lahti.

Paralleelselt US Code §-le 455 kohaldub Ameerika Ühendriikide Föderaalne õigussüsteemi apellatsioonikohtutes täiendavalt ka US Code § 144. Nimetatud paragrahv sätestab, et alati, kui menetlusosaline esitab ringkonnakohtus õigeaegse ja piisava vandetunnistuse, et kohtunikul, kelle lahendada tema kohtuasi on antud, on isiklik eelistus või eelarvamus tema või mis tahes oponendi poolt või vastu, ei tohi selline kohtunik antud menetluses enam jätkata, vaid tema asemel määratakse seda menetlust jätkama teine kohtunik. Vandetunnistuses peab ära märkima faktid ja põhjused, miks menetlusosaline usub sellist eelistust või eelarvamust eksisteerivat ning see peab olema esitatud vähemalt kümme päeva enne menetluse kohtuistungile määratud päeva või tuleb näidata hea põhjendus sellele, miks niisugust vandetunnistust ei esitatud eelnimetatud tähtaja jooksul. Menetlusosaline võib igal juhul ainult ühe sellise vandetunnistuse esitada. Sellega peab kaasas olema ametliku nõustaja kinnitus selle kohta, et vandetunnistus on antud heauskselt.

Ühtlasi reguleerib kohtuniku taandamist ka US Code § 47, mis sätestab, et ükski kohtunik ei tohi arutada ega lahendada apellatsiooni asjas, milles ta on juba varasemalt otsuse teinud.

3.2. USA KOHTUNIKU TAANDAMISE ERISUSI JA SARNASUSI VÕRRELDUNA EESTI KOHTUPRAKTIKAGA

US Code § 455 lõike a kohaselt peab kohtunik end igal juhul menetlusest taandama, kui tema erapooletus võidakse mõistlikult küsimuse alla seada. US Code § 455 b nõuab lisaks taandamist eelistuse, finantshuvi ja muude samas lõikes nimetatud aluste korral. Seega on sisuliselt US Code 455 lõikes b määratletud kindlaks konkreetsed juhud, millal kindlasti tuleks kohtunikul taanduda, kuid US Code 455 lõige a on oma olemuselt avaram üldklausel võrrelduna lõikega b, võimaldades kohtul ja menetlusosalistel taanduda ka igal võimalikul muul juhul, mis annab alust kohtuniku erapooletuses kahtlemiseks.⁵² US Code 455 lõike a eesmärgiks ei ole seejuures mitte üksnes õigusemõistmise erapoolikuse kaitsmine vaid ka see, et läbi kohtuniku taandamise taotluse lahendamise oleks kindlustatud asjaolu, et kohtumenetlus näiks avalikkuse jaoks erapooletu. Samas on eelnimetatud sätete täpse tõlgendamisviisi osas õiguskirjanduses ka vastupidiseid seisukohti avaldatud, seades kahtluse alla asjaolu, kas § 455 lõikes b toodud loetelu näol on tegemist eraldiseisva taandamise aluste kataloogiga, mille eesmärgiks on välistada tegelikku ühe poole suhtes kallutatud õigusemõistmise olukorra tekkimist, mitte aga näitlikustatud loeteluga § 455 lõike a jaoks, mil on küsimus sellest, kas menetlus võib näida avalikkusele erapoolik.⁵³ Seega väärtustab ka US Code 455 lõige a seda, kuidas menetlus võib näida avalikkusele ja nimetatud sätet võib kohtuniku taandamiseks kohaldada, kui esinevad mõjuvad kahtlused või põhjendused kohtuniku erapoolikuse kohta. Analoogiliselt TsMS §-le 23 lg 7 on ka siinkohal kohtute ja menetlusosaliste endi sisustada need asjaolud, mille alusel nad leiavad, et kohtunik menetleb asja erapoolikult.

Asjaolusid, millest saaks järeldada, et kohtumenetluse „kohtumenetluse erapooletust võidakse mõistlikult küsimuse alla seada“ tuleb allviidatava Ameerika Ühendriikide kohtupraktika kohaselt hinnata järgmise lahenduskäigu järgi: kohtunikul, kes on kaalutlemas, kas ta peaks end taandama § 455 lõike a alusel, ei tohiks taandamisel lähtuda enese kohta antud hinnangust, kas ta suudab tema enese arvates otsustada asja üle erapooletult, vaid otsustamisel tuleb lähtuda sellest, kas kohtuniku erapoolikust võidakse seada kahtluse alla mõistliku inimese poolt.⁵⁴ Kohtuasjas Ameerika Ühendriigid vs Bayless⁵⁵ selgitas kohus täiendavalt,

---

⁵² C. G. Geyh, lk 21.

⁵³ D. Bam, lk 12-13.

⁵⁴ C. G. Geyh, lk 28.

keda võib mõista sellise isikuna, kes vaatleb kohtuasja kõrvalt - nimelt ei tohiks see isik ise olla kuidagi asjast enesest isiklikult huvitatud, kuid talle peaksid olema teada kõiki kaasuse faktilised asjaolud. US Code § 455 lõike a alusel saaks taandada kohtuniku aga üksnes juhul, kui tegemist on mingisuguse kohtumenetluse välise asjaoluga, mis annab alust kahtluseks kohtuniku erapooletuses, kuid samas tuleks arvestada ka seda, kuidas erapoolikusele viitavad asjaolud võivad näida üldsusele. Kohtuasjas *In re Drexel Burnham Lambert Inc*⁵⁶ selgitas kohus aga järgnevat: „aksiomaatiline on see, et kohus ei tohi lahendada asja, kui tema erapooletust võidakse mõistlikult kahtluse alla seada. Otsustamaks tundlikku küsimust, kas taandada kohtunik asja läbivaatamiselt, tuleb läbida test, mis seisneb selles, kas ka „mõistlik inimene“ kes on teadlik kõikidest faktidest ja asjaoludest, usuks kohtuniku erapooletust./.../ Kohtulikku menetlust ei tohiks hinnata selle põhjal, mida väljendatakse meedias. Juhul, kui see nii oleks, siis menetlusosalised, kellel on piisavalt õnne, et pääseda meediasse, võivad hakata kohtunikule ette heitma pärast erapooletust ning panna efektiivselt mõnele kohtunikule asja määramise korral veto. Sellisel juhul muutuks *judge-shopping*⁵⁷ täiendavaks ja potentsiaalseks taktikaliseks relvaks oskusliku õiguspraktiku käes. Selle asemel tuleb delikaatse küsimuse lahendamisel, kas kohtunik peaks menetlusest taanduma, vaatlema erapoolikuse väitega seonduvaid olulisi fakte ja asjaolusid, et otsustada, kas süüdistused tõepoolest tekitavad küsimuse kohtuniku erapoolikusest.“ Seega võib järeldada, et sarnaselt Eesti Vabariigi kohtutele on ka Ameerika Ühendriikide föderaalkohtutes oluline hinnata menetluse õigusnäivuse aspekti, kuid erapooletust ei tohiks hinnata vaid üksnes sellest aspektist, kuidas see kohtumenetlus näib väljapoole, vaid esmalt tuleb vaadelda ikkagi seda, kas esineb reaalseid faktilisi asjaolusid, mis annavad alust väiteks, et kohtunik võib asja menetleda erapoolikult.

Erinevalt Eesti Vabariigi kohtutest, kus kohus lähtub taandamise otsustuse tegemisel üksnes seadusest ning varasem kohtupraktika ei anna täiendavat õiguslikku alust taandamisotsustuse tegemisel, on Ameerika Ühendriikides taandamisotsustuse tegemisel kasutada lisaks kodifitseeritud õigusele ka kohtupraktikat. Näiteks ei pea Ameerika Ühendriikide

---

⁵⁵ *United States vs. Bayless*, 201 F.3d 116, 126 (2d Cir. 2000). Kättesaadav: <http://openjurist.org/201/f3d/116/united-states-of-america-v-carol-bayless>

⁵⁶ *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*, 861 F.2d 1307 (2d Cir. 1988). http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=5&xmldoc=19882168861F2d1307_11936.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006&SizeDisp=7

⁵⁷ Endale meelepärase kohtuniku valimine (ingl. k).

kohtupraktikas kinnitust leidnud tavaõiguse kohaselt⁵⁸ ei pea aga erapoolikuna näiv kohtunik menetlusest taanduma juhul, kui kaasuse asjaolude tõttu, on tekkinud olukord, et kus kõik sellise asja saavad kohtunikud peaksid end menetlusest taanduma ja erapooletut menetlejat ei olekski võimalik leida üldse. Taandamine tähendaks sellises olukorras sisuliselt seda, et mitte keegi ei lahendaks kohtuvaidlust – mis võib tuua omakorda menetlusosaliste suhtes veel suurema ebaõigluse ja see kahjustaks ka avalikkuse usaldust õigusemõistmisesse ning poolte vaheline õigusrahu ei pruugigi kunagi saabuda. Terava avalikkuse surve tõttu eeldatakse, et asja saanud kohtunik teeb asjas õige lahendi. Analoogilist olukorda, kus kõikide kohtunike puhul oleks esinenud alus enesetaandamiseks kohtumenetlusest, ei ole veel Eesti kohtupraktikas esinenud, mistõttu ei ole ka teada, kuidas tõlgendaksid kohtud taandamise aluseid ja vajalikkust sellisel juhul.

Nagu eelnevalt märgitud nõuab US Code § 455 lõige b taandumist sama lõike alapunktides nimetatud asjaolude esinemisel ning tegemist on kinnise taandamise aluste loetelu kataloogiga. Nimetatud loetelu eesmärgiks on välistada seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kes oleks kallutatud või kellel oleks tekkinud asja või ka menetlusosaliste suhtes eelarvamus temale teada olevate asjaolude tõttu, seoses tema või tema lähedaste varasema tegevusega, mis võib omada tähtsust ka konkreetse kohtuasja puhul või ka isikliku poolehoiu tõttu menetlusosalise või tunnistusi andva lähedase isiku suhtes. Nimetatud sätte eesmärgiks on välistada ka seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kellel enesel või kelle lähedastel oleks kohtuasja teataval viisil lahendamisest võimalik saada majanduslikku kasu. US Code § 455 b punkt 2 annab tulenevalt selle sõnastusest aluse kohtuniku taandamiseks vaid juhul, kui kohtunik ise töötas samal ajal advokaadibüroos advokaadina ja tema või tema kolleegide töö seondus kuidagi vaidlusaluse ajaga, või osalesid kohtunik ise või tema kolleeg selles asjas tunnistajana. Üksnes asjaolu, et kohtunik on varasemalt menetlusosaliste, nende esindajate või ka tunnistajaga varasemalt kokku puutunud või suhelnud põgusalt sotsiaalsel tasemel, ei anna alust kohtuniku taandamiseks. Näiteks ei pidanud kohtunik vajalikuks enesetaandamist asjas *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*⁵⁹, kuigi ta tundis varasemalt tunnistajat. Nimelt ei oma iseenesest tähtsust see, kas kohtunik tunneb tunnistajat, menetlusosalist või menetlusosaliste esindajat vaid üksnes see, kui lähedane suhe on kohtuniku ja eelnimetatud võimalike isikute

---

⁵⁸ *Williams vs. United States*, 240 F.3d 1019, 1025–26 (Fed. Cir. 2001); Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/cafc/4XwV/spencer-williams-aubrey-e-robinson-jr-c-clyde-atki/?q=%2C+240+F.3d+1019%2C+1025%E2%80%9326+%28Fed.+Cir.+2001%29%3B&refine=refine&case_name=Williams+v.+United+States&court_cafc=on&court_armfor=on&court_uscfc=on&court_fiscr=on&court_wva=on&court_wis=on&court_wyo=on&sort=score+desc

⁵⁹ *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*, 323 F.3d 661 (8th Cir. 2003). Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca8/51g7/dallas-fletcher-and-katherine-fletcher-v-conoco-pi/?q=Fletcher+v.+Conoco+Pipe+Line+Co.%2C+323+F.3d+661+%288th+Cir.+2003%29.&search=>

vahel ja kas kohtunik peab end seejuures ise piisavalt sõltumatuks ja erapooletuks ning kas ta näib erapooletuna ka objektiivsele kõrvaltvaatajale. Oleks äärmiselt ebamõistlik ja ebapraktiline nõuda kohtunikelt seda, et nad isoleeriks end ühiskonnast nii, et ei suhtleks üldse enam nende advokaatide ja menetlusosalistega, kes võivad potentsiaalselt ilmuda ka kohtusse seoses mingisuguse asja läbivaatamisega. Samuti oleks põhjendamatu nõuda kohtunikelt sellises olukorras enese taandamist kohtumenetlusest. Sõprussuhe kohtuniku ja menetlusosalise või tema esindaja või ka tunnistajaga annaks aluse kohtuniku taandamiseks üksnes juhul, kui see suhe ületaks tavapärasest piiri, mis on tuttavate vahel ning tegemist oleks lähedasema suhtega, milles oleksid pooled lojaalsed üksteisele ja mis väljuks tavapärasest kolleegide vahelisest viisakast suhtlusest.⁶⁰ Samas kohtuniku kallutatust eeldatakse ja tal tuleb seega taanduda US Code § 455 lõike b punkti 5 alapunktide kohaselt igal juhul, kui talle lähedased isikud nagu abikaasa või kohtuniku enese või tema abikaasa sugulased osalevad kohtumenetluses esindajana või omavad selles asjas mingisugust huvi või võivad mõjutada näiteks tunnistajana.

Ka eeldatakse kohtuniku kallutatust igal juhul US Code § 455 lõike b punkti 5 kohaselt kui kohtunik on varasemalt osalenud riigi alluvuses töötades menetluses kaitsjana, nõustajana või olulise tunnistajana või avaldanud ka asja sisu kohta arvamust. Kuigi TsMS § 23 lõiked 4 ja 5 ning ka HKMS § 13 lg 2 ei ole sõnastatud päris sarnaselt oleks siiski nimetatud paragrahvide läbi ja ka tulenevalt TsMS § 23 lg-st 7 välistatud ka Eesti kohtunike osalemine tsiviil- ja haldusajade menetluses, juhul kui nad on olnud varasemalt mingilgi viisil puutumuses menetletava asjaga või avaldanud selle kohta varasemalt arvamust. Kohtuasjas *Liteky vs. United States*⁶¹ selgitas ülemkohus, et kohtuniku taandamiseks puudub alus üldjuhul, kui kohtunik on menetletava asja suhtes menetluse kestel mingisuguse menetlustoiminguga seoses menetlusosalise laiduväärt käitumise suhtes oma arvamust avaldanud ning mõningatel juhtudel on isegi selline kohtuniku käitumisviis vajalik, et täita oma kohust kohtunikuna ja näiteks sundida menetlusosalist aktiivsusele asjakohaseid tema valduses olevaid tõendeid esitama. Samas asjas leidis kohus siiski ka seda, et kohtuniku taandamiseks võib siiski olla alust juhul, kui kohtuniku kommentaarid või märkused seonduvad kohtumenetluse väliste asjaoludega ja nendest võib välja lugeda sellist kallutatust või poolehoidu ühe menetlusosalise suhtes, mis välistaks igal juhul selle, et kohtunik kaalutleks erinevate otsuste võimalikkuse vahel.

---

⁶⁰ J. M. Miller. Judicial Recusal and Disqualification: The Need for a Per Se Rule on Friendship (Not Acquaintance), *Pepperdine Law Review*, 2006, lk-d 578-579.

⁶¹ *Liteky vs. United States*, 510 U.S. 540, (1994). Kättesaadav: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-6921.ZC.html>

US Code § 455 lõike b punkti 4 ja lõike punkti c kohaselt tuleb kohtunikul end menetlusest taandada, kui temal või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga koos samas leibkonnas, on ükskõik kui väike finantshuvi või ka muu huvi, mida võiks kohtumenetluse tulemus mõjutada.

Kuigi TsMS-is ja HKMS-is puudub säte, mille kohaselt tuleks kohtunikul menetlusest finants- või muu huvi korral taanduda, tuleb seda siiski käsitleda muu asjaoluna, mis tingib menetlusest taandamise TsMS § 23 lg 7 kohaselt. Samas ei ole Eesti kohtupraktikas käsitletud põhjalikult seda, kui väike või suur muu huvi peaks olema, et see tingiks kohtuniku taandamise. Üldjuhul võib eeldada, et kohtunikud taandavad end, kui esineb kahtlus sellest, kas nad on kohtuasja tulemusest kuidagi huvitatud.

Märkimisväärseks erisuseks võrrelduna TsMS-iga võib pidada aga seda, et US Code § 455 lõikest f tulenevalt on kohtunikul võimalik olukorras, kus tema erapooletus on kahtluse alla seatud, välistada enda taandamist, kui huvi, mille tõttu soovitakse tema taandamist, on tema või sättes nimetatud kohtuniku lähedaste jaoks ebaoluline, sellisest huvist lahtiütlemisega. Samas tuleb ka US Code § 455 lõike b punkti 4 alusel taandamisavalduse lahendamisel arvestada seda, kas tegemist on rahalise hüvega, kui vastus on jaatav tuleb kindlasti kohtunik menetlusest taandada, kui tegemist on muu hüvega, peab arvestama selle olulisust ja kui hoomatav saaks üldse selline huvi olla. Kohtuasjas *In re Placid Oil Co.*⁶² Leidis kohus, et kaugel või oletatav huvi ei saa tingida kohtuniku menetlusest taandamist. Seega on võimalik kaalutleda kohtutel endil, kas muu huvi, võib anda aluse kohtuniku taandamiseks või mitte.

US Code § 144, mis kohaldub üksnes apellatsioonikohtutes, võimaldab oma olemuselt automaatselt kohtuniku taandamist juhul, kui menetlusosaline esitab ühe sellise taotluse koos kaitsja kinnitusega tähtaegselt ning seejuures on avalduses näidatud ära ka selgelt kahtlused, miks peetakse kohtuniku kallutatuks.⁶³ Eesti kohtutes puudub eraldi regulatsioon kõrgema astme kohtutes taanduse esitamiseks, samas puudub selleks ka ilmselgelt praktiline vajadus.

US Code § 47 on leidnud kohtupraktikas vähest kohaldamist, kuna kohaldub vaid piiratud juhtudel – näiteks olukorras, kus piirkonnakohtunik asub tööle ringkonnakohtusse apellatsioonikohtunikuks ja hakkab hindama sama asja, milles ta juba varem tegi sisulise

---

⁶² *In re Placid Oil Co.*, 802 F.2d 783, (5th Cir. 1986) Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca5/3s2L/in-re-placid-oil-company-placid-building-service-c/?q=In+re+Placid+Oil+Co.%2C+802+F.2d+783%2C+%285th+Cir.+1986%29%29.&refine=refine&sort=score+desc>

⁶³ *Christo vs. Padgett*, 323 F.3d 1324 (11th Cir. 2000). https://www.courtlistener.com/ca11/odq/christo-v-padgett/?q=Christo+v.+Padgett%2C+%2811th+Cir.+2000%29.&refine=refine&court_ca11=on&sort=score+desc

lahendi. Lisaks ei ole seda sätet praktikas palju jõutud kohaldada ka põhjusel, et kohtunikul tuleks end samast menetlusest taandada eelkõige esmalt 28 US Code § 455 lõike (a) alusel, kuna juhul, kui kohtunik hakkaks hindama otsust, mille ta ise tegi, on ilmne, et menetlus ei saa toimuda enam erapooletult.⁶⁴ Nimetatud säte sarnaneb oma sisult TsMS § 23 lg-ga 6 kuna ka selle sätte eesmärgiks on välistada seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kes seda on juba varasemalt kord lahendanud.

---

⁶⁴ C. G. Geyh, lk 105.

KOKKUVÕTE

Taandamise instituut on ausa ja õiglase kohtumõistmise tagatis, mille eesmärgiks on välistada sellise olukorra tekkimine, kus kohtuasja sisulise lahenduse üle otsustaks erapoolik ja enda või üksnes mõne menetlusosalise huvist lähtuv kohtunik. Kuna kohtunikuna võib PS § 146 laiemal tõlgendamisel mõista ka kohtuametnikku, kellel on seaduses ettenähtud juhtudel pädevus teha iseseisvalt või asja menetleva kohtuniku järelevalve all otsustusi, peavad menetlusseadustikud sätestama selgelt ka võimaluse kohtujuristide ja kohtunikuabide taandamise võimaluse.

Kuna puuduvad lahendid, millest nähtub, et tsiviil- ja halduskohtud oleksid rikkunud ausa ja erapooletu kohtumenetluse põhimõtet, jättes kohtuniku menetlusest taandamata, olukorras kus tegelikkuses esines selleks vajadus, võib väita, et erapooletu kohtumenetluse põhimõte on läbi kohtunike taandamise instituudi tagatud. Samas ei ole ausa ja erapooletu kohtumenetluse põhimõte tagatud täielikult juhul, kui edasikaevatava kohtulahendi peaks tegema, kas kohtunikuabi või kohtujurist. Kohtunikuabi on alluvussuhtes kohtudirektoriga ja kohtute seaduse § 122 lõike 1 kohaselt kehtestab kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus, mistõttu ei pruugi kohtunikuabi olla näiliselt oma otsuste tegemisel täitevvõimust organisatsiooniliselt täiesti sõltumatu. Analoogilist probleemi ei tõusetu kohtujuristi puhul. Kuna tsiviilkohtumenetluse seadustik võimaldab koosmõjus kohtute seadusega teha kohtujuristil analoogiliselt kohtunikuabiga seaduses ettenähtud juhtudel iseseisvalt või asja menetleva kohtuniku järelevalve all otsustusi, peaks menetlusseadustikus sätestama alused tema taandamiseks. Vastav regulatsioon puudub kehtivatest menetlusseadustikest. Eeltoodu tõttu võib pidada menetlusseadustiku vastavas osas puudulikuks. Kuigi ilmselt on võimalik analoogia korras kohaldada kohtujuristi taandamiseks kohtunikuabi taandamise ja seeläbi ka kohtuniku taandamise sätteid, ei väära see seisukohta regulatsiooni puudulikkusest. Küll aga on seadusandja sellisest puudusest teadlik ja tegeleb aktiivselt selle probleemi kõrvaldamisega planeeritavas uues kohtute seaduses.

Kuigi kohtud on tõlgendanud taandamistaotluse lahendamisel erinevalt TsMS § 23 lõikeid 6 ja 7, ei saa veel ainuüksi sellest teha järeldust, et kohtunikud oleksid end menetlust täiesti alusetult taandanud. Iga taandamise taotluse või enese taandamise avalduse lahendamisel tuleb arvestada selle aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mistõttu võibki kohtupraktika erineda sarnaste asjade puhul. Kuigi kohtud tõlgendavad piiri osas, mil kohtunikku tuleks menetlusest taandada selleks, et kohtumenetlus näiks ka õiglane, erinevalt ja see asjaolu võib seada

mõnevõrra kahtluse alla kohtumenetluse usaldusvääruse, kuna samade asjaolude esinemise korral peaks ju kohus tõlgendama seadust sarnaselt, puudub siiski otseselt alus väiteks, et kohtunikud oleksid menetlusest ilma ühegi põhjendusega taandunud.

Ameerika Ühendriikide kohtute kohtupraktika kohaselt on nimetatud piiri kindlakstegemisel lähtunud eelkõige sellisest objektiivsuse testist, mis seisneb selles, et kohtunik ei tohiks lähtuda taandamisavaldusel mitte enda hinnangust, kas ta usub, et ta suudab erapooletult otsustada asja üle, vaid sellest, et kas keskmine mõistlik inimene, kes asub küll väljapoolt kohtumenetlust, kuid kellele on teada kõik samad kohtumenetluse asjaolud, seaks kahtluse alla kohtuniku õigusemõistmise erapooletust. Üldjuhul, on sellisest käsitlusest lähtudes välisele menetluse aususele hinnangu andmine rangem, kui lihtsalt kohtunikule enesele teadaolevate faktiliste asjaolude põhjal taandamise aluste hindamine, kuna tuleb arvesse võtta, ka seda, kas menetlus võib näida erapoolik. Siiski tuleb ka sellisel juhul võtta arvesse seda, kas esineb tegelikke asjaolusid, mille põhjal saab väita, et asja menetleb erapoolik kohtunik. Kohtunik ei tohi menetlusest taanduda avalikkuse või menetlusosaliste poolehoiu võitmiseks. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika toetab samuti käsitlust, et kohtuniku erapooletuse kaalumisel tuleb võtta arvesse nii subjektiivseid kui objektiivseid asjaolusid ning kui seejärel on faktiliste asjaolude pinnalt on usutav ja tajutav, et kohtunik võib olla erapoolik, on rikutud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 6 lõiget 1.

Kuigi Ameerika Ühendriikides kehtiv föderaalkohtu kohtunike taandamist põhiliselt reguleeriva US Code § 455 lõikes b sätestatud taandamisaluste kataloog on oluliselt suurem, kui Eestis tsiviil- ja haldusajades kohtunike taandamist reguleerivas TsMS § 23 lõigetes 1-6 sätestatud loetelu, võimaldab TsMS § 23 lõige 7 analoogiliselt US Code § 455 lõikele a taandada kohtunikku ka muu asjaolu esinemisel, mis annab alust kohtuniku erapooletuses kahtlemiseks. Selliseks asjaoluks saab mõlemas kohtusüsteemis olla üksnes asjaolu, mis asub väljaspool kohtumenetlust, mitte aga materiaal- või menetlusnormide rikkumine, kuna selliste rikkumiste vaidlustamiseks on ette nähtud edasikaebemenetlus. Küll aga võib normide rikkumine viidata sellisele asjaolule, mis saab olla taandamise aluseks. Erapooletuse põhimõtte rikkumine nimetatud asjaolude tõttu on aga äärmiselt harukordne ning töö autor ei tuvastanud sellist rikkumist Eesti Vabariigi tsiviil- ja halduskohtumenetluses analüüsitud lahendite puhul.

RECUSAL OF JUDGE FROM ADMINISTRATIVE AND CIVIL PROCEEDINGS

RESUME

Proceedings must be honest and fair in every court. The author of this Thesis has set the goal to determine whether the law in force and the existing judicial practice enable a conclusion that the fundamental right resulting from § 15 (1) of the Constitution of the Republic of Estonia i.e. the right to a fair trial, is effectively guaranteed in administrative and civil proceedings via bases for recusing a judge. Upon wider interpretation of § 146 of the Constitution, the definition of a judge would also include a court official whom the law bestows in certain conditions with competence to make adjudications independently or under supervision by the judge proceeding the case, therefore the author has also discussed problems related to recusal of court officials in this Thesis. To exemplify the widely varied range of possible causes for removing a judge from proceedings, the Thesis uses a comparison to the judicial practice of removing judges in Federal Courts of the United States of America.

Although an analysis of judicial practice did not identify any cases where procedural parties had applied for removal of a judge or a court official and there were no cases with any reference to the fact that an adjudication made should be annulled due to a court official having made the adjudication in a biased manner, this alone cannot enable an assured conclusion that an unbiased trial would be fully guaranteed in a situation where the case has been assigned to an advocate-general or an assistant judge. This is so primarily for the reason that although the Code of Civil Procedure currently in force, in conjunction with the Courts Act, enables an advocate-general (similarly to a court official) to make adjudications independently or under supervision by the judge proceeding the case, there is no legal regulation for removing an advocate-general. Although it would apparently be possible to apply the provisions of removing a court official and thus removing a judge as an analogy for removing an advocate-general, this does not eliminate the conclusion that the relevant regulation is lacking. On the other hand, the legislator is aware of the shortcoming and is actively working towards eliminating it in the new Courts Act being planned. In the system of Federal Courts of the United States of America, bases for removing an advocate-general (called a law clerk there) are not codified in the law. This is caused by the fact that the law clerks of the United States of America are mostly active in analyzing earlier judicial practice

and it has an extremely significant impact if a judge uses such an analysis for adjudicating a case.

Although the catalogue of bases for removal as stated in § 455 (b) of US Code, which primarily regulates the removal of federal judges in the United States of America, is significantly wider than the list stated in § 23 (1)-(6) of the Code of Civil Procedure regulating the removal of Estonian judges from civil and administrative proceedings, § 23 (7) of the Code of Civil Procedure enables removal of a judge due to other circumstances providing grounds for doubting the judge's unbiased adjudication, similarly to § 455 (a) of US Code.

Indeed, among all the bases for removal, the courts of the Republic of Estonia have most frequently applied § 23 (7) of the Code of Civil Procedure in the civil and administrative cases where removal was effected; that provision gives a basis for removing a judge if there is some other circumstance providing grounds for doubting the judge's unbiased adjudication. In both judicial systems, such a fact can only be outside the proceedings and cannot be a violation of the substantive law or the procedural provisions, because the appeal procedure is intended for challenging such violations. But a violation of provisions can indicate a fact which in turn can be a basis for removing the judge. Still, violation of the principle of impartiality due to aforementioned circumstances is very rare and the author of this Thesis did not identify any such violation in the analyzed adjudications of civil and administrative proceedings in the Republic of Estonia.

In practice, the civil courts and administrative courts of the Republic of Estonia have different interpretations of the limit beyond which it can be stated that the apparent fairness of court proceedings is endangered. Such differences of interpretation can cast some doubt on the reliability of court proceedings. Namely, if we leave out the facts providing a basis for the assessment that the judge is actually impartial and we remove a judge from the proceedings for the reason of making it also apparent to the public and the procedural parties that the judge is impartial, we could create a situation where a judge can be removed from proceedings too easily.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. D. Bam, Making Appearances Matter: Recusal and the Appearance of Bias. Brigham Young University Law Review, 2011.
2. D. M. Cann, J. Yates. Homegrown Institutional Legitimacy: Assessing Citizen's Diffuse Support for State Courts, 36 American Politics Research, 2007.
3. E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets „Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse, Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt“.
4. C. G. Geyh., Judicial Disqualification: An Analysis of Federal Law, Federal Judicial Center 2010.
5. L. Kanger, Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/836/Kohtuniku%20taandamine%20halduskohtumenetluses.pdf> (10.04.2013)
6. U. Lõhmus, Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. – Tartu 2003.
7. J. M. Miller, Judicial Recusal and Disqualification: The Need for a Per Se Rule on Friendship (Not Acquaintance), Pepperdine Law Review, 2006.
8. V. Peep, Põhiseadus ja Põhiseaduse assamblee. Tallinn 1997.
9. T. Raudsepp, Kohtuliku rippumatuse tagamine. – Juridica 1999, nr 6.
10. E.-J. Truuväli, jt Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2. täiendatud trükk, Tallinn: Juura, 2008.

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Code of Laws of the United States of America, 1789.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.

3. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 04.11.1950, jõustunud 03.09.1953, (Eesti Vabariigi suhtes jõustunud 14.05.1993 – RT II 2000, 11, 57).
4. The Bill of Rights, jõustunud 15.12.1791, parandus 14 jõustunud 09.07.1868.
5. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 25.10.2012, 10.
6. Kohtute seadus. – RT I, 29.12.2012, 8.
7. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 05.04.2013, 5.
8. Äriseadustik. – RT I 1996, 52, 993.

Kasutatud kohtulahendid

1. Harju Maakohtu 13.12.2010 määrus nr 2-09-25263
2. Harju Maakohtu 15.08.2011 määrus nr 2-11-15902
3. Harju Maakohtu 20.09.2011 määrus nr 2-11-32161
4. Harju Maakohtu 23.01.2012 määrus nr 2-10-45497
5. Harju Maakohtu 04.01.2012 määrus asjas nr 2-11-8081
6. Tallinna Halduskohtu 25.01.2006 määrus nr 3-05-221
7. Tartu Halduskohtu 26.03.2007 määrus nr 3-07-166
8. Tallinna Halduskohtu 23.01.2008 määrus nr 3-07-578
9. Tallinna Halduskohtu 08.01.2009 määrus nr 3-08-2465
10. Tallinna Halduskohtu 24.08.2012 määrus nr 3-12-173
11. Tallinna Halduskohtu 12.11.2012 määrus nr 3-12-1516.
12. Riigikohtu Kriminaalkollegiumi 07.11.2005 määrus 3-1-1-123-05
13. Riigikohtu Üldkogu 16.10.2012 määrus nr 3-4-1-4-12

14. *Christo vs. Padgett*, 323 F.3d 1324 (11th Cir. 2000). Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/ca11/odq/christo-v-padgett/?q=Christo+v.+Padgett%2C+&refine=refine&court_ca11=on&sort=score+desc
15. *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*, 323 F.3d 661 (8th Cir. 2003). Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca8/51g7/dallas-fletcher-and-katherine-fletcher-v-conoco-pi/?q=Fletcher+v.+Conoco+Pipe+Line+Co.%2C+323+F.3d+661+%288th+Cir.+2003%29.&search=>
16. *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*, 861 F.2d 1307 (2d Cir. 1988). http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=5&xmldoc=19882168861F2d1307_11936.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006&SizeDisp=7
17. *In re Placid Oil Co.*, 802 F.2d 783, (5th Cir. 1986) Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca5/3s2L/in-re-placid-oil-company-placid-building-service-c/?q=In+re+Placid+Oil+Co.%2C+802+F.2d+783%2C+%285th+Cir.+1986%29%29.&refine=refine&sort=score+desc>
18. *Liteky vs. United States*, 510 U.S. 540, (1994). Kättesaadav: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-6921.ZC.html>
19. *United States vs. Bayless*, 201 F.3d 116, 126 (2d Cir. 2000). Kättesaadav: <http://openjurist.org/201/f3d/116/united-states-of-america-v-carol-bayless>
20. *Ward vs. Village of Monroeville*, 409 U.S. 57 (1972). <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/case.html>
21. *Williams vs. United States*, 240 F.3d 1019, 1025–26 (Fed. Cir. 2001); Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/cafc/4XwV/spencer-williams-aubrey-e-robinson-jr-c-clyde-atki/?q=%2C+240+F.3d+1019%2C+1025%E2%80%9326+%28Fed.+Cir.+2001%29%3B&refine=refine&case_
22. EIKo 25.02.1997, 22107/93, *Findlay vs. United Kingdom*
23. EIKo 10.06.1996, 17602/91, *Thomann vs. Switzerland*
24. EIKo 10.06.1996, 2239/93, *Pullar vs. United Kingdom*
25. EIKo 22.11.1995, 19178/91, *Bryan vs. United Kingdom*
26. EIKo 03.02.2005, 58141/00, *Thaler vs. Austria*
27. EIKo 04.05.2006, 47533/99, *Egrin vs. Turkey*

Muud allikad

1. Code of Conduct for Judicial Employees Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/rulesandpolicies/codesofconduct/codeconductjudicialempleyees.aspx> (25.04.2013)
2. Code of Conduct for United States Judges. Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/RulesAndPolicies/CodesOfConduct/CodeConductUnitedStatesJudges.aspx> (25.04.2013)
3. Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike täiskogu poolt 13.02.2004. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525>. (24.04.2013)
4. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>. (23.04.2013)
5. Kohtute seadus. Eelnõu seisuga 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
6. Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga 10.05.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
7. Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
8. Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>
9. L. Wildhaber, Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights“. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>
10. Õiguskantsler Indrek Tederi märgukiri aastast 2008. a Justiitsministeeriumile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_kohtunik_uabi_ametipalgad.pdf

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina ___Kairi Sudakov_____

(autori nimi)

(sünnikuupäev: _06.03.1986_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses ja
tsiviilkohtumenetluses_____

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on ___Villem Lapimaa_____

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 20.05.2013 (kuupäev)

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse instituut

Kairi Sudakov

KOHTUNIKU TAANDAMINE TSIVIILKOHTUMENETLUSES JA
HALDUSKOHTUMENETLUSES

Bakalaureusetöö

Juhendaja: B.A. Villem Lapimaa

Tallinn 2013

SISUKORD

Sissejuhatus.....	3
1. Seadusandjate eesmärgid taandamisinstituudi loomisel.....	5
2. Taandamine Eesti Vabariigi tsiviilkohtutes ja halduskohtutes.....	10
2.1. Kohtuniku taandamise õiguslikud alused ja põhjendatus	10
2.2. Kohtunikuabi ja kohtujuristi pädevus ja taandamine.....	19
3. Kohtuniku taandamine Ameerika Ühendriikide föderaalsetes kohtusüsteemis	26
3.1. Kohtuniku kodifitseeritud taandamise alused Ameerika Ühendriikides.....	26
3.2. USA kohtuniku taandamise erisusi ja sarnasusi võrrelduna Eesti kohtupraktikaga....	28
Kokkuvõte.....	34
Recusal of judge from administrative court and civil proceedings	36
Kasutatud allikad	38

SISSEJUHATUS

Igäihel on õigus pöörduda oma õiguste ja vabaduste rikkumise korral kohtusse. Eeltoodud sätte põhiseaduslik sõnum seisneb selles, et isikutel peab olema võimalik kohtus kaitsta iga subjektiivset õigust tõhusas ja ausas menetluses.¹ Isikute põhiõiguste kaitse lünkadeta tagamiseks tuleb selle põhiõiguse kaitseala tõlgendada avaralt, nii et kohtumenetluses oleksid hõlmatud kõik isiku menetlusõigusi tagavad aspektid, mille hulka kuulub õigus nõuda kohtuniku taandamist. Ühtlasi on ausa kohtupidamise põhieelduseks ka kohtunike taandamiskohustus taandumisaluste olemasolu korral.²

Menetlus peab olema aus, õiglane ja erapooletu igas kohtus. Käesolevas töös analüüsib autor kohtuniku taandamise instituuti halduskohtumenetluses ja tsiviilkohtumenetluses ning seoses sellega tõusetunud probleeme. Kuna vastavalt kohtute seaduse³ §-dele 114 ja 125¹ osalevad kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel lisaks kohtunikule ka kohtunikuabi või kohtujurist ning neil on seejuures pädevus teha seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all otsustusi, käsitleb autor töös lisaks ka eelnimetatud kohtuametnike taandamisega seonduvaid probleeme. Kuna tõlgid

Käesolev töö seondub eelkõige taandamise instituudiga tsiviilkohtumenetluses ja halduskohtumenetluses põhjusel, et kuigi nende menetluste eesmärgid on erinevad, on mõlemas menetluses taandamise alused üldjoontes samad. Seetõttu on asjakohane välja selgitada, kas kohtud tõlgendavad taandamise aluseid samamoodi või erinevalt. Kriminaalmenetluse seadustik on oluliselt erinev tsiviilkohtumenetluse seadustikust⁴ ja halduskohtumenetluse seadustikust⁵, sealhulgas ka taandamisaluste osas, mistõttu ei käsitle autor seda käesolevas töös.

Kuna Eesti meedias on kajastatud lähiajal kohtuvaidlusi, milles menetlusosalised taotlesid kohtuniku taandamist erapooletuse tõttu, siis on käesolev teema aktuaalne. Nimelt esitasid AS

---

¹ M. Ernits. PõhiS § 15/1. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

² L. Kanger. Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2009. lk 3 – Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/836/Kohtuniku%20taandamine%20halduskohtumenetluses.pdf> (10.04.2013)

³ Kohtute seadus. – RT I, 29.12.2012, 8.

⁴ Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 05.04.2013, 5.

⁵ Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 25.10.2012, 10.

Pärnu Kalur Holding, AS Saare Kalur, AS A. O. Imbi (pankrotis), Akke AS (likvideerimisel), AS Tartu Lihakombinaat (pankrotis), AS Volta, OÜ Kommunaar (likvideerimisel), OÜ Belesta, AS Baltic Computer Systems, Magnesium & Metals Limited, Kreenholmi Valduse AS (pankrotis) ja AS Latvijas Kugnieciba Riigikohtule asjas nr 3-4-1-4-12 avalduse taandada Riigikohtu esimees Märt Rask VEB Fondi sertifikaatidega tagatud nõuete hüvitamisele esitatud kaebuse arutamisel põhjusel, et Riigikohtu esimees Märt Rask osales justiitsministrina haldusmenetluses, milles tekkis sama kohtuvaidlus. Riigikohtu üldkogu kaebajate käsitlemisega ei nõustunud ja jättis 16.10.2012 määrusega⁶ taandamisavalduse rahuldamata.

Eesti õiguskirjanduses seonduvad vaid üksikud artiklid kohtunike taandamise instituudiga, mistõttu on asjakohane analüüsida seda põhjalikumalt käesolevas bakalaureusetöös. Teema on asjakohane lisaks sel põhjusel, et eelmisel aastal jõustus uus halduskohtumenetluse seadustik. Käesoleval ajal on päevakorras kohtute reform, mille käigus on loodud kohtutesse tõhusama õigusemõistmise tagamiseks kohtujuristide ametikohad, mistõttu on paslik vaadata, kuidas ja kas on nimetatud muudatused mõjutanud taandamise instituuti. Töö autor on seadnud eesmärgiks välja selgitada, kas kehtiva õiguse ja kohtupraktika pinnalt võib järeldada, et Eesti Vabariigi põhiseaduse⁷ § 15 lg-st 1 tulenev põhiõigus õiglasele erapooletule kohtumenetlusele on halduskohtumenetluses ja tsiviilkohtumenetluses tagatud tõhusalt läbi kohtuniku taandamise aluste.

Autor kasutab töös kvalitatiivse uuringu meetodina dokumendi analüüsi kombineerituna teiste meetoditega - ajaloolise, süsteemse ja võrdleva meetodiga. Näitlikustamiseks, kui erinevad võivad olla põhjused, miks kohtunikke kohtumenetlusest taandada, on töös kasutatud võrdlevalt halduskohtumenetluse seadustikus ja tsiviilkohtumenetluse seadustikus sätestatud taandamisinstituute ning Ameerika Ühendriikide föderaalkohtute kohtuniku taandamisega seonduvat kohtupraktikat, kuna see on välja kujunenud pika aja jooksul. Teooria põhineb lisaks nii Riigikohtu, ringkonnakohtute ja esimese astme kohtute jõustunud lahenditel, kui ka Euroopa Inimõiguste Kohtu praktilisel, samuti menetlusõigust selgitavatel õigusteadlaste kirjutistel.

---

⁶ Riigikohtu Üldkogu määrus 16.10.2012 nr 3-4-1-4-12

⁷ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.

1. SEADUSANDJATE EESMÄRGID TAANDAMISINSTITUUDI LOOMISEL

Õigusemõistmise kontekstis kasutatakse enamasti terminit erapooletus koos terminiga kohtu sõltumatus, kuna mõlemad terminid on õigusemõistmise puhul lahutamatud, sest kohtul on võimalik asjas teha erapooletu lahend vaid juhul, kui kohus on igakülgsest sõltumatu.⁸ Eelnev ei tähenda aga seda, et neid mõisteid ei oleks võimalik üldse omavahel eristada. Euroopa Inimõiguste Kohus on oma pretsedendiõiguses eristanud kohtuniku sõltumatust ja erapooletust, sisustades neid Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni⁹ (EIÕK) artiklis 6 nimetatud mõisteid erinevalt. Mõistega „sõltumatus” iseloomustatakse kohtuniku ja täidesaatva võimu vahelist sidet, samas kui „erapooletus” peab eksisteerima kohtuniku suhetes protsessialistega konkreetse asja lahendamisel.¹⁰ Eeldusel, et on täidetud kohtu kui institutsiooni sõltumatus, ei saa veel vankumatult asuda seisukohale, et menetlus on erapooletu ja õiglane.

Eesti Vabariigi põhiseaduse § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Kohtuniku sõltumatuse tagatised ja eeldused tulenevad nii PS §-dest 146 ja 147 kui ka kohtute seadusest, mis reguleerib kohtunike kui õigusemõistmisega tegelevate ametikandjate erilist staatust. Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertkomisjoni lõpparuandes on leitud, et kohtuniku sõltumatus on materiaalse õiguse rakendamise olemuslik institutsionaalne eeldus, kuid seda ei saa käsitleda kui kohtuniku privileegi, sest kohtunik on seotud siiski seaduses sätestatuga. Kohtunikul on võimalik õiglast ja seaduspärast otsust langetada objektiivselt vaid siis, kui ta on piisavalt sõltumatu täitevvõimust ning muudest mõjutustest. Kõrvalmõjusid ei tohi seejuures esineda nii vaidluse eset puututavates, kui ka protsessuaalsetes küsimustes, otsuste langetamisel kohtumenetluse vaheetappides kui ka lõpliku otsuse langetamisel.¹¹ Samas ei ole sätestatud kohtuniku sõltumatust põhiseaduse teises peatükis põhiõigusena.

---

⁸ T. Raudsepp. Kohtuliku rippumatuse tagamine. – *Juridica* 1999, nr 6, lk 269.

⁹ Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 04.11.1950, jõustunud 03.09.1953, (Eesti Vabariigi suhtes jõustunud 14.05.1993 – RT II 2000, 11, 57).

¹⁰ U. Lõhmus. PõhiSK § 147/7. – E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

¹¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta. Kätesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>. (23.04.2013)

PS §-dest, 4, 14 ja 15 koosmõjus PS 13. peatükiga tuleneb kohtutele kohustus mõista asjas õigust erapooletult. Juhul, kui kohtumenetluse käigus rikutakse erapooletuse põhimõtet või ka olukorras, kus ei olnud tagatud, et kohus oleks sõltumatu, on ilmne, et isiku õigust õiglasele ja ausale menetlusele on rikutud.

Kohtute seaduse § 70 lg 1 sätestab kohtuniku kohustuse täita tema ametikohustusi erapooletult ja omakasupüüdmatult. Kuigi kohtunikuabide ja kohtujuristide osas, kelle eesmärgiks on abistada kohtunikku õigusemõistmisel, ei ole seadusandja eraldi kehtestanud KS § 70 lõikele 1 analoogilist seaduse sätet, on meelevaldne järeldada nagu ei peakski nende toimingud lähtuma erapooletuse põhimõttest. Kohtunike endi poolt on 13. veebruaril 2004. a vastu võetud Eesti kohtuniku eetikakoodeks¹², millesse on kirja pandud üldised eetilised käitumisjuhised, mida kohtunikud peavad järgima oma kutsetegevuses ja ka eraelus ning muuhulgas ka kohustuse olla õigusemõistmisel erapooletu.

Erapooletu õigusemõistmise põhimõte on olulisel kohal ka Anglo-Ameerika õigussüsteemis. Nimelt on Ameerika Ühendriikide Ülemkohus Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni¹³ tõlgendades kinnitanud, et selle parandusest 14 tuleneb vaidlevatele pooltele õigus neutraalsele ja erapooletule kohtunikule.¹⁴ Veelgi enam – demokraatlikus riigis, milles valitsemise legitiimsus sõltub sellest, kas üksikisikud ja avalikkus aktsepteerivad ja peavad õigusemõistmist asendamatuks vaidluste lahendamise viisiks, ei ole piisav, kui kohtunikud on õigusemõistmisel erapooletud, vaid nad peavad sellisena kõigile ka näima.¹⁵ Ameerika Ühendriikide kohtunike käitumisreeglid¹⁶, mis on olnud aluseks kehtivas Code of Laws of the United States of America¹⁷ (edaspidi US Code) sätestatud kohtunike taandamise sätete sõnastusele, kohustavad kohtunikku käituma igal juhul ja alati sellisel viisil, mis tagab avalikkusele kindluse õigusemõistmise sõltumatuse ja erapooletuse osas ning kohustab vältima käitumises sündsusetust või selle näivust kõigis toimingutes.

---

¹² Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike täiskogu poolt 13.02.2004. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525>. (24.04.2013) *Kommentaar: tegemist ei ole siiski siduva õigusallikaga vaid kohtunikukonna vahel lepitud üldiste käitumistavadega.*

¹³ The Bill of Rights, jõustunud 15.12.1791, 14 parandus jõustunud 09.07.1868.

¹⁴ Ward v. Village of Monroeville, 409 U.S. 57 (1972). <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/case.html>

¹⁵ C. G. Geyh. Judicial Disqualification: An Analysis of Federal Law, Federal Judicial Center 2010, lk 11.

¹⁶ Code of Conduct for United States Judges. Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/RulesAndPolicies/CodesOfConduct/CodeConductUnitedStatesJudges.aspx> (25.04.2013)

¹⁷ Code of Laws of the United States of America, 1789.

Kohtumenetluste seadustikesse sätestatud taandamise instituudi üheks eesmärgiks võibki pidada seda, et kohtuasi saaks lahendatud ausa ja erapooletu õigusemõistja poolt, kellel puudub lahendatava asja vastu igasugune isiklik huvi ning ka eelarvamus, millest tulenevalt võiks ta lahendada asja kallutatult õigusvastaselt ja ühele poolele soodsalt. Endine Riigikohtu esimees ja praegune Euroopa Kohtu kohtunik Uno Lõhmus on kirjeldanud erapooletuse põhimõtet järgmiselt: „Erapooletus on õiglase kohtuotsuse vundament. Kodanike veendumus kohtuniku erapooletuses tagab usalduse kohtumõistmise vastu. Erapooletus tähendab tavaliselt eelarvamuste puudumist protsessi poolte ja vaidluse suhtes. Kohtunik ei tohi otsuse langetamisel lasta end mõjutada informatsioonist, mida ta saab väljastpoolt kohtusaali, ega mingist avalikust arvamusest või ükskõik millisest survest. Ta peab tegema otsuse objektiivsete argumentide alusel, mis on talle esitatud kohtupidamise käigus. On mõistetav, et kohtunikul on oma elufilosoofia ja poliitilised eelistused, samuti emotsioonid protsessi ajal, kuid need ei tohi mõjutada asja otsustamist.“¹⁸ Riigikohus on erapooletust defineerinud järgmiselt: „Erapooletu on selline kohtukoosseis, kes peab kohtuasja lahendama asudes võimalikuks igasugust seadusega ettenähtavat kohtulahendit ja ka seetõttu saab õigusemõistmisel toimida ausalt ning õiglaselt.“¹⁹

Tegelikkuses on kohtunikul endal, rääkimata siis teistest isikutest, väga raske anda hinnangut enda erapoolikusele, mistõttu ongi menetlusseadustikesse sätestatud täpsed regulatsioonid kohtuniku taandamise aluste ja korra kohta. Vaid enese vastu ausad ja menetlusosaliste suhtes lugupidavad kohtunikud täidavad kohustust kaitsta asja menetlemise käigus kõigi isikute õigusi ja vabadusi. Vältimaks olukordi, kus kohtunik jätab end põhjendamatu taandamata, on taandamise õigus antud menetlusosalistele. Neil on õigus taandada kohtunikkude menetlustes, kus seadus välistab tema poolt asja arutamise või kus on tegu kohtuniku eeldatava erapoolikuse ja eelarvamuslikkusega.²⁰ Taandamisalused peavad samas välistama vastukaaluks ka sellise olukorra tekkimise, kus menetlusosalistel oleks võimalik valida endale meelepärast kohtunikkude või oleks kohtunikul endal võimalik ilma selge põhjuseta keelduda asja lahendamisest. Nimelt välistab TsMS § 27 lg 3 selgesõnaliselt õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumise lubatavuse. Kuna halduskohtumenetluses kohaldatakse taandamisele TsMS paragrahve 23–30, ei ole õigusemõistmisest õigus põhjendamatu keelduda ka halduskohtumenetluses.

---

¹⁸ Uno Lõhmus. Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. – Tartu 2003, lk 17.

¹⁹ Riigikohtu kriminaalkolleegiumi 07.11.2005 määrus 3-1-1-123-05 p 9.

²⁰ T. Raudsepp, lk 274.

Vastasel juhul, kui puuduksid selged menetlusseadustikes sätestatud taandamisalused ja taandumise kord, tekiks sügav kahtlus tehtud kohtulahendi õigsuses ja legitiimsuses. Nii sätestavad HKMS § 199 lõige 1 punkt 1, kui ka HKMS § 230 lõige 2, et juhul, kui asja lahendab kohtunik, kellel seaduse järgi ei olnud õigust asja lahendada, on see absoluutseks kohtuotsuse tühistamise aluseks. HKMS § 199 lõike 1 punkti 5 kohaselt tuleb ringkonnakohtul tühistada halduskohtu lahend apellatsioonkaebuse ja vastuväidete põhjendusest olenemata ja saata asi uueks arutamiseks esimese astme kohtule tagasi, juhul kui asja lahendas ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama. HKMS § 192 kohaselt võib ringkonnakohus seejuures otsustada asja üksnes apellatsioonkaebuse põhjal, kui kohus leiab, et halduskohus rikkus oluliselt menetlusõiguse normi, mis vastavalt käesoleva seadustiku §-le 199 toob kaasa halduskohtu otsuse tühistamise. Samad õiguslikud tagajärjed on sätestatud ka tsiviilkohtumenetluse seadustikus. Nimelt sätestab ka TsMS § 656 lg 1 p 3, et ringkonnakohus tühistab esimese astme kohtu otsuse apellatsioonkaebuse põhjendusest ja selles esitatud asjaoludest olenemata ja saadab asja uueks arutamiseks esimese astme kohtule, kui esimese astme kohtus lahendas asja ebaseaduslik kohtukoosseis, muu hulgas kohtukoosseis, kuhu kuulunud kohtunik oleks pidanud ennast taandama. Juhul, kui ilmneb pärast kohtulahendi jõustumist, et asja on vaadanud läbi kohtunik, kes oleks pidanud taanduma, on võimalik menetlusosalistel taotleada kohtulahendi teistmist tsiviilkohtumenetluses vastavalt TsMS § 702 lg 2 p-le 1 ja halduskohtumenetluses vastavalt HKMS § 240 lg 2 p-le 1. Kuigi menetlusseadustikes ei ole otsesõnu viidatud asjaolule, kas asjas tehtud edasikaevatav kohtulahend kuulub tühistamisele või on võimalik teistmine, kui asja on lahendanud kohtujurist või kohtunikuabi, kes oleks pidanud ennast taandama tuleb seda siiski eeldada, kuna erapooletuse põhimõtte rikkumine on oluline menetlusnormi rikkumine. Kui kohtuametnik on teinud menetlust korraldava lahendi, siis on võimalik selle lahendi mõju vajadusel hinnata lõpliku lahendi vaidlustamisel, et selgitada välja, kas kohtuametniku toimingud võisid mõjutada kuidagi asja lõplikku otsustamist.

Ameerika Ühendriikides kuulub erapooliku või sellisena näiva kohtuniku või vandemeeste kogu tehtud kohtuotsus samuti tühistamisele, kuna on rikutud Ameerika Ühendriikide konstitutsiooni 14 parandusest tulenevat õigust erapoolikule õigusemõistmisele. Nimelt, juhul, kui õigusaktidesse ei ole sätestatud kohast kohtuniku taandamise regulatsiooni, mis juba eos enne asja sisulist läbivaatamist ja otsuse tegemist välistaks võimaluse, et kohtuasjas toimub erapoolik õigusemõistmine, võib vankuma lüüa avalik usaldus õigussüsteemi kui tervikusse. Seega kuigi esmapilgul võivad taandamisalused näida võrdlemisi kitsa teemana õigusemõistmise eetilises kontekstis ja mitte nii olulise teemana võrreldes üldise kohtuliku

sõltumatusega, võimaldab taandamise institutsioon luua aluspõhja just samale õigusemõistmise sõltumatusele, kuna erapooliku kohtuniku tehtud lahend tühistatakse.²¹ Kui avalikkus on saanud teadlikuks asjaoludest, mille põhjal on väidetavalt kohtunik eelarvamusega või kallutatud ühe menetlusosalise poole, ei pruugi enam hilisem kohtuniku enesetaandus taastada täielikult avalikkuse usku õiglasesse kohtumõistmisesse, kuna taandusotsus on tehtud alles pärast nende asjaolude ilmumist. Veelgi enam – tehes kaasuskaasuse pinnalt taandamisotsustust eelkõige selle alusel, kas kohtumenetlus näib avalikkusele ja teistele menetlusvälistele isikutele kallutamatu, ei pruugi tegelikkuses tekkida olukorda, kus õigusemõistmine on erapooletu.²² Sellisel juhul viib kohtu poolne taandamist reguleerivate sätete liigne avar tõlgendamine olukorrani, mil jäävad arvesse võtmata tegelikud asjas tähtsust omavad ja määravad faktilised asjaolud ning kohtunik taandub menetlusest kergekäeliselt motivatsiooniga püüda võita avalikkuse poolehoidu.

---

²¹ D. M. Cann, J. Yates. Homegrown Institutional Legitimacy: Assessing Citizen's Diffuse Support for State Courts, 36 American Politics Research (2007) lk-d 297, 313.

²² D. Bam. Making Appearances Matter: Recusal and the Appearance of Bias. Brigham Young University Law Review, 2011, lk 8.

2. TAANDAMINE EESTI VABARIIGI TSIVIILKOHTUTES JA HALDUSKOHTUTES

2.1. KOHTUNIKU TAANDAMISE ÕIGUSLIKUD ALUSED JA PÕHJENDATUS

TsMS § 27 lg 3 kohaselt ei ole õigusemõistmisest põhjendamatu keeldumine lubatav, mistõttu tuleb igal konkreetsel juhul põhjendada, miks kohtunik menetlusest taandub. Tulenevalt HKMS § 13 lõikest 1 kohaldub nimetatud põhimõte ka halduskohtumenetluses. Probleemaatiline on asjaolu, kuidas ja kelle vaatenurgast lähtudes tuleks hinnata asjaolu, kas asja menetlev kohtunik on erapoolik. TsMS §-st 23 järeldeb, et kohtuniku erapoolikuse hindajaks on esmalt kohtunik või ka kohtukoosseis ise. Seda eelkõige põhjusel, et just asja lahendamiseks saanud kohtunikule või kohtukoosseisule võivad olla esimesena teada olulised asjaolud, mis välistavad nende osalemise kohtumenetlusest. Samas võib kohtuniku enese jaoks olla keeruline enda objektiivsuse kohta hinnangu andmine. Ka kohtunik on inimene ning tema väärtushinnangud ja vaated kujunevad pika aja jooksul, olles seejuures mõjutatuna lugematul arvul erinevatest asjaoludest, muuhulgas näiteks ka kasvatuses, varasemast töökogemusest, inimsuhetest, avalikust arvamusest, varasemalt lahendatud kohtuasjadest jms.²³ Nimetatust ei saa järeldada koheselt seda, et kohtunik ei pruugi olla võimeline asja objektiivseks ja erapooletuks lahendamiseks. Kohtunik, kes on väidetavalt huvide konflikti olukorras ja on asja lõpptulemuse kujunemise suhtes isiklikult huvitatud või kes on juba varasemalt läbivaadanud samade menetlusosaliste vahel puhkenud vaidluse või oma isiklike väärtushinnangute ja teadmiste tõttu omab asja suhtes eelarvamust, ei pruugi ise endale täielikult teadvustada, et ta võib õigust mõista erapoolikult ning oma kallutusest olla suuteline lahendada objektiivselt ka tema suhtes esitatud taandamistaotlust. Kuna kohtumenetluses täidavad menetlusosalised ja kohtunik erinevaid rolle, on neil ka erinevad arusaamad sellest, kas menetlus saab nende arvates olla õiglane ja erapooletu.

Tsiviilkohtumenetluses sätestab kohtuniku taandamise õiguslikud alused TsMS § 23, mille kohaselt ei või kohtunik tsiviilasja menetleda ja peab ennast taandama juhul, kui:

1) asjas, milles ta on ise menetlusosaline või isik, kelle vastu võib esitada menetlusest tulenevalt nõude;

---

²³ T. Raudsepp, lk-d 272-273.

- 2) oma abikaasa või elukaaslase asjas, samuti abikaasa või elukaaslase õe, venna või otseliinis sugulase asjas, isegi kui abielu või püsiv kooselu on lõppenud;
- 3) isiku, kes on tema otseliinis sugulane või muu lähedane käesoleva seadustiku § 257 lõike 1 järgi, asjas;
- 4) asjas, milles ta on või on olnud menetlusosalise esindaja või nõustaja või milles ta osales või milles tal oli õigus osaleda menetlusosalise seadusliku esindajana;
- 5) asjas, milles ta on üle kuulatud tunnistajana või arvamuse andnud eksperdina;
- 6) asjas, milles ta on osalenud kohtueelses menetluses, eelnevas kohtuastmes või vahekohtumenetluses lahendi tegemisel;
- 7) kui esineb muu asjaolu, mis annab alust kahelda kohtuniku erapooletuses.

HKMS § 13 lg 1 kohaselt kohaldatakse kohtuniku taandamise suhtes TsMS paragrahve 23–30. Seega kohalduvad halduskohtumenetluses kohtuniku taandamisele samad taanduse alused, mis tsiviilkohtumenetluseski. Lisaks sätestab HKMS § 13 lg 2 täiendava taandamise aluse, mille kohaselt ei või lisaks käesoleva paragrahvi lõikest 1 tulenevale kohtunik haldusasja lahendamises osaleda ja ta peab ennast taandama, kui ta on osalenud haldusmenetluses, millest tekkis asjas lahendatav vaidlus.

Selleks, et kohtunik oleks kohustatud mõnel TsMS §-s 23 lõikes 1-6 sätestatud alusel või ka HKMS § 13 lõikes 2 sätestatud alusel end menetlusest taandama või esitama taandustaotluse kohtu esimehele või kohtu koosseisule, on vajalik samades taandamisalustes viidatud faktiliste asjaolude olemasolu. Millised faktilised asjaolud annaksid aluse taanduda või nõuda taandamist TsMS § 23 lõike 7 alusel, tuleb aga kohtul ja pooltel enesel esmalt taandamisavalduse lahendamist sisustada, kuna nimetatud sätte jätab lahtiseks asjaolud, mis võiksid olla taandamise aluseks.

TsMS § 23 lõiked 1-5 on sätestatud piisava selgusega ning välistavad igasuguse kaalutlemise, kas asja lahendamisest taanduda või mitte. TsMS § 23 lõigete 1-5 alusel taandamise eesmärgiks tuleks pidada seega esmalt välistada kohtuniku ja menetlusosaliste vahel ilmselge huvide konflikti tekkimist ning selles olukorras õigusemõistmist, kuna isegi kui kohtuniku hinnangul on suudaks ta menetluses jääda objektiivseks, jätavad faktilised asjaolud õigusemõistmisest igal juhul ebaõiglase mulje, mistõttu lööb vankuma ka usk õigusemõistmisesse tervikuna.

TsMS § 23 lg 1 alusel tuleb kohtunikul taanduda juhul, kui tal on menetletava asjaga ilmselge seos – menetlus võib tema seadusega kaitstud õigusi või kohustusi puudutada ja sellest menetlusest tingituna võidakse tema vastu esitada nõue. Nimetatud säte väljendab kõige ehedamalt *nemo iudex causa sua*²⁴ põhimõtte väljendumist taandamisalustes. See säte eeldab menetlusest taandamist ilmselgelt ka juhul, kui kohtunik võib olla asjas näiteks kolmas isik ning tuleks halduskohtumenetluses tulenevalt HKMS § 20 lõikest 1 ning tsiviilkohtumenetluses tulenevalt TsMS § 198 lõige 1 p-st 1 menetlusse kaasata. Kuigi kolmanda isiku menetlusosalise staatus tekib alles määruse jõustumisest, on ilmne, et taandumine on siiski koheselt vajalik, kuna isegi juhul, kui kohtuniku kolmanda isikuna menetlusse ei kaasata, on tal ka hilisemates menetlusstaadiumides see võimalus olemas. Isegi juhul, kui ta ei soovi menetlusse asuda, on võimalik esitada tema vastu hiljem menetlusest tulenevat nõuet või vähemalt võib tehtav lahend puudutada teda määral, mis võib viia uute vaidlusteni, mistõttu tuleks kohtunikul taanduda menetlusest TsMS § 23 lg 7 alusel.

Kuna menetlusosalistele on enamasti teadmata kohtuniku eraelulised lähisuhted ja sugulased, siis on kohtunikel endil aktiivne roll TsMS § 23 lg-te 2 ja 3 alusel enese taandamisel. Need mõlemad sätted välistavad sellise olukorra tekkimist, kus kohtunik saaks otsustada oma lähedaste ja otseliinis sugulaste asjade üle. Lisaks TsMS § 23 lg 3 koosmõjus TsMS § 257 lg 1 p-st 1-5 lähtudes tuleb kohtunikul taanduda menetlusest ka juhul, kui menetlusosaliseks on tema poolõde, poolvend või isik, kes on olnud abielus tema poolõe, poolvennaga, võõrasvanemaga või kasulapsega.

Võttes arvesse TsMS § 23 lg 4 ja 5 sõnastust ja ka HKMS § 13 lg 2 sõnastust, võib järeldada, et nimetatud paragrahvide eesmärk on välistada sellise olukorra tekkimist, kus kohtunikul võivad olla teada mingisugused asjas tähtsust omavad faktilised asjaolud, millest tulenevalt võib tal juba enne asja sisulist lahendamist tekkida vankumatu poolehoid ja eelistus ühe menetlusosalise suhtes või veelgi enam – ta ise osales selle menetlusosalise kasuks seisukohtade kujundamisel. Juhul, kui kohtunik ise andis ütlusi tunnistajana või andis arvamuse eksperdina, seaks see ilmselgelt kahtluse alla kogu kohtumenetluse erapooletuse ja kaheldava väärtuse saaks ka kohtuniku enese antud tunnistused ja eksperdiarvamus, kuna siis peaks kohtunik hindama iseenese ütluste või hinnangute usaldusväärsust. HKMS § 13 lõikest 2 tuleneb, et kohtunik peab menetlusest taandama end, kui ta on osalenud haldusmenetluses, millest tekkis asjas lahendatav vaidlus.

---

²⁴ Keegi ei või olla oma asjas kohtunik (lad. k)

Kohtupraktikas on enim esinenud probleeme seoses sellega, kuidas sisustada TsMS § 23 lg-tes 6 ja 7 sätestatud taandamisaluseid.

TsMS § 23 lg 6 kohaselt tuleb kohtunikul taanduda asjast, milles ta on osalenud kohtueelses menetluses, eelnevas kohtuastmes või vahekohtumenetluses lahendi tegemisel. Nimetatud sätte sõnastus on selge ja ilmselt on selle sätte eesmärk on vältida olukorda, kus üks ja sama kohtunik hindab oma varasema lahendi õigsust. TsMS § 23 lg 6 ei hõlma samas kohtuasjas varasemas menetlusstaadiumis tehtud lahendeid, mille tegemisel on kohtunik osalenud.²⁵ Viidatud seisukoht on leidnud kinnitust ka kohtupraktikas. Nimelt leidis Tallinna Halduskohus 23. jaanuari 2008 kohtumääruses haldusasjas nr 3-07-578 punktis 6, et „asjaolu, et kaebuse läbivaatamatult tagastamise määrused tühistati, ei anna alust põhjendatud kahtluseks, et kohtunik on asja lahendamisel erapoolik. Kohtupraktikas on halduskohtu pädevuse piiritlemine tekitanud sageli raskusi ja võimalike vaieldavuste lahendamiseks ongi ette nähtud edasikaebemenetlus.“

Asjaolule, et TsMS § 23 lg 6 eesmärgiks on välistada üksnes olukorda, et sama kohtunik, kes tegi esialgse lahendi, kontrolliks seda hilisemas astmes, on viidatud ka Eesti õiguskirjanduses²⁶. Kohtupraktikas on tõusetunud küsimus sellest, kuidas sisustada TsMS § 23 lg 6 osa, mille kohaselt on „kohtunik osalenud lahendamisel eelmises kohtuastmes“ ning kas sellest lauseosast tulenevalt peaks asja samale astmele uuesti läbivaatamisele saatmisele määratlema, et seda tuleb teha uues kohtukoosseisus. Tartu Halduskohus on TsMS § 23 p-i 6 tõlgendanud 25. jaanuari 2006 määruses haldusasjas nr 3-05-221 selliselt, et juhul kui esimese kohtuastme lahend tühistatakse ja see asi saadetakse tagasi esimesele astmele uuele läbivaatamisele, tuleb seda teha uues koosseisus, kuna kohtunik on juba üks kord osalenud selles asjas kohtuotsuse tegemisel ja võtnud seega sisulise seisukoha kaebuse kohta. Kohtupraktikast leiab samas ka vastupidiseid seisukohti, mille kohaselt puudub alus kohtuniku taandamiseks juhul, kui kohtuotsus tühistatakse ja asi saabub tagasi samale kohtunikule läbivaatamiseks. Asja uuel läbivaatamisel ei hinda alama astme kohus enam varasemalt tehtud lahendi õigsust vaid peab juhinduma kõrgema astme seisukohtadest ja otsustama asja uuesti, mistõttu on välistatud asjas varasemate „kallutatud“ seisukohtade peale surumine. Seetõttu ei saa tuletada sellest ka üldreeglit, et kohtuotsuse tühistamisel tuleks asi saata koheselt lahendamiseks uuele koosseisule. Tallinna Halduskohus on 8. jaanuari 2009. a

---

²⁵ L. Kanger, lk 5.

²⁶ E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets „Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse, Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt“, lk 170.

kohtumääruses haldusasjas nr 3-08-2465 viidanud asjaolule, et kohtumajades ja kohtutes on erinev praktika mitte tingituna TsMS §-st 23 vaid asjaolust, et asjade kohtunike vahel jaotamise kord nähakse ette tööjaotusplaanis, mis kehtestatakse eraldi kohtute ja kohtumajade kaupa. Töö autori hinnangul oleks taandamiseks alust eelkõige üksnes juhul, kui kohtuotsuses kohtuniku väljendatud seisukohad tõendite hindamisel võivad viidata olulisele kallutatusel. Kuid sellisel juhul, oleks taandamise aluseks hoopiski TsMS § 23 lg 7. Siiski ei pruugi ka sellel alusel taandamine olla põhjendatud, kuna juhul, kui kohtuotsuse põhjendused olid jälgitavad ja isegi kuigi menetlusosalise hinnangul võis kohus tõendeid valesti hinnata, puudub menetlusosalisel õigus nõuda kohtunikku, kelle vaated või hinnangud võiksid kattuda nende omadega ja kes teeks seetõttu ka eelduslikult meelepärasema otsuse.

TsMS § 23 lg 7 kohaselt peab kohtunik ennast taandama, kui esineb muu asjaolu, mis annab alust kahelda kohtuniku erapooletuses. Nimetatud säte on äärmiselt suure määratlematuse astmega, mistõttu tekib selle kohaldamisel praktikas probleeme, kuna jääb selgusetuks, kuidas mõistet „muu asjaolu“ saaks ja tuleks sisustada. Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger on viidanud asjaolule, et selleks, et selgitada välja, mida mõista mõiste all „muu asjaolu“, on lihtsam alustada negatiivsest defineerimisest ja näitlikustada, et muuks asjaoluks ei saa pidada kohtu tegevust menetluse juhtimisel või teise faktiliselt mitteseotud kohtuasja läbivaatamist sama kohtuniku poolt. Kui teine kohtuasi ei ole faktiliselt antud vaidlusega seotud, see tähendab, et ei puuduta samu tõendeid ega asjaolusid, siis eelduslikult kohtunikku mõjutatud ei ole ja taanduda ei tohi. Kohtu igapäevane tegevus ei ole taandumist tingiv asjaolu ei varasemate faktiliselt mitteseotud kohtuasjade ega käimasoleva kohtumenetluse juhtimise seisukohalt. Muud kohtuasjad saavad olla taandumise põhjuseks üksnes siis, kui nende lahendamise kaudu on kohtunik kaotanud objektiivsuse, eelkõige võib see juhtuda seotud kohtuasjade puhul, kui kohtunikul on varasema vaidluse lahendamisel juba tulnud hinnata samu tõendeid või uurida samu asjaolusid. Mõjutatuse hindamine on aga kaalumise küsimus.²⁷ Näiteks on peetud Tartu Halduskohtu 26.03.2007 kohtumääruses asjas nr 3-07-166 kohtuniku taandamist võimalikuks kahju hüvitamise nõude lahendamisest, kuna kohtunik jättis varasemalt rahuldamata kaebuse, milles kaebaja taotles väidetavalt kahju tekitanud haldusakti tühistamist. Kuigi faktiline ja õiguslik alus taandamiseks puudus, tuli taandamist pidada otstarbekaks põhjusel, et kuna kohtunik andis varasemas asjas samadele tõenditele hinnangu võib jääda uue kaebuse lahendamisel mulje, et kohtunik ei saa olla asja menetlemisel täiesti erapooletu.

---

²⁷ L. Kanger, lk 8.

Töö autor nõustub väitega, et „muu asjaolu“ all ei tohi käsitleda tõepoolest tavapärasest kohtu tegevust menetluse juhtimisel, kuna see võimaldaks menetlusosalistel iga vähimagi soovi korral kohtunikku menetlusest taandada. Samas võivad menetlusosaliste ja kohtu käsitletud sellest, mida saab tavapäraseks menetluseks pidada, oluliselt lahkned, kuna menetlusosalise jaoks võib olla kohtusse pöördumine esmakordne, kuid kohtu jaoks on õigusemõistmine igapäevane tegevus. Näiteks jättis kohus Tallinna Halduskohtu 24. augusti 2012. a kohtumäärusega haldusasjas nr 3-12-173 rahuldamata taandusavalduse, milles kaebaja oli soovinud kohtuniku taandada muuhulgas põhjusel, et kohus lükkas kohtuistungi edasi 11. septembrilt 2012. a 19. oktoobrile 2012 seoses asjaoluga, et kaebajat riigi õigusabi korras esindanud advokaadile ei sobinud varasem kohtuistung aeg ning menetlust on läbi viidud mõistliku aja jooksul. Kuna nimetatud kohtutoimingu tegemisel ei ole iseenesest midagi eriskummalist, siis oleks kohtuniku taandamine põhjendamatu ja viiks vastupidisel juhul lõppkokkuvõttes sellise olukorra tekkimiseni, kus kaebajal oleks äärmiselt lihtsalt võimalik kohtunikke välistada, kuni tema asi jagatakse lahendamiseks talle meelepärasele kohtunikule.

Isegi juhul, kui menetlusosaline leiab, et kohtuniku menetlustoimingud ei ole seaduslikud või kui nad ka seda tõepoolest on väidetava kohtu poolse menetlusnormide või materiaalnormide rikkumise tõttu, ei ole alust kohtuniku taandamiseks, vaid menetlusosalisel tuleks esitada, kas tulenevalt TsMS § 333 vastuväide kohtu tegevusele, esitada määruskaebus edasikaevatavale määrusele või hiljem apellatsioon- või kassatsioonkaebus kohtuotsusele. Vastasel korral kui taandamisel asutakse hindama seda, kas kohus on rikkunud menetlus- või materiaalõiguse norme, saaks kahjustada erapooletu õigusemõistmine läbi selle, et asja menetlev kohtunik oleks allutatud mõne teise kohtuniku juhtnõoidele – kas siis kohtu esimehe või teiste kohtukoosseisu liikmete arvamusele või ka ringkonnakohtu arvamusele, et teha nende hinnangutest lähtudes õiguspärane otsus. Ühtlasi muutuks sisutuks ka edasikaebemenetlus, kuna isegi juhul, kui kõrgema astme kohtunikud ei ole puutunud sama taandusavalduse lahendamise kokku, oleks taandamisavalduse esitanud menetlusosalise jaoks avatud täiendav viis, kuidas mõjutada endale soodsas suunas kohtulahendite tegemist. Asjaolule, et menetlusnormi väidetav rikkumine ei ole kohtuniku taandamise aluseks ja et kaebaja saab vajadusel esitada vastuväite kohtu tegevusele, on leitud näiteks ka Tallinna Halduskohtu 12.11.2012 kohtumääruses nr 3-12-1516.

Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger on leidnud, et „muu asjaolu“ positiivne defineerimine on võimalik, kui kontrollida esmalt, kas eelnevad kohtuniku eelnevalt lahendatud kohtuvaidlused on lahendatava vaidlusega faktiliselt seotud, ning seejärel seotuse

korral tuleb kontrollida, kas kohtunik saab olla lahendist subjektiivselt huvitatud. Arvestada tuleb aga seejuures seda, et õiguslike seisukohtade kujundamine ei ole samastatav kohtuniku erapooletuse kadumisega. Kui mõlemad kontrollastmed saavad jaatava vastuse, on kohtupraktikas tegemist „muu asjaoluga“, mis toob kaasa taandumise. Sõltumata eelnevast on taandumist nõudvaks „muuks asjaoluks“ loetud menetlusosalise usalduse tõsist kaotust kohtu erapooletuse suhtes ja kohtu autoriteedi ohtu sattumist.²⁸ Nii on näiteks tsiviilasjas nr 2-11-8081 taotlenud avaldaja kohtuniku taandamist põhjusel, et kohus jättis rahuldamata esialgse õiguskaitse taotluse ega kinnitanud poolte vahel sõlmitud lapsega suhtlemise korda ka pärast seda, kui analoogiline kohtulahend oli tühistatud ning lisaks solvas kohus kaebajat ja „ähvardas trahviga“. Kohtu esimees nõustus 4. jaanuari 2012 kohtumääruses²⁹ küll asja menetleva kohtuniku seisukohaga, et taandustaotluses toodud asjaolud ei anna alust kohtuniku taandamiseks, kuid kuna avaldajal on tekkinud sügav subjektiivne arvamus kohtuniku erapoolikuse osas, tuleb kohtunik taandada menetlusest menetluse efektiivsuse ja kohtu õigusrahu huvides, kuna tsiviilasja menetlemine peaks kohtumenetluses osalevatele pooltele ka näima erapooletu ja objektiivne. Töö autori hinnangul võib aga selline avar tõlgendusviis, kus kohtuniku taandatakse menetlusest eelkõige põhjusel, et menetlus näiks erapooletu menetlusosalise jaoks, viia põhjendamatu kohtuniku taandamiseni, kuna on oluline see, kas realselt taandamise alused esinevad või mitte. Kohtuniku taandamine oleks nimetatud põhjustel vajalik ja põhjendatud vaid eelkõige juhul, kui kohtunik on tõepoolest menetlusosalisega ilmselgelt väärilt käitunud või väljendanud varasemalt menetletava asja suhtes seisukohti, millest võib järeldada, et kohtunikul on juba kujunenud eelarvamus menetletava asja suhtes. Vastasel juhul võivad menetlusosalised asuda pahatahtlikult kohtunikku taandama, kas mõne sobivama kohtuniku saamiseks või ka menetluse venitamiseks. Teisest küljest on mõistetav, et menetlusosalise jaoks võib olla keeruline tõendada asjaolu, et kohtunik on käitunud tema suhtes väärilt või et esineb mõni muu asjaolu, mis annab alust kahelda selles, kas kohtunik on asja menetlemisel erapooletu.

Ühtlasi on ka kohtunikud ise taotlenud kohtu esimehelt enese taandamist tuginedes TsMS § 23 lõikele 7 ja leides seejuures, et kuigi kohtuniku enese hinnangul suudab ta jääda menetluses erapooletuks – ja seega otseselt taandamise alust nagu ei esinekski – tuleb kohtunik menetlusest taandada põhjusel, et õigusemõistmine näiks erapooletuna ka kõrvaltvaatajatele. Näiteks on Pärnu Maakohtu kohtu esimees pidanud võimalikuks taandada

---

²⁸ L. Kanger, lk 8.

²⁹ Harju Maakohtu 04.01.2012 kohtumäärus asjas nr 2-11-8081

20.09.2011 määrusega tsiviilasjas nr 2-11-32161³⁰ asja menetlenud kohtuniku, põhjusel, et kohtunik tunneb varasemalt kostjat. Määrusest jääb esmapilgul mulje, et taandumist ei ole kõige õnnestunumalt põhjendatud. Kohtuniku taandumise põhjuseks võib olla ka varasem lähedane tutvus või sõprus mõne menetlusosalisega, mistõttu võib kohtunik tunda end kohtumenetluses kammitsetuna ja ei pruugi olla seetõttu oma poolehoiust tulenevalt suuteline otsuse tegemisel kaaluma kõiki asjaolusid objektiivselt, tulenevalt lojaalsuse tunde sõbra vastu.

Märkimisväärseks tuleb pidada asjaolu, et seni puuduvad Euroopa Inimõiguste kohtu lahendid selle kohta, et tsiviil- või haldusasjade kohtunikud oleksid menetlenud asju olukorras, kus nad oleksid pidanud end menetlusest taandama erapooletuse tõttu. Ka ei leidnud töö autor ühtegi Riigikohtu ega ka madalama astme kohtulahendit perioodi 2009 – 2012 kohta, kus varasem kohtulahend oleks tühistatud seoses sellega, et kohtuasja menetles erapooletu kohtunik või kohtukoosseis.

Asjaolu, kas menetlus näib menetlusosalise või avalikkuse jaoks erapooletu, on võimalik seega ka kohtuniku taandamise taotluse lahendamisel arvesse võtta. Nimelt on menetluse õigusnäivust pidanud oluliseks ka Euroopa Inimõiguste Kohus asjas *Findlay vs. the United Kingdom*³¹, kuna õigusemõistmise välise külje näilisuse arvesse võtmine võimaldab säilitada ja sisendada avalikkusele kindlust kohtute sõltumatusesse ja erapooletusesse. Asja menetleva kohtu erapooletus tuleb kindlaks kahe tahu kaudu, hinnates menetlust nii subjektiivse testi kui ka objektiivse testi kaudu. Eelviidatud kohtuasjas selgitas kohus, et subjektiivse testi puhul tuleb esmalt jõuda selgusele, kas kohus on vaba isiklikust eelarvamusest või huvist asja vastu ning teiseks peab kohtumenetlus ka objektiivsest vaatenurgast näima aus, et kõrvaldada igasugused kahtlused. Üldise põhimõtte kohaselt tuleb siiski eeldada, et kohus on subjektiivsest küljest erapooletu ning kui esineb vastuväiteid, peab isik neid asuma kohtus tõendama. Seejuures tuleb otsustamisel võtta arvesse nii kohtu poolt väljendatud veendumusi kui ka käitumist.³² Selleks, et kohut saaks pidada erapooletuks on nõutav, et kohus ei oleks otsustamisel kallutatud ühe või teise poole kasuks, ei võimaldaks ennast mõjutada informatsioonil, mis tuleb väljapoolt kohtusaali, ega teeks otsust populaarsuse saavutamiseks või ka ükskõik millisest muust survest lähtudes, vaid tugineks üksnes nendele objektiivsetele

---

³⁰ Vt ka Pärnu Maakohtu 17.02.2012 määrus 2-11-50263

³¹ EIKo 25.02.1997, 22107/93, *Findlay vs. United Kingdom*, p-d 73 ja 76.

³² EIKo 10.06.1996, 17602/91, *Thomann vs. Switzerland*, p-d 30 ja 31.

poolte väidetele, mis on esitatud kohtumenetluse käigus.³³ EIK viitas kohtuasjas *Pullar vs. United Kingdom*³⁴ sellele, et mõningatel juhtudel, võib olla keeruline esitada tõendeid selle kohta, mis lükkaksid sellist automaatset eeldust erapooletusest ümber, mistõttu tuleb objektiivsuse testi abil veenduda, kas siiski võib olla alust väiteks, et menetlus toimus erapoolikult. Objektiivsuses testi kaudu tuleb jõuda selgusele, kas kohtul olid piisavad garantiid, et mõista õigust erapooletult. Nimetatud garantiideks on kohtu liikmete ametisse nimetamise viis, ametiaja kestvus, välise surve vastu olevad garantiid ning ka see, kas kohtu institutsioon näib väljapoole sõltumatuna.³⁵ Seega, kuigi asjaolu, kuidas näib kohtumenetlus väljapoole avalikkusele on küll oluline, kuid väita, et on toimunud EIÕK artikkel 6 lõike 1 rikkumine, ei saa ainuüksi selle pinnalt, kuidas tundus see menetlusosalisele enesele, vaid peab esinema mingisugune täiendav objektiivne asjaolu, millest jääb väline mulje, et kohus oli kallutatud otsuse tegemisel.

---

³³ L. Wildhaber, *Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights*. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>

³⁴ EIKo 10.06.1996, 2239/93, *Pullar vs. United Kingdom*, p 32.

³⁵ EIKo 22.11.1995, 19178/91, *Bryan vs. United Kingdom*, p 37; EIKo 03.02.2005, 58141/00, *Thaler vs. Austria* p 40; EIKo 04.05.2006, 47533/99, *Egrin vs. Turkey*, p 38.

2.2. KOHTUNIKUABI JA KOHTUJURISTI PÄDEVUS JA TAANDAMINE

Esmased küsimused, mis tõusetuvad enne kohtunikuabi ja kohtujuristi menetlusest taandamise võimalikkust, on järgnevad - milline oli seadusandja eesmärk nimetatud ametikohtade loomisel ja kui on ja kui suur saab üldse olla nimetatud ametnike pädevus õigusemõistmisel.

PS § 146 sätestab, et õigust mõistab ainult kohus. Kohus on oma tegevuses sõltumatu ja mõistab õigust kooskõlas põhiseaduse ja seadustega. Nimetatud sättes ei ole otseselt märgitud, kas õigusemõistmist teostab üksnes kohtunik või on võimalik nimetatud sätet tõlgendada laiendavalt selliselt, et õigusemõistmisega saavad piiratud ulatuses tegeleda ka kohtuametnikud. Märkimisväärne on ka asjaolu, et uue kohtute seaduse osad töögrupi liikmed pidasid vajalikuks enne kohtujuristi pädevuse laiendamist lahendada küsimust, kas PS § 146 esimeses lauses mõeldakse kohtu all kohut kui asutust või kohtu kui kohtunikku.³⁶

Kuigi alguses kuulus registrikannete tegemise pädevus üksnes kohtunikele, muudeti 1996. aastal äriseadustikku³⁷, lisades sinna paragrahvi 24, millega anti pädevus nimetatud kannete tegemiseks lisaks kohtunikele ka kohtunikuabidele. Varasemalt kohtunikuabide ametikohad puudusid. Nimetatud paragrahvi lõike 1 kohaselt on kohtunikuabi pädev läbi vaatama registripidajale esitatud avaldusi ja tegema kandeotsuseid. Sama paragrahvi lõike 2 punktide 1-4 kohaselt pidi kohtunikuabi kandeotsuse tegemise andma vastava kohtu esimehe poolt määratud kohtunikule, kui tuleb rakendada teise riigi õigust; ta soovib kõrvale kalduda talle teadaolevast kohtuniku seisukohast; avalduse läbivaatamisel ilmnevad õiguslikud raskused; tegemist on käesoleva seadustiku § 61 alusel tehtava ebaõige kande parandamise või seni puuduva kande tegemisega. ÄS § 24 lg 3 kohaselt võis kohtunik samas paragrahvis lõikes 2 sätestatud aluste korral kandeotsuse tegemise kohtunikuabile tagasi anda, kuid sellisel juhul oli kohtunikuabi seotud kohustuslikult kohtuniku seisukohaga. Seega oli kohtunikuabi pädevus võrdlemisi kitsas ning seondus vaid registrikannete tegemise ja õigusliku kontrolliga.

Käesoleval ajal sätestab kohtunikuabi õigusliku seisundi KS § 114, mille lõike 1 kohaselt on kohtunikuabi kohtuametnik, kes täidab seaduses nimetatud ülesandeid. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kohtunikuabi oma ülesannete täitmisel sõltumatu, kuid peab seaduses ettenähtud ulatuses järgima kohtuniku juhiseid. Kehtiva TsMS § 22¹ lg 1 kohaselt võib seaduses sätestatud juhul tsiviilasja kohtuniku asemel lahendada ka kohtunikuabi. TsMS sätestab lisaks

³⁶ Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

³⁷ Äriseadustik. - RT I 1996, 52, 993.

kohtunikule kohtunikuabi pädevusalasse järgmiste otsustuste tegemise: TsMS § 59 lõike 6 esimese lause kohaselt määruse toimikuga tutvumisloa andmisest keeldumise kohta; TsMS § 174 lõike 8 alusel menetluskulude kindlakstegemise määrus; TsMS § 187 lõike 4 alusel menetlusabi taotlus; TsMS § 489² lõike 1 kohaselt makseettepaneku, maksekäsu ja maksekäsu kiirmenetlusega seotud muu määrus, muu hulgas TsMS §-s 179 nimetatud määrus; TsMS § 499 lõike 5 kohaselt on üleskutsemenetluse läbiviimiseks pädev ka kohtunikuabi. Seejuures võib TsMS § 503 lõike 2 punkti 4 kohaselt üleskutsemenetluses määruskaebus tugineda üksnes sellele, et välistusmääruse teinud kohtunik või kohtunikuabi oleks pidanud ennast asjas taandama. TsMS § 586 lõike 5 kohaselt võib pärandi hoiumeetmete rakendamise ja pärandi hooldaja määramise otsustada ka kohtunikuabi. Seega on seadusandja käesolevaks ajaks laiendanud oluliselt kohtunikuabide pädevust. Justiitsministeeriumi menetluses oleva kavandatava kohtute seaduse eelnõuga kavatakse ühtlustada kohtuametnike allkirjastamise pädevust ja seda laiendada. Ühtlasi plaanitakse seejuures ära kohtunikuabide ja konsultantide ametikohad ning luua nende asemele kohtujuristide ametikohad.³⁸

1. jaanuaril 2013. a jõustus kohtute seaduse § 125¹, mis reguleerib kohtujuristide staatust ja tegevust ning millest tulenevalt loodi esimese ja teise astme kohtutesse kohtujuristide ametikohad. Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskirja³⁹ kohaselt on kohtujurist kohtuametnik, kes osaleb kohtuasjade menetluseks ettevalmistamisel ning võib seejuures menetlusseadustikus ettenähtud juhtudel teha menetlustoiminguid iseseisvalt või teda juhendava kohtuniku järelevalve all. Eelviidatud seletuskirja kohaselt on kohtujuristide ametikohtade loomise peamiseks eesmärgideks arendada konsultandi ametit edasi kvalifikatsiooni tõstmisega ning tagada seeläbi kohtute töö kvaliteeti ja tõhustada kohtumenetlust.

Kehtiva korra kohaselt tuleneb kohtuametniku iseseisev pädevus TsMS § 22¹ lõikest 3, mille kohaselt tuleb kohtuametniku pädevus asja lahendamist ettevalmistava või muu korraldava määruse, mille peale ei saa edasi kaevata, muu hulgas avalduse, taotluse või kaebuse käiguta jätmise määruse ning määruse tähtaja andmise ja pikendamise kohta, tegemiseks sätestada kohtu kodukorras. KS § 125¹ lg 1 kohaselt osaleb kohtujurist kohtuasjade menetlemiseks ettevalmistamisel ja menetlemisel kohtumenetluse seaduses ettenähtud ulatuses iseseisvalt või kohtuniku järelevalve all. Sama paragrahvi lõike 2 kohaselt on kohtujurist pädev tegema ka neid toiminguid ja lahendeid, mida kohtumenetluse seaduse kohaselt on pädev tegema

---

³⁸ Kohtute seadus. Eelnõu seisuga 21.03.2013 (Käikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

³⁹ Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>

kohtunikuabi või muu kohtuametnik. Seega on kohtujuristidel samasugune pädevus nagu kohtunikuabidel. Kuna halduskohtutes kohtunikuabid puuduvad, ei ole käesoleval ajal faktiliselt kohtujuristide pädevus suurenenud. KS eelnõu seletuskirja⁴⁰ kohaselt on edaspidi plaanis kohtujuristi pädevust täpsustada ministeeriumis ettevalmistamisel oleva seaduse muudatusega.

KS 125¹ lõikest 5 tuleneb, et avaliku konkursi kohtujuristi ametikoha täitmiseks korraldab kohtu esimees, kellel on pädevus ka kohtujuristi ametisse nimetamiseks ja ametist vabastamiseks. KS 125¹ lg 6 kohaselt ei või kohtujuristi palk ületada esimese astme kohtuniku ametipalka ja peale katseaega olla väiksem kui pool esimese astme kohtuniku ametipalgast. Kuigi kohtujuristi ei nimeta ametisse justiitsminister ning alluvusvahekord kohtudirektoriga puudub, ei saa veel sellest teha järeldust nagu oleks kohtujuristil võrreldes kohtunikega samasugune isiklik sõltuvus ning kohtujuristi pädevusse saaks delegeerida eelviidatud lihtsamad õigusemõistmise otsustused, millega seni tegelesid kohtunikud.

Täiendavalt seni mitte edasikaevatavatele kohtulahenditele, on uue kohtute seaduse eelnõuga plaanis anda kohtujuristide pädevusse muuhulgas järgmised otsustused: tulenevalt TsMS § 68 lg-st 3; HKMS § 71 lg-st 5 seaduses sätestatud menetlustähtaja ennistamise avalduse lahendamine; tulenevalt TsMS § 75 lg-st 3 ja TsMS § 76 lg-st 1 asja üleandmine kohtualluvuse järgi; TsMS § 148 lg 1 ja HKMS § 105 lg 1 alusel menetlusosalise kohustamine tasuda ette asja läbivaatamise kulud ja kui neid ei tasuta, võib kohtujurist otsustada ka taotletava toimingu tegemata jätmise; TsMS § 149 lg 8 alusel kautsjoni tagastamise avalduse lahendamine; TsMS § 149 lg 8; § 150 lg 4; HKMS § 104 lg 8 alusel riigilõivu tagastamise määrus. Ühtlasi plaanitakse kohtujuristide pädevusse anda TsMS § 159 lg 1, § 161 lg 2; HKMS § 106 alusel tunnistajale, eksperdile või tõlgile makstava tasu ja hüvitatavate kulude kindlaksmääramine; menetlusvälisele isikule tema poolt tõendi esitamisega seoses kantud hüvitatavate vajalike kulutuste kindlaksmääramine; TsMS § 188 lg 1 ja 3 alusel osamaksete tasumise peatamine, kui menetlusabi korras on määratud menetluskulude tasumine osadena või osamaksete suuruse ja tasumise tähtaja muutmine; TsMS § 189 lg 1; HKMS § 117 lg 1 alusel menetlusabi andmise tühistamine; TsMS § 317 lg 6 alusel menetlusdokumendi avalikust kättetoimetamisest keeldumine; TsMS § 425 lg 1 alusel tähtpäevaks kõrvaldamata puudustega menetlusdokumendi läbi vaatamata jätmine ja tagastamine; TsMS § 425 lõige 1 alusel hagi läbivaatamata jätmine; HKMS § 124 lg 2¹ alusel kaebuse tähtaegsuse kontrollimine; TsMS § 638 lg 1 alusel apellatsioonkaebuse menetlusse

---

⁴⁰ Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE II). Kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>

võtmine. Kohtute seaduse eelnõu töögrupp leidis, et kohtujurist võiks edaspidi otsustada hagita asjades: TsMS § 511 lg 1 kohaselt isiku surnuks tunnistamine; TsMS 516 lg 1 kohaselt äraolija varale hoolduse seadmine; TsMS § 523 lg 1 alusel välisriigi kohtulahendi täidetavaks tunnistamise otsustamine; TsMS § 628 lg 1 alusel varale sundvalitseja määramine ja sundvalitsejale tasu maksmise otsustamine; PKS § 194 lg 3 alusel eestkoste järelevalve teostamine. Seega suurendab kavandatav eelnõu kohtujuristi pädevusi oluliselt võrreldes kohtunikuabi senise pädevusega.

Märkimisväärne on aga asjaolu, et Uno Lõhmus on varasemalt seonduvalt kohtunikuabide pädevuse laiendamisega leidnud, et kuigi kohtuasutustes tegelevad õigusemõistmisega eri liiki riigiametnikud ning seadusandja on viimastel aastatel laiendanud kohtunikuabi pädevust ja andnud ka talle õigusemõistmise volitusi, tuleb PS-de 146, 147 ja 150 koostoisest, et õigusemõistmise volitused on siiski vaid kohtunikul. Õigusemõistmise volituste andmine kohtunikuabile on PS seisukohast vaieldav. KS järgi on kohtunikuabi kohtuametnik, kelle nimetab ametisse justiitsminister ja kellel on alluvusvahekord kohtu direktoriga.⁴¹ Ühtlasi kehtestab KS § 122 lg 1 sätestatu kohaselt kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus. Seega võib väita, et vähemalt näiliselt ei saa pidada kohtunikuabisid sõltumatuks täitevvõimust, kuna kohtunikuabide ametipalga määramisega Vabariigi Valitsuse poolt on loodud oht või kahtlus lubamatuks kohtuvõimu institutsionaalse sõltumatuse negatiivseks mõjutamiseks.⁴² Ka Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes leitakse, et kohtunikuabi ei ole vaadeldav kohtunikuna just seetõttu, et tal puudub isiklik sõltumatus, mis objektiivse sõltumatuse kõrval on kohtunikuameti sisuliseks elemendiks.⁴³

Põhiseaduse eelnõu ettevalmistamisel kaaluti põhiseadusesse sätestada sõnaselgelt, et õigust mõistavad vaid ametikohtunikud. Põhjus, miks sellisest kindlaviisilisest määratlusest nähtuvalt Põhiseaduse Assamblee protokollidest loobuti, oli soov rakendada kohtumenetluses kohtukaasistujaid.⁴⁴ Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuandes leiti seonduvalt PS § 146 analüüsidest järgnevat: „Kohtusüsteemi monopol õigusemõistmisel välistab selle, et riiklik õigusemõistmise funktsioon võidaks panna mingitele muudele isikutele või organitele, kes või mis ei vasta põhiseaduses sätestatud kohtunike ja kohtute

---

⁴¹U. Lõhmus. PõhiSK § 146/3. - E.-J. Truuväli jt (toim). Eesti Vabariigi põhiseadus. Komm vlj. 2 vlj. Tallinn Juura 2008.

⁴² Õiguskantsler Indrek Tederi märgukiri aastast 2008. a Justiitsministeeriumile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6oiguskantsleri_margukiri_kohtunikuabi_ametipalgad.pdf

⁴³ EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta.

⁴⁴ V. Peep (toim). Põhiseadus ja Põhiseaduse assamblee. Tallinn 1997, lk-d 393, 395-398 ja 445-446.

mõistele.“/.../,Õigust mõista võivad ainult kohtunikud, mitte aga haldusametnikud või muud ametikandjad.“/.../,Kohtunikele on reserveeritud vaid õigusemõistmine materiaalses mõttes, kuhu põhiseadusega kohtutele määratud ülesannete kõrval kuluvad õigusemõistmise traditsioonilised „tuumikküsimused“ st tsiviil- ning kriminaalrajade lahendamine. Neid ülesandeid ei või panna mittekohtunikest ametnikele. Kuid mitte kõik kohtutele pandud ülesanded ei kujuta endast õigusemõistmist materiaalses mõttes. Ka mittehagiliste kohtuasjade raames on kohtunikele üldjoontes reserveeritud need ülesanded, mis puudutavad isikuõigusi, sh teovõimetuks tunnistamine, adopteerimine, vanemaõiguste äravõtmine jne. Neid küsimusi võib lugeda õigusemõistmise materiaalse külje alla kuuluvateks.“⁴⁵

Kuigi uue kohtute seaduse eelnõu osad koostajad soovisid leida tsiviil- ja halduskohtumenetluses neid toiminguid, mida ei saa pidada otseselt õigusemõistmiseks, et laiendada selles ulatuses kohtujuristide pädevust⁴⁶ ning ilmselgelt ei ole ega saa panna kohtujuristidele lõplikku otsustuspädevust, on siiski neile usaldatud kohtumenetluses oluliste toimingute tegemine, millest võib sõltuda asja edasine menetlus. Näiteks võib hagejale saada hagiaga kohtusse pöördumisel oluliseks piiranguks sellelt tasutav riigilõiv juhul, kui kohtujurist või kohtunikuabi jätab rahuldamata tema menetlusabi taotluse hagilt riigilõivu tasumisest vabastamiseks. TsMS § 181 lg 1 p 2 kohaselt saab anda menetlusabi juhul kui on piisav alus eeldada, et menetluses osalemine on edukas. Seega eeldab riigilõivust vabastamise taotluse lahendamine juba asjasse sisulisemat süüvimist. Olukorras, kus hageja menetlusabi taotluse on lahendanud ainuisikuliselt kohtunikuabi, tõusetub küsimus sellest, kas nimetatud ametniku otsust saab pidada piisavalt erapooletuks. Nimelt asjaolud, et kohtunikuabi allub teenistuslikult kohtudirektorile ja lisaks kehtestab KS § 122 lõike 1 kohaselt kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus, võivad viidata asjaolule, et kohtunikuabi ei pruugi olla täitevvõimust organisatsiooniliselt täiesti sõltumatu. Nimetatud asjaolud ei anna alust aga siiski kohtunikuabi taandamiseks menetlusest, kuivõrd taandamise aluste kohaldamise eesmärgiks ei saaks olla kohtuvõimu kui organisatsioonilise võimu erapooletuse tagamine.

TsMS § 22¹ lg 3 kohaselt kohaldatakse kohtunikuabi taandamisele käesoleva seadustiku § 595 lõigetes 2-4 sätestatud. TsMS § 595 lg 4 viitab jällegi aga sellele, et kohtunikuabi taandamisele kohaldatakse tsiviilkohtumenetluse seadustikus kohtuniku taandamise kohta sätestatud, ehk siis TsMS § 23-30. Seega, võib väita, et kuigi kohtunikuabi taandamine on TsMS-ga reguleeritud, ei ole see toimunud kõige õnnestunumal moel. Sisuliselt on tegu olukorraga, kus TsMS üldosa viitab eriosale, mis viitab tagasi üldosas paiknevale kohtuniku

⁴⁵ EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta.

⁴⁶ Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

taandamise alustele, muutes TsMS 22¹ lg 3 sätte taandamise osas sisutuks. Asjaolule, et õigusnormide süstemaatika eeldaks vastupidist ning et taandamise instituudi asetamine ei sobi TsMS § 595 pealkirja alla „kohtunikuabi pädevus“ on viidanud ka Riigikohtu haldusõiguse analüütik Liina Kanger.⁴⁷ Kuna kohtunikuabide instituut puudub halduskohtumenetluses, ei tõusetu nimetatud probleemi halduskohtumenetluses.

Tsiviilkohtumenetluses tõusetub samas probleem, millistel alustel saab taandada kohtujuristi, kuna kohtujuristi ja kohtunikuabi pädevus on hetkel sisuliselt samasugune. Olukorras, kus TsMS-is ei ole sätestatud hetkel selgesõnalisi aluseid kohtujuristi taandamiseks, kuigi kohtujuristile on antud samasugune pädevus, on tegemist olulise menetlusseadustiku minetusega, mistõttu ei saa väita, et menetlusosaliste õigus erapooletule kohtumenetlusele on täielikult tagatud. Kohtupraktikas ei ole nimetatud küsimust hetkel veel tõstatatud ja ilmselt saaks analoogia korras kohaldada kohtujuristi taandamisel kohtunikuabi või kohtuniku taandamise aluseid, kuid kuna menetlusseadustik on selles osas ebaselge, ei pruugi ka kõik isikud olla teadlikud sellest, et vajadusel on neil võimalik esitada avaldus ka kohtujuristi taandamiseks. Uue kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse eelnõuga⁴⁸ plaanitakse nimetatud probleem lahendada täiendades TsMS § 22¹ lõikega 2¹, mille kohaselt kohaldatakse kohtujuristi taandamisele käesolevas seadustikus kohtuniku taandamise kohta sätestatud. Kuigi ka halduskohtus on kohtujuristid, ei ole neil reaalselt analoogilist pädevust teha edasikaevatavaid kohtulahendeid nagu tsiviilkohtumenetluses. Seetõttu ei tõusetu halduskohtumenetluses hetkel küsimust ka kohtujuristi taandamisaluste vajalikkusest. Samas võib see päevakorda tulla jällegi juhul, kui kohtujuristide pädevust suurendatakse, sest HKMS-is puudub säte, mille kohaselt on kohtujuristi võimalik taandada kohtumenetlusest.

Praktikas ei ole kohtutelt taotletud käesolevaks ajaks kohtujuristi taandamist ning kohtujuristid ei ole esitanud ka avaldusi enesetaanduseks. Eelnevat asjaolu saab põhjendada ilmselt asjaoluga, et alates 1. jaanuarist 2013. a jõustus kohtujuristi ametikoha loomise võimaluse ning alles pärast seda said kohtud hakata konkursse korraldama. Seetõttu ei saa hetkel anda selles osas hinnangut kohtumenetluse erapooletuse nõude täitmise osas.

Aastatel 2009-2012 ei ole samuti taotlenud menetlusosalised kohtunikuabi taandamist. Kohtunikuabid on taotlenud enese taandamist HKMS § 23 lg 7 alusel nimetatud perioodil

---

⁴⁷ L. Kanger, lk 5.

⁴⁸ Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga 10.05.2013 (Käikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).

kolmes asjas⁴⁹ seondult asjaoluga, et tunnevad menetlusosalisi ning kohtu esimees on pidanud nende menetlusest taandamist põhjendatuks.

Kuigi ka Ameerika Ühendriikides on tulenevalt US Code § 956 õigusnõunikel⁵⁰ pädevus tegeleda õigusemõistmise toimingutega kohtu määratud ulatuses, puudub US Code'is regulatsioon, mis näeks ette võimaluse menetlusosalistele või õigusnõunikele endile võimaluse taandada õigusnõunikku kohtumenetlusest. Samas tuleb ka kohtuametnikel, sealhulgas ka kohtu õigusnõunikel samuti tulenevalt Kohtutöötajate käitumisreeglitest⁵¹ toimida õigusemõistmisel erapooletult, vältida igasuguse huvidekonflikti tekkimist ja välistada, et perekonnasuhted, sotsiaalelu või mõni muu suhe mõjutaks õigusemõistmist. Kohtutöötajate käitumisreeglite kaanoni nr 3 kohaselt on õigusnõuniku kohustus teavitada enda osas iga sellise asjaolu ilmnemisest, mis võib takistada erapooletud õigusemõistmist. Juhul, kui on teada asjaolud, mis võivad viia erapooliku õigusemõistmiseni või kallutada otsuse tegemist ebaõiglaselt ühe või teise menetlusosalise kasuks, on kohtunikul võimalik välistada õigusnõuniku osalemine sellistest asjadest. Kui kohtunik õigusnõuniku osalemist ei välista, on menetlusosalistel endil võimalik esitada kohtuniku kohta taandusavaldus US Code § 455 lõige a alusel, seda muidugi juhul, kui menetlusosalised on teadlikud sellistest asjaoludest. Kohtuniku aga mitte õigusnõuniku taandamine on põhjendatav eelkõige asjaoluga, et õigusnõunikud osalevad pretsedendiõiguse analüüsimisel ja sellise analüüsi tulemused mõjutavad ilmselgelt ka kohtunike tehtavaid lahendeid ja nägemust asjast, mis võib viia lõpptulemusena selleni, et kohtunik on otsust tehes kallutatud.

---

⁴⁹ Harju Maakohtu 13.12.2010 määrus nr 2-09-25263; Harju Maakohtu 15.08.2011 määrus nr 2-11-15902; Harju Maakohtu 23.01.2012 määrus nr 2-10-45497.

⁵⁰ Märkus. *Ingl. k. law clerk.*

⁵¹ Code of Conduct for Judicial Employees Kättesaadav:
<http://www.uscourts.gov/rulesandpolicies/codesofconduct/codeconductjudicialempleyees.aspx>

3. KOHTUNIKU TAANDAMINE AMEERIKA ÜHENDRIIKIDE FÖDERAALSES KOHTUSÜSTEEMIS VÕRRELDUNA EESTI KOHTUPRAKTIKAGA

3.1. KODIFITSEERITUD KOHTUNIKU TAANDAMISE ALUSED AMEERIKA ÜHENDRIIKIDES

Ameerika Ühendriikide Föderaalsetes kohtusüsteemis sätestab kodifitseeritud õiguse allikana Code of Laws of the United States of America (edaspidi US Code) kohtunike taandamise õiguslikud alused § 455, mille kohaselt:

(a) Iga Ameerika Ühendriikide rahvakohtunik, kohtunik või magistraat peab end taandama igast menetlusest, kus tema erapooletus võidakse mõistlikult küsimuse alla seada.

(b) Lisaks peab ta end taandama järgmistes olukordades:

(1) kui tal on menetlusosalise suhtes isiklik eelistus või eelarvamus või isiklikud teadmised menetlusega seotud vaidlusalustest tõenduslikest asjaoludest;

(2) kui ta on vaidlusaluses asjas erapraksise raames advokaadina osalenud või kui advokaat, kellega tal oli varem ühine praksis, osales sellise ühispraksise ajal vaidlusaluses asjas advokaadina või kui kohtunik või selline advokaat on vaidlusaluses asjas oluliseks tunnistajaks olnud;

(3) kui ta on riigi alluvuses töötades vaidlusaluse asja menetluses kaitsjana, nõustajana või olulise tunnistajana osalenud või vaidlusaluse asja sisu kohta arvamust avaldanud;

(4) kui ta teab, et temal endal indiviidina või esindajana või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga samas leibkonnas, on vaidlusaluses asjas või menetlusosalises finantshuvi või mis tahes muu huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada;

(5) kui tema ise või tema abikaasa ise või tema või tema abikaasa sugulane kolmanda astmeni või sellise sugulase abikaasa:

(i) on menetlusosaline või menetlusosalise ametnik, direktor või usaldusisik;

(ii) osaleb menetluses advokaadina;

(iii) omab kohtunikule teadaolevalt huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada;

(iv) on kohtunikule teadaolevalt tõenäoliselt menetluses oluline tunnistaja.

US Code § 455 rakendussäte e sätestab, et rahvakohtunik, kohtunik ega magistraat ei tohi menetlusosalistelt vastu võtta ühestki lõikes b loetletud taandamise alusest loobumist. Kui taandamise alus tekib ainult lõike a alusel, siis võib sellest alusest loobumise vastu võtta eeldusel, et sellele eelneb taandamise aluse täielik avaldamine ja dokumenteerimine. US Code § 455 lõige f sätestab, et kui rahvakohtunik, kohtunik, magistraat või pankrotikohtunik, kellele kõnealune asi on lahendamiseks antud, taandatakse pärast olulise kohtuaja pühendamist kõnealusele asjale ja taandamise põhjuseks on, et pärast kõnealuse asja temale lahendada andmist ilmnes või avastati, et temal endal indiviidina või esindajana või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga samas leibkonnas, on menetlusosalises finantshuvi, välja arvatud huvi, mida menetluse tulemus võib oluliselt mõjutada, siis ei ole taandamine nõutav, kui selline rahvakohtunik, kohtunik, magistraat, pankrotikohtunik, abikaasa või alaealine laps ütleb taandamise aluseks olevast huvist lahti.

Paralleelselt US Code §-le 455 kohaldub Ameerika Ühendriikide Föderaalne õigussüsteemi apellatsioonikohtutes täiendavalt ka US Code § 144. Nimetatud paragrahv sätestab, et alati, kui menetlusosaline esitab ringkonnakohtus õigeaegse ja piisava vandetunnistuse, et kohtunikul, kelle lahendada tema kohtuasi on antud, on isiklik eelistus või eelarvamus tema või mis tahes oponendi poolt või vastu, ei tohi selline kohtunik antud menetluses enam jätkata, vaid tema asemel määratakse seda menetlust jätkama teine kohtunik. Vandetunnistuses peab ära märkima faktid ja põhjused, miks menetlusosaline usub sellist eelistust või eelarvamust eksisteerivat ning see peab olema esitatud vähemalt kümme päeva enne menetluse kohtuistungile määratud päeva või tuleb näidata hea põhjendus sellele, miks niisugust vandetunnistust ei esitatud eelnimetatud tähtaja jooksul. Menetlusosaline võib igal juhul ainult ühe sellise vandetunnistuse esitada. Sellega peab kaasas olema ametliku nõustaja kinnitus selle kohta, et vandetunnistus on antud heauskselt.

Ühtlasi reguleerib kohtuniku taandamist ka US Code § 47, mis sätestab, et ükski kohtunik ei tohi arutada ega lahendada apellatsiooni asjas, milles ta on juba varasemalt otsuse teinud.

3.2. USA KOHTUNIKU TAANDAMISE ERISUSI JA SARNASUSI VÕRRELDUNA EESTI KOHTUPRAKTIKAGA

US Code § 455 lõike a kohaselt peab kohtunik end igal juhul menetlusest taandama, kui tema erapooletus võidakse mõistlikult küsimuse alla seada. US Code § 455 b nõuab lisaks taandamist eelistuse, finantshuvi ja muude samas lõikes nimetatud aluste korral. Seega on sisuliselt US Code 455 lõikes b määratletud kindlaks konkreetsed juhud, millal kindlasti tuleks kohtunikul taanduda, kuid US Code 455 lõige a on oma olemuselt avaram üldklausel võrrelduna lõikega b, võimaldades kohtul ja menetlusosalistel taanduda ka igal võimalikul muul juhul, mis annab alust kohtuniku erapooletuses kahtlemiseks.⁵² US Code 455 lõike a eesmärgiks ei ole seejuures mitte üksnes õigusemõistmise erapoolikuse kaitsmine vaid ka see, et läbi kohtuniku taandamise taotluse lahendamise oleks kindlustatud asjaolu, et kohtumenetlus näiks avalikkuse jaoks erapooletu. Samas on eelnimetatud sätete täpse tõlgendamisviisi osas õiguskirjanduses ka vastupidiseid seisukohti avaldatud, seades kahtluse alla asjaolu, kas § 455 lõikes b toodud loetelu näol on tegemist eraldiseisva taandamise aluste kataloogiga, mille eesmärgiks on välistada tegelikku ühe poole suhtes kallutatud õigusemõistmise olukorra tekkimist, mitte aga näitlikustatud loeteluga § 455 lõike a jaoks, mil on küsimus sellest, kas menetlus võib näida avalikkusele erapoolik.⁵³ Seega väärtustab ka US Code 455 lõige a seda, kuidas menetlus võib näida avalikkusele ja nimetatud sätet võib kohtuniku taandamiseks kohaldada, kui esinevad mõjuvad kahtlused või põhjendused kohtuniku erapoolikuse kohta. Analoogiliselt TsMS §-le 23 lg 7 on ka siinkohal kohtute ja menetlusosaliste endi sisustada need asjaolud, mille alusel nad leiavad, et kohtunik menetleb asja erapoolikult.

Asjaolusid, millest saaks järeldada, et kohtumenetluse „kohtumenetluse erapooletust võidakse mõistlikult küsimuse alla seada“ tuleb allviidatava Ameerika Ühendriikide kohtupraktika kohaselt hinnata järgmise lahenduskäigu järgi: kohtunikul, kes on kaalutlemas, kas ta peaks end taandama § 455 lõike a alusel, ei tohiks taandamisel lähtuda enese kohta antud hinnangust, kas ta suudab tema enese arvates otsustada asja üle erapooletult, vaid otsustamisel tuleb lähtuda sellest, kas kohtuniku erapoolikust võidakse seada kahtluse alla mõistliku inimese poolt.⁵⁴ Kohtuasjas Ameerika Ühendriigid vs Bayless⁵⁵ selgitas kohus täiendavalt,

---

⁵² C. G. Geyh, lk 21.

⁵³ D. Bam, lk 12-13.

⁵⁴ C. G. Geyh, lk 28.

keda võib mõista sellise isikuna, kes vaatleb kohtuasja kõrvalt - nimelt ei tohiks see isik ise olla kuidagi asjast enesest isiklikult huvitatud, kuid talle peaksid olema teada kõik kaasuse faktilised asjaolud. US Code § 455 lõike a alusel saaks taandada kohtuniku aga üksnes juhul, kui tegemist on mingisuguse kohtumenetluse välise asjaoluga, mis annab alust kahtluseks kohtuniku erapooletuses, kuid samas tuleks arvestada ka seda, kuidas erapoolikusele viitavad asjaolud võivad näida üldsusele. Kohtuasjas *In re Drexel Burnham Lambert Inc*⁵⁶ selgitas kohus aga järgnevat: „aksiomaatiline on see, et kohus ei tohi lahendada asja, kui tema erapooletust võidakse mõistlikult kahtluse alla seada. Otsustamaks tundlikku küsimust, kas taandada kohtunik asja läbivaatamiselt, tuleb läbida test, mis seisneb selles, kas ka „mõistlik inimene“ kes on teadlik kõikidest faktidest ja asjaoludest, usuks kohtuniku erapooletust./.../ Kohtulikku menetlust ei tohiks hinnata selle põhjal, mida väljendatakse meedias. Juhul, kui see nii oleks, siis menetlusosalised, kellel on piisavalt õnne, et pääseda meediasse, võivad hakata kohtunikule ette heitma pärast erapooletust ning panna efektiivselt mõnele kohtunikule asja määramise korral veto. Sellisel juhul muutuks *judge-shopping*⁵⁷ täiendavaks ja potentsiaalseks taktikaliseks relvaks oskusliku õiguspraktiku käes. Selle asemel tuleb delikaatse küsimuse lahendamisel, kas kohtunik peaks menetlusest taanduma, vaatlema erapoolikuse väitega seonduvaid olulisi fakte ja asjaolusid, et otsustada, kas süüdistused tõepoolest tekitavad küsimuse kohtuniku erapoolikusest.“ Seega võib järeldada, et sarnaselt Eesti Vabariigi kohtutele on ka Ameerika Ühendriikide föderaalkohtutes oluline hinnata menetluse õigusnäivuse aspekti, kuid erapooletust ei tohiks hinnata vaid üksnes sellest aspektist, kuidas see kohtumenetlus näib väljapoole, vaid esmalt tuleb vaadelda ikkagi seda, kas esineb reaalseid faktilisi asjaolusid, mis annavad alust väiteks, et kohtunik võib asja menetleda erapoolikult.

Erinevalt Eesti Vabariigi kohtutest, kus kohus lähtub taandamise otsustuse tegemisel üksnes seadusest ning varasem kohtupraktika ei anna täiendavat õiguslikku alust taandamisotsustuse tegemisel, on Ameerika Ühendriikides taandamisotsustuse tegemisel kasutada lisaks kodifitseeritud õigusele ka kohtupraktikat. Näiteks ei pea Ameerika Ühendriikide

---

⁵⁵ *United States vs. Bayless*, 201 F.3d 116, 126 (2d Cir. 2000). Kättesaadav: <http://openjurist.org/201/f3d/116/united-states-of-america-v-carol-bayless>

⁵⁶ *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*, 861 F.2d 1307 (2d Cir. 1988). http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=5&xmldoc=19882168861F2d1307_11936.xml&docbase=CSLWA R2-1986-2006&SizeDisp=7

⁵⁷ Endale meelepärase kohtuniku valimine (ingl. k).

kohtupraktikas kinnitust leidnud tavaõiguse kohaselt⁵⁸ ei pea aga erapoolikuna näiv kohtunik menetlusest taanduma juhul, kui kaasuse asjaolude tõttu, on tekkinud olukord, et kus kõik sellise asja saavad kohtunikud peaksid end menetlusest taanduma ja erapooletut menetlejat ei olekski võimalik leida üldse. Taandamine tähendaks sellises olukorras sisuliselt seda, et mitte keegi ei lahendakski kohtuvaidlust – mis võib tuua omakorda menetlusosaliste suhtes veel suurema ebaõigluse ja see kahjustaks ka avalikkuse usaldust õigusemõistmisesse ning poolte vaheline õigusrahu ei pruugigi kunagi saabuda. Terava avalikkuse surve tõttu eeldatakse, et asja saanud kohtunik teeb asjas õige lahendi. Analoogilist olukorda, kus kõikide kohtunike puhul oleks esinenud alus enesetaandamiseks kohtumenetlusest, ei ole veel Eesti kohtupraktikas esinenud, mistõttu ei ole ka teada, kuidas tõlgendaksid kohtud taandamise aluseid ja vajalikkust sellisel juhul.

Nagu eelnevalt märgitud nõuab US Code § 455 lõige b taandumist sama lõike alapunktides nimetatud asjaolude esinemisel ning tegemist on kinnise taandamise aluste loetelu kataloogiga. Nimetatud loetelu eesmärgiks on välistada seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kes oleks kallutatud või kellel oleks tekkinud asja või ka menetlusosaliste suhtes eelarvamus temale teada olevate asjaolude tõttu, seoses tema või tema lähedaste varasema tegevusega, mis võib omada tähtsust ka konkreetse kohtuasja puhul või ka isikliku poolehoiu tõttu menetlusosalise või tunnistusi andva lähedase isiku suhtes. Nimetatud sätte eesmärgiks on välistada ka seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kellel enesel või kelle lähedastel oleks kohtuasja teataval viisil lahendamisest võimalik saada majanduslikku kasu. US Code § 455 b punkt 2 annab tulenevalt selle sõnastusest aluse kohtuniku taandamiseks vaid juhul, kui kohtunik ise töötas samal ajal advokaadibüroos advokaadina ja tema või tema kolleegide töö seondus kuidagi vaidlusaluse ajaga, või osalesid kohtunik ise või tema kolleeg selles asjas tunnistajana. Üksnes asjaolu, et kohtunik on varasemalt menetlusosaliste, nende esindajate või ka tunnistajaga varasemalt kokku puutunud või suhelnud põgusalt sotsiaalsel tasemel, ei anna alust kohtuniku taandamiseks. Näiteks ei pidanud kohtunik vajalikuks enesetaandamist asjas *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*⁵⁹, kuigi ta tundis varasemalt tunnistajat. Nimelt ei oma iseenesest tähtsust see, kas kohtunik tunneb tunnistajat, menetlusosalist või menetlusosaliste esindajat vaid üksnes see, kui lähedane suhe on kohtuniku ja eelnimetatud võimalike isikute

---

⁵⁸ *Williams vs. United States*, 240 F.3d 1019, 1025–26 (Fed. Cir. 2001); Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/cafc/4XwV/spencer-williams-aubrey-e-robinson-jr-c-clyde-atki/?q=%2C+240+F.3d+1019%2C+1025%E2%80%9326+%28Fed.+Cir.+2001%29%3B&refine=refine&case_name=Williams+v.+United+States&court_cafc=on&court_armfor=on&court_uscfc=on&court_fiscr=on&court_wva=on&court_wis=on&court_wyo=on&sort=score+desc

⁵⁹ *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*, 323 F.3d 661 (8th Cir. 2003). Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca8/51g7/dallas-fletcher-and-katherine-fletcher-v-conoco-pi/?q=Fletcher+v.+Conoco+Pipe+Line+Co.%2C+323+F.3d+661+%288th+Cir.+2003%29.&search=>

vahel ja kas kohtunik peab end seejuures ise piisavalt sõltumatuks ja erapooletuks ning kas ta näib erapooletuna ka objektiivsele kõrvaltvaatajale. Oleks äärmiselt ebamõistlik ja ebapraktiline nõuda kohtunikelt seda, et nad isoleeriks end ühiskonnast nii, et ei suhtleks üldse enam nende advokaatide ja menetlusosalistega, kes võivad potentsiaalselt ilmuda ka kohtusse seoses mingisuguse asja läbivaatamisega. Samuti oleks põhjendamatu nõuda kohtunikelt sellises olukorras enese taandamist kohtumenetlusest. Sõprussuhe kohtuniku ja menetlusosalise või tema esindaja või ka tunnistajaga annaks aluse kohtuniku taandamiseks üksnes juhul, kui see suhe ületaks tavapärasest piiri, mis on tuttavate vahel ning tegemist oleks lähedasema suhtega, milles oleksid pooled lojaalsed üksteisele ja mis väljuks tavapärasest kolleegide vahelisest viisakast suhtlusest.⁶⁰ Samas kohtuniku kallutatust eeldatakse ja tal tuleb seega taanduda US Code § 455 lõike b punkti 5 alapunktide kohaselt igal juhul, kui talle lähedased isikud nagu abikaasa või kohtuniku enese või tema abikaasa sugulased osalevad kohtumenetluses esindajana või omavad selles asjas mingisugust huvi või võivad mõjutada näiteks tunnistajana.

Ka eeldatakse kohtuniku kallutatust igal juhul US Code § 455 lõike b punkti 5 kohaselt kui kohtunik on varasemalt osalenud riigi alluvuses töötades menetluses kaitsjana, nõustajana või olulise tunnistajana või avaldanud ka asja sisu kohta arvamust. Kuigi TsMS § 23 lõiked 4 ja 5 ning ka HKMS § 13 lg 2 ei ole sõnastatud päris sarnaselt oleks siiski nimetatud paragrahvide läbi ja ka tulenevalt TsMS § 23 lg-st 7 välistatud ka Eesti kohtunike osalemine tsiviil- ja haldusajade menetluses, juhul kui nad on olnud varasemalt mingilgi viisil puutumuses menetletava asjaga või avaldanud selle kohta varasemalt arvamust. Kohtuasjas *Liteky vs. United States*⁶¹ selgitas ülemkohus, et kohtuniku taandamiseks puudub alus üldjuhul, kui kohtunik on menetletava asja suhtes menetluse kestel mingisuguse menetlustoiminguga seoses menetlusosalise laiduväärt käitumise suhtes oma arvamust avaldanud ning mõningatel juhtudel on isegi selline kohtuniku käitumisviis vajalik, et täita oma kohust kohtunikuna ja näiteks sundida menetlusosalist aktiivsusele asjakohaseid tema valduses olevaid tõendeid esitama. Samas asjas leidis kohus siiski ka seda, et kohtuniku taandamiseks võib siiski olla alust juhul, kui kohtuniku kommentaarid või märkused seonduvad kohtumenetluse väliste asjaoludega ja nendest võib välja lugeda sellist kallutatust või poolehoidu ühe menetlusosalise suhtes, mis välistaks igal juhul selle, et kohtunik kaalutleks erinevate otsuste võimalikkuse vahel.

---

⁶⁰ J. M. Miller. Judicial Recusal and Disqualification: The Need for a Per Se Rule on Friendship (Not Acquaintance), *Pepperdine Law Review*, 2006, lk-d 578-579.

⁶¹ *Liteky vs. United States*, 510 U.S. 540, (1994). Kättesaadav: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-6921.ZC.html>

US Code § 455 lõike b punkti 4 ja lõike punkti c kohaselt tuleb kohtunikul end menetlusest taandada, kui temal või tema abikaasal või alaealisel lapsel, kes elab temaga koos samas leibkonnas, on ükskõik kui väike finantshuvi või ka muu huvi, mida võiks kohtumenetluse tulemus mõjutada.

Kuigi TsMS-is ja HKMS-is puudub säte, mille kohaselt tuleks kohtunikul menetlusest finants- või muu huvi korral taanduda, tuleb seda siiski käsitleda muu asjaoluna, mis tingib menetlusest taandamise TsMS § 23 lg 7 kohaselt. Samas ei ole Eesti kohtupraktikas käsitletud põhjalikult seda, kui väike või suur muu huvi peaks olema, et see tingiks kohtuniku taandamise. Üldjuhul võib eeldada, et kohtunikud taandavad end, kui esineb kahtlus sellest, kas nad on kohtuasja tulemusest kuidagi huvitatud.

Märkimisväärseks erisuseks võrrelduna TsMS-iga võib pidada aga seda, et US Code § 455 lõikest f tulenevalt on kohtunikul võimalik olukorras, kus tema erapooletus on kahtluse alla seatud, välistada enda taandamist, kui huvi, mille tõttu soovitakse tema taandamist, on tema või sättes nimetatud kohtuniku lähedaste jaoks ebaoluline, sellisest huvist lahtiütlemisega. Samas tuleb ka US Code § 455 lõike b punkti 4 alusel taandamisavalduse lahendamisel arvestada seda, kas tegemist on rahalise hüvega, kui vastus on jaatav tuleb kindlasti kohtunik menetlusest taandada, kui tegemist on muu hüvega, peab arvestama selle olulisust ja kui hoomatav saaks üldse selline huvi olla. Kohtuasjas *In re Placid Oil Co.*⁶² Leidis kohus, et kaugel või oletatav huvi ei saa tingida kohtuniku menetlusest taandamist. Seega on võimalik kaalutleda kohtutel endil, kas muu huvi, võib anda aluse kohtuniku taandamiseks või mitte.

US Code § 144, mis kohaldub üksnes apellatsioonikohtutes, võimaldab oma olemuselt automaatselt kohtuniku taandamist juhul, kui menetlusosaline esitab ühe sellise taotluse koos kaitsja kinnitusega tähtaegselt ning seejuures on avalduses näidatud ära ka selgelt kahtlused, miks peetakse kohtuniku kallutatuks.⁶³ Eesti kohtutes puudub eraldi regulatsioon kõrgema astme kohtutes taanduse esitamiseks, samas puudub selleks ka ilmselgelt praktiline vajadus.

US Code § 47 on leidnud kohtupraktikas vähest kohaldamist, kuna kohaldub vaid piiratud juhtudel – näiteks olukorras, kus piirkonnakohtunik asub tööle ringkonnakohtusse apellatsioonikohtunikuks ja hakkab hindama sama asja, milles ta juba varem tegi sisulise

---

⁶² *In re Placid Oil Co.*, 802 F.2d 783, (5th Cir. 1986) Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca5/3s2L/in-re-placid-oil-company-placid-building-service-c/?q=In+re+Placid+Oil+Co.%2C+802+F.2d+783%2C+%285th+Cir.+1986%29%29.&refine=refine&sort=score+desc>

⁶³ *Christo vs. Padgett*, 323 F.3d 1324 (11th Cir. 2000). https://www.courtlistener.com/ca11/odq/christo-v-padgett/?q=Christo+v.+Padgett%2C+&refine=refine&court_ca11=on&sort=score+desc

lahendi. Lisaks ei ole seda sätet praktikas palju jõutud kohaldada ka põhjusel, et kohtunikul tuleks end samast menetlusest taandada eelkõige esmalt 28 US Code § 455 lõike (a) alusel, kuna juhul, kui kohtunik hakkaks hindama otsust, mille ta ise tegi, on ilmne, et menetlus ei saa toimuda enam erapooletult.⁶⁴ Nimetatud säte sarnaneb oma sisult TsMS § 23 lg-ga 6 kuna ka selle sätte eesmärgiks on välistada seda, et asja vaataks läbi kohtunik, kes seda on juba varasemalt kord lahendanud.

---

⁶⁴ C. G. Geyh, lk 105.

KOKKUVÕTE

Taandamise instituut on ausa ja õiglase kohtumõistmise tagatis, mille eesmärgiks on välistada sellise olukorra tekkimine, kus kohtuasja sisulise lahenduse üle otsustaks erapoolik ja enda või üksnes mõne menetlusosalise huvist lähtuv kohtunik. Kuna kohtunikuna võib PS § 146 laiemal tõlgendamisel mõista ka kohtuametnikku, kellel on seaduses ettenähtud juhtudel pädevus teha iseseisvalt või asja menetleva kohtuniku järelevalve all otsustusi, peavad menetlusseadustikud sätestama selgelt ka võimaluse kohtujuristide ja kohtunikuabide taandamise võimaluse.

Kuna puuduvad lahendid, millest nähtub, et tsiviil- ja halduskohtud oleksid rikkunud ausa ja erapooletu kohtumenetluse põhimõtet, jättes kohtuniku menetlusest taandamata, olukorras kus tegelikkuses esines selleks vajadus, võib väita, et erapooletu kohtumenetluse põhimõte on läbi kohtunike taandamise instituudi tagatud. Samas ei ole ausa ja erapooletu kohtumenetluse põhimõte tagatud täielikult juhul, kui edasikaevatava kohtulahendi peaks tegema, kas kohtunikuabi või kohtujurist. Kohtunikuabi on alluvussuhtes kohtudirektoriga ja kohtute seaduse § 122 lõike 1 kohaselt kehtestab kohtunikuabi ametipalga suuruse Vabariigi Valitsus, mistõttu ei pruugi kohtunikuabi olla näiliselt oma otsuste tegemisel täitevvõimust organisatsiooniliselt täiesti sõltumatu. Analoogilist probleemi ei tõusetu kohtujuristi puhul. Kuna tsiviilkohtumenetluse seadustik võimaldab koosmõjus kohtute seadusega teha kohtujuristil analoogiliselt kohtunikuabiga seaduses ettenähtud juhtudel iseseisvalt või asja menetleva kohtuniku järelevalve all otsustusi, peaks menetlusseadustikus sätestama alused tema taandamiseks. Vastav regulatsioon puudub kehtivatest menetlusseadustikest. Eeltoodu tõttu võib pidada menetlusseadustiku vastavas osas puudulikuks. Kuigi ilmselt on võimalik analoogia korras kohaldada kohtujuristi taandamiseks kohtunikuabi taandamise ja seeläbi ka kohtuniku taandamise sätteid, ei väära see seisukohta regulatsiooni puudulikkusest. Küll aga on seadusandja sellisest puudusest teadlik ja tegeleb aktiivselt selle probleemi kõrvaldamisega planeeritavas uues kohtute seaduses.

Kuigi kohtud on tõlgendanud taandamistaotluse lahendamisel erinevalt TsMS § 23 lõikeid 6 ja 7, ei saa veel ainuüksi sellest teha järeldust, et kohtunikud oleksid end menetlust täiesti alusetult taandanud. Iga taandamise taotluse või enese taandamise avalduse lahendamisel tuleb arvestada selle aluseks olevaid faktilisi asjaolusid, mistõttu võibki kohtupraktika erineda sarnaste asjade puhul. Kuigi kohtud tõlgendavad piiri osas, mil kohtunikuks tuleks menetlusest taandada selleks, et kohtumenetlus näiks ka õiglane, erinevalt ja see asjaolu võib seada

mõnevõrra kahtluse alla kohtumenetluse usaldusvääruse, kuna samade asjaolude esinemise korral peaks ju kohus tõlgendama seadust sarnaselt, puudub siiski otseselt alus väiteks, et kohtunikud oleksid menetlusest ilma ühegi põhjendusega taandunud.

Ameerika Ühendriikide kohtute kohtupraktika kohaselt on nimetatud piiri kindlakstegemisel lähtunud eelkõige sellisest objektiivsuse testist, mis seisneb selles, et kohtunik ei tohiks lähtuda taandamisavaldusel mitte enda hinnangust, kas ta usub, et ta suudab erapooletult otsustada asja üle, vaid sellest, et kas keskmine mõistlik inimene, kes asub küll väljapoolt kohtumenetlust, kuid kellele on teada kõik samad kohtumenetluse asjaolud, seaks kahtluse alla kohtuniku õigusemõistmise erapooletust. Üldjuhul, on sellisest käsitlusest lähtudes välisele menetluse aususele hinnangu andmine rangem, kui lihtsalt kohtunikule enesele teadaolevate faktiliste asjaolude põhjal taandamise aluste hindamine, kuna tuleb arvesse võtta, ka seda, kas menetlus võib näida erapoolik. Siiski tuleb ka sellisel juhul võtta arvesse seda, kas esineb tegelikke asjaolusid, mille põhjal saab väita, et asja menetleb erapoolik kohtunik. Kohtunik ei tohi menetlusest taanduda avalikkuse või menetlusosaliste poolehoiu võitmiseks. Euroopa Inimõiguste Kohtu praktika toetab samuti käsitlust, et kohtuniku erapooletuse kaalumisel tuleb võtta arvesse nii subjektiivseid kui objektiivseid asjaolusid ning kui seejärel on faktiliste asjaolude pinnalt on usutav ja tajutav, et kohtunik võib olla erapoolik, on rikutud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste konventsiooni artikkel 6 lõiget 1.

Kuigi Ameerika Ühendriikides kehtiv föderaalkohtu kohtunike taandamist põhiliselt reguleeriva US Code § 455 lõikes b sätestatud taandamisaluste kataloog on oluliselt suurem, kui Eestis tsiviil- ja haldusajades kohtunike taandamist reguleerivas TsMS § 23 lõigetes 1-6 sätestatud loetelu, võimaldab TsMS § 23 lõige 7 analoogiliselt US Code § 455 lõikele a taandada kohtunikku ka muu asjaolu esinemisel, mis annab alust kohtuniku erapooletuses kahtlemiseks. Selliseks asjaoluks saab mõlemas kohtusüsteemis olla üksnes asjaolu, mis asub väljaspool kohtumenetlust, mitte aga materiaal- või menetlusnormide rikkumine, kuna selliste rikkumiste vaidlustamiseks on ette nähtud edasikaebemenetlus. Küll aga võib normide rikkumine viidata sellisele asjaolule, mis saab olla taandamise aluseks. Erapooletuse põhimõtte rikkumine nimetatud asjaolude tõttu on aga äärmiselt harukordne ning töö autor ei tuvastanud sellist rikkumist Eesti Vabariigi tsiviil- ja halduskohtumenetluses analüüsitud lahendite puhul.

RECUSAL OF JUDGE FROM ADMINISTRATIVE AND CIVIL PROCEEDINGS

RESUME

Proceedings must be honest and fair in every court. The author of this Thesis has set the goal to determine whether the law in force and the existing judicial practice enable a conclusion that the fundamental right resulting from § 15 (1) of the Constitution of the Republic of Estonia i.e. the right to a fair trial, is effectively guaranteed in administrative and civil proceedings via bases for recusing a judge. Upon wider interpretation of § 146 of the Constitution, the definition of a judge would also include a court official whom the law bestows in certain conditions with competence to make adjudications independently or under supervision by the judge proceeding the case, therefore the author has also discussed problems related to recusal of court officials in this Thesis. To exemplify the widely varied range of possible causes for removing a judge from proceedings, the Thesis uses a comparison to the judicial practice of removing judges in Federal Courts of the United States of America.

Although an analysis of judicial practice did not identify any cases where procedural parties had applied for removal of a judge or a court official and there were no cases with any reference to the fact that an adjudication made should be annulled due to a court official having made the adjudication in a biased manner, this alone cannot enable an assured conclusion that an unbiased trial would be fully guaranteed in a situation where the case has been assigned to an advocate-general or an assistant judge. This is so primarily for the reason that although the Code of Civil Procedure currently in force, in conjunction with the Courts Act, enables an advocate-general (similarly to a court official) to make adjudications independently or under supervision by the judge proceeding the case, there is no legal regulation for removing an advocate-general. Although it would apparently be possible to apply the provisions of removing a court official and thus removing a judge as an analogy for removing an advocate-general, this does not eliminate the conclusion that the relevant regulation is lacking. On the other hand, the legislator is aware of the shortcoming and is actively working towards eliminating it in the new Courts Act being planned. In the system of Federal Courts of the United States of America, bases for removing an advocate-general (called a law clerk there) are not codified in the law. This is caused by the fact that the law clerks of the United States of America are mostly active in analyzing earlier judicial practice

and it has an extremely significant impact if a judge uses such an analysis for adjudicating a case.

Although the catalogue of bases for removal as stated in § 455 (b) of US Code, which primarily regulates the removal of federal judges in the United States of America, is significantly wider than the list stated in § 23 (1)-(6) of the Code of Civil Procedure regulating the removal of Estonian judges from civil and administrative proceedings, § 23 (7) of the Code of Civil Procedure enables removal of a judge due to other circumstances providing grounds for doubting the judge's unbiased adjudication, similarly to § 455 (a) of US Code.

Indeed, among all the bases for removal, the courts of the Republic of Estonia have most frequently applied § 23 (7) of the Code of Civil Procedure in the civil and administrative cases where removal was effected; that provision gives a basis for removing a judge if there is some other circumstance providing grounds for doubting the judge's unbiased adjudication. In both judicial systems, such a fact can only be outside the proceedings and cannot be a violation of the substantive law or the procedural provisions, because the appeal procedure is intended for challenging such violations. But a violation of provisions can indicate a fact which in turn can be a basis for removing the judge. Still, violation of the principle of impartiality due to aforementioned circumstances is very rare and the author of this Thesis did not identify any such violation in the analyzed adjudications of civil and administrative proceedings in the Republic of Estonia.

In practice, the civil courts and administrative courts of the Republic of Estonia have different interpretations of the limit beyond which it can be stated that the apparent fairness of court proceedings is endangered. Such differences of interpretation can cast some doubt on the reliability of court proceedings. Namely, if we leave out the facts providing a basis for the assessment that the judge is actually impartial and we remove a judge from the proceedings for the reason of making it also apparent to the public and the procedural parties that the judge is impartial, we could create a situation where a judge can be removed from proceedings too easily.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. D. Bam, Making Appearances Matter: Recusal and the Appearance of Bias. Brigham Young University Law Review, 2011.
2. D. M. Cann, J. Yates. Homegrown Institutional Legitimacy: Assessing Citizen's Diffuse Support for State Courts, 36 American Politics Research, 2007.
3. E. Kergandberg, A. Kangur, S. Lind, K. Saaremäel-Stoilov, V. Saaremets „Sissejuhatus kohtumenetluse õpetusse, Eesti kohtumenetlusõiguse võrdluspilt“.
4. C. G. Geyh., Judicial Disqualification: An Analysis of Federal Law, Federal Judicial Center 2010.
5. L. Kanger, Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses. Kohtupraktika analüüs. Tartu: Riigikohus, õigusteabe osakond 2009. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikohus.ee/vfs/836/Kohtuniku%20taandamine%20halduskohtumenetluses.pdf> (10.04.2013)
6. U. Lõhmus, Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele. – Inimõigused ja nende kaitse Euroopas. – Tartu 2003.
7. J. M. Miller, Judicial Recusal and Disqualification: The Need for a Per Se Rule on Friendship (Not Acquaintance), Pepperdine Law Review, 2006.
8. V. Peep, Põhiseadus ja Põhiseaduse assamblee. Tallinn 1997.
9. T. Raudsepp, Kohtuliku rippumatuse tagamine. – Juridica 1999, nr 6.
10. E.-J. Truuväli, jt Eesti Vabariigi põhiseadus. Kommenteeritud väljaanne. 2. täiendatud trükk, Tallinn: Juura, 2008.

Kasutatud normatiivmaterjalid

1. Code of Laws of the United States of America, 1789.
2. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 27.04.2011, 2.

3. Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioon [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms] 04.11.1950, jõustunud 03.09.1953, (Eesti Vabariigi suhtes jõustunud 14.05.1993 – RT II 2000, 11, 57).
4. The Bill of Rights, jõustunud 15.12.1791, parandus 14 jõustunud 09.07.1868.
5. Halduskohtumenetluse seadustik. – RT I, 25.10.2012, 10.
6. Kohtute seadus. – RT I, 29.12.2012, 8.
7. Tsiviilkohtumenetluse seadustik. – RT I, 05.04.2013, 5.
8. Äriseadustik. – RT I 1996, 52, 993.

Kasutatud kohtulahendid

1. Harju Maakohtu 13.12.2010 määrus nr 2-09-25263
2. Harju Maakohtu 15.08.2011 määrus nr 2-11-15902
3. Harju Maakohtu 20.09.2011 määrus nr 2-11-32161
4. Harju Maakohtu 23.01.2012 määrus nr 2-10-45497
5. Harju Maakohtu 04.01.2012 määrus asjas nr 2-11-8081
6. Tallinna Halduskohtu 25.01.2006 määrus nr 3-05-221
7. Tartu Halduskohtu 26.03.2007 määrus nr 3-07-166
8. Tallinna Halduskohtu 23.01.2008 määrus nr 3-07-578
9. Tallinna Halduskohtu 08.01.2009 määrus nr 3-08-2465
10. Tallinna Halduskohtu 24.08.2012 määrus nr 3-12-173
11. Tallinna Halduskohtu 12.11.2012 määrus nr 3-12-1516.
12. Riigikohtu Kriminaalkollegiumi 07.11.2005 määrus 3-1-1-123-05
13. Riigikohtu Üldkogu 16.10.2012 määrus nr 3-4-1-4-12

14. *Christo vs. Padgett*, 323 F.3d 1324 (11th Cir. 2000). Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/ca11/odq/christo-v-padgett/?q=Christo+v.+Padgett%2C+&refine=refine&court_ca11=on&sort=score+desc
15. *Fletcher vs. Conoco Pipe Line Co.*, 323 F.3d 661 (8th Cir. 2003). Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca8/51g7/dallas-fletcher-and-katherine-fletcher-v-conoco-pi/?q=Fletcher+v.+Conoco+Pipe+Line+Co.%2C+323+F.3d+661+%288th+Cir.+2003%29.&search=>
16. *In re Drexel Burnham Lambert Inc.*, 861 F.2d 1307 (2d Cir. 1988). http://www.leagle.com/xmlResult.aspx?page=5&xmldoc=19882168861F2d1307_11936.xml&docbase=CSLWAR2-1986-2006&SizeDisp=7
17. *In re Placid Oil Co.*, 802 F.2d 783, (5th Cir. 1986) Kättesaadav: <https://www.courtlistener.com/ca5/3s2L/in-re-placid-oil-company-placid-building-service-c/?q=In+re+Placid+Oil+Co.%2C+802+F.2d+783%2C+%285th+Cir.+1986%29%29.&refine=refine&sort=score+desc>
18. *Liteky vs. United States*, 510 U.S. 540, (1994). Kättesaadav: <http://www.law.cornell.edu/supct/html/92-6921.ZC.html>
19. *United States vs. Bayless*, 201 F.3d 116, 126 (2d Cir. 2000). Kättesaadav: <http://openjurist.org/201/f3d/116/united-states-of-america-v-carol-bayless>
20. *Ward vs. Village of Monroeville*, 409 U.S. 57 (1972). <http://supreme.justia.com/cases/federal/us/409/57/case.html>
21. *Williams vs. United States*, 240 F.3d 1019, 1025–26 (Fed. Cir. 2001); Kättesaadav: https://www.courtlistener.com/cafc/4XwV/spencer-williams-aubrey-e-robinson-jr-c-clyde-atki/?q=%2C+240+F.3d+1019%2C+1025%E2%80%9326+%28Fed.+Cir.+2001%29%3B&refine=refine&case_
22. EIKo 25.02.1997, 22107/93, *Findlay vs. United Kingdom*
23. EIKo 10.06.1996, 17602/91, *Thomann vs. Switzerland*
24. EIKo 10.06.1996, 2239/93, *Pullar vs. United Kingdom*
25. EIKo 22.11.1995, 19178/91, *Bryan vs. United Kingdom*
26. EIKo 03.02.2005, 58141/00, *Thaler vs. Austria*
27. EIKo 04.05.2006, 47533/99, *Egrin vs. Turkey*

Muud allikad

1. Code of Conduct for Judicial Employees Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/rulesandpolicies/codesofconduct/codeconductjudicialempleyees.aspx> (25.04.2013)
2. Code of Conduct for United States Judges. Kättesaadav: <http://www.uscourts.gov/RulesAndPolicies/CodesOfConduct/CodeConductUnitedStatesJudges.aspx> (25.04.2013)
3. Eesti kohtuniku eetikakoodeks. Vastu võetud kohtunike täiskogu poolt 13.02.2004. Kättesaadav: <http://www.nc.ee/?id=525>. (24.04.2013)
4. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. EV Põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne PS § 146 p 6 kohta. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.just.ee/10742>. (23.04.2013)
5. Kohtute seadus. Eelnõu seisuga 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
6. Kohtute seaduse ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Eelnõu seisuga 10.05.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
7. Kohtute seaduse memo. 21.03.2013 (Käsikiri Justiitsministeeriumis ja töö autori valduses).
8. Kohtute seaduse muutmise seaduse eelnõu seletuskiri (281 SE). Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.riigikogu.ee/?op=ems&page=eelnou&eid=1a60b79e-8f18-4a02-93b2-835df8a9a271&>
9. L. Wildhaber, Judicial Impartiality Under the European Convention on Human Rights“. Kättesaadav: <http://www.concourt.am/hr/ccl/vestnik/2.12-2001/wildhaber-eng.htm>
10. Õiguskantsler Indrek Tederi märgukiri aastast 2008. a Justiitsministeeriumile. Kättesaadav: http://oiguskantsler.ee/sites/default/files/field_document2/6iguskantsleri_margukiri_kohtunik_uabi_ametipalgad.pdf

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina ___Kairi Sudakov_____

(autori nimi)

(sünnikuupäev: _06.03.1986_____)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kohtuniku taandamine halduskohtumenetluses ja
tsiviilkohtumenetluses_____

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on ___Villem Lapimaa_____

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
  - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus/Tallinnas/Narvas/Pärnus/Viljandis, 20.05.2013 (kuupäev)